

GÖKHEMS MEDELTID

Lars Bägerfeldt

Om
människor och historiskt kända händelser
i Gökhems socken
på Falbygden
i Skaraborgs län, senare västra Götalands län
i Västergötland

© Lars Bägerfeldt 1988.

ISBN 91-971024-6-6

Innehåll

FÖRORD	4
MEDELTIDEN	5
SAMHÄLLSORGANISATION	5
DE FYRA STÅNDEN	6
LAGARNA	8
KYRKORNA	12
PRISER OCH VÄRDEN	13
KYRKORNA I GÖKHEM	15
KÄLLOR OM GÖKHEM	24
REGISTER PÅ BERÖRDA SKRIFTER	27
ETT URVAL SKRIFTER	37
SIGILLEN	46
BLANDADE UPPGIFTER	47
<i>Lagmannen från Gökhem</i>	47
<i>Besök av biskopen i Skara och av lagmannen</i>	48
<i>Konungabesöket 1346</i>	48
<i>En adelsman i Gökhems socken</i>	49
<i>200-marks gården i Valaberg</i>	49
<i>Prinsessan som ägde jord i Gökhems sn</i>	50
<i>Gustav Vasas besök och Gökhemsprästen Jon</i>	50
PERSONER OCH GÅRDAR	51
<i>Prästerna</i>	52
<i>Gårdarna</i>	55
<i>Personerna</i>	62
<i>Jordpriser och arrenden</i>	66
DIGERDÖDEN	67
EN DISKUSSION RUNT GÖKHEMSKARTAN	69
ORTNAMNEN	74
LITTERATURFÖRTECKNING	80
FOTOGRAFIER	81

FÖRORD

Det är nu 31 generationer sedan, som de stora förändringarna började komma till bygden. Vite Krist kom allena, borta var Oden, Tor och Frej. Härnadståg i västerled uteblev, och bygdens folk en kyrka uppförde. Ättebackar blev kyrkogård, och präst vid vaxljus och klocka mässade på latin. Urtidens lagar, blev Lumbers lag. Sedan kom Eskils lag och Folkes lag, och sist konung Magnus lag. Trälar blev fria. Frälst från skatt blev jorden för några, och betungande för många. Ibland fick härligheten skådas, – biskopen, högboren frälseman eller rentav konungen på besök, en sällsam syn. Den digra döden var den största av dem alla. Många kom på fall, fattig som rik. Många främmande härar tågade förbi, och väpnade bönder for stundom emot. Till sexton generationer räknades denna tid, och allt hände medan boskapen betade och säden grodde.

Släktskap har räknats. Rätt arv till närskyldigast, helst son eller dotter. Bästa giftet för jordens skull. Släktgårdar som räknade sina fäder från heden tid, medan arrendegårdar sett slakten komma och gå. I sjunde generationen kom digerdöden. Gårdar och byar blev öde. Fattig som rik, alla drabbades. Vem minns längre de ståtliga bröllopfesterna, de katolska mässorna, marknadsresorna till Falköping och andra städer? Eller hur de slet och kämpade för att behålla jorden i århundraden inom slakten? Även skräcken för digerdöden och våldgästningarna av beridna frälsemän har bedarrat och glömts. Vilka var de alla som bodde här, och hur levde de sitt liv? Det mesta är borta för alltid. Några kortfattade skrifter, ett blixtljus över en händelse, skänker spröda berättelser om bygdens slakten och gårdar. Men efterforskningar berättar mest om de rika godsägarnas historia. Detta får bli en början på rekonstrueringen av bygdens glömda historia. Allt medan boskapen betar och säden gror.

Skår i febr 1988
Lars Bägerfeldt

MEDELTIDEN

För Sverige brukar åren c:a 1050 – 1521 räknas till medeltiden. I regel har vi mycket knapphändiga uppgifter från de två första århundraden. Först i slutet av 1300-talet blir de bevarade skrivna källorna så pass många att vi kan skönja hela samhällets struktur. I och med Gustav Vasas skattebokföring och räkenskaper från 1530-talet ökar vår kunskap om de enskilda gårdarna markant. Dessförinnan har vi bara spordiska uppgifter om enstaka gårdar, och ytterst sällan om de som bebodde gårdarna.

Denna bok har inte till syfte att vara fullständig, även om detta har eftersträvat, och inte heller att föra forskningen vidare, utan att berätta om Gökhemms socken utifrån det nuvarande forskningsläget.

Samhällsorganisation

Samhället var uppdelat i två organisationer, den juridiskt rättsliga och den kyrkliga. Över dessa stod bl.a. rikets konung och påven. Överst i den juridiska organisationen stod lagmannen för en viss lagsaga. Västergötland och Dal (Dalsland) utgjorde en lagsaga. Under honom fanns en häradshövding i varje härad, vilken var tingets överhuvud. Tinget skulle senast från 1300-talets slut hållas på en och samma plats. Dock finns uppgifter om att platsen skiftat inom Vilske härad, och att det hållits både i bl.a. Skår och Gökhemms by. Alla utom trälarna fick och skulle närvara vid tinget. Här avgjordes alla rättsliga mål som inte berörde vissa kyrkliga brott. En gång om året skulle lagmannen komma till alla de enskilda häradstingen. Överst i den kyrkliga organisationen stod ärkebiskopen. Därunder stod biskoparna. Skara biskopsstift omfattade Västergötland, Dal och Värmland. Under biskoparna tjänstgjorde prostarna, och då både som sockenpräster och förvaltare åt stiftet. Prästerna stod underst i rangskalan. Ett av kraven för att kunna bli prästvigd var att mannen var minst 25 år. Prästerna förestod och skötte det mesta av socknens kyrkoliv, men konfirmationen var ålagt biskopen. Vanligen konfirmerades barn vid 12-års ålder. Vid sidan av detta stod klosterorganisationen.

Varje prästhemman skulle vara av en viss storlek, och då ungefär som den tidens normalstora gårdar. Den gården fick prästen bruka under sin tjänstgöringstid. Eftersom prästerna efter år 1248 levde i celibat, hade de inga egna familjer. Istället skötte gården av tjänstefolk.

Under senare delen av 1100-talet, pålades alla bönder att betala tionde (en tiondel) av all avkastning från gården. Allt levande, som kalvar och lamm, kallades kvicktionde och gick oavkortat till sockenprästen. Det som kom från åkrarna kallades sädestionde, och delades mellan präst, biskop, sockenkyrka och ”de fattiga”. Normalt erhöll prästen 1/3 av sädestionden, men i Västergötland var befolkningen per socken mindre än i resten av landet, så prästens andel bestämdes vid invigningen av kyrkan. Normalt kan vi räkna med att prästen fick minst 2/3 av sädestionden.

År 1200 fick kyrkor och kloster skattefrihet gentemot kronan på sina gårdar, och de bildade där igenom det andliga frälset. Jorden var frälst från skatt.

De fyra stånden

De fyra stånden adel, präster, borgare och bönder växte fram under medeltiden och hade ett varierat inflytande under olika tider. I princip hade inte bönderna något inflytande förrän på 1400-talet. Den verkliga makten låg hos konungen tillsammans med högadeln och biskoparna. Även borgarna hade lite att säga till om. De utgjorde en mycket liten del av den totala befolkningen och de bodde endast i de få städerna.

Adelns framväxt grundar sig på vikingatidens samhälle där krigsskeppen var viktiga. Men krigsskeppen gick ur tiden, och den utvecklade europeiska krigskonsten kom att påverka Sverige. Omkring 1280 genomdrevs en ny lag av Magnus Ladulås, som kom att medföra stora förändringar i samhället. Då instiftades att alla hushåll som höll en stridshäst med en fullt beväpnad ryttare, skulle få skattefrihet gentemot kronan på sina gårdar. De som uppfyllde detta krav bildade det världsliga frälset, eller adeln. Detta adelsstånd var därmed ett krigarstånd. Adelsfamiljernas rikedom varierade dock högst betydligt. De flesta ägde bara jord inom häradet eller lagsagan. Under 1400-talet ökade kraven från kronans sida, och rikets ryttarhär ökades genom att antalet ryttare reglerades efter familjens inkomster. Under 1400-talet kom också lönsamheten på adelns utarrenderade gårdar att sjunka, varför många mindre rika adelsfamiljer tvingades sälja gårdar och ibland rentav lämna frälset för att bli vanliga skattebönder. Ett sådant övergående från frälsebonde till skattebonde, fick inte ske utan tillstånd av konungens befallningsman.

Även de mindre besuttna frälsefamiljerna behövde ett flertal gårdar för att kunna försörja sig och för att klara sina åligganden gentemot kronan. Kanske kan i runda tal ett 10-tal gårdar ses som ett absolut minimum.

Utöver ryttarhären fanns fotfolket, som utgjorde merparten av hären. De värvades ofta utomlands, främst i orostider, och genom detta fick kronan erfarna legosoldater. Men även bönderna kunde kommenderas ut i strid.

De som inte ville eller orkade påta sig frälsets krav var ofta skattebönder, det vill säga de ägde själva sin jord. De som inte ägde jord kunde arrendera en gård av kronan, kyrkan, klostren eller adeln. De kallades då för kronbönder, kyrkobönder, klosterbönder och frälsebönder. Ett arrende löpte i regel på 6-8 år.

Jordfördelningen c:a 1400 – 1530

Krono	5%
Frälse	22%
Kyrka/Kloster	21%
Skatte	52%

Jordfördelningen mellan de olika stånden var relativt jämn under slutet av medeltiden. En orsak var att det inte var tillåtet för adeln att förvärva mer skattejord från 1350-talet. Det medförde i sin tur att adeln inte skänkte lika mycket jord till kyrkan/klostren. Runt 1370-talet bröts flitigt mot denna lag och stabiliserades först i slutet av 1300-talet. Mellan 1530-60 drog Gustav Vasa in all kyrko- och klosterjord till kronan, medan adelns och skatteböndernas jordeandel kom att bestå under hela 1500-talet.

Under de fria bönderna stod trälarna som hade uråldriga anor. Möjligt var de ättlingar till de slavar som tagits på vikingatåg etc. De härstammade säkerligen från vitt skilda delar av norra Europa, och då både från rika och fattiga familjer. De var helt rättslösa. Ägaren kunde göra vad han ville med dem. Han kunde t.ex. slå ihjäl dem när de inte orkade arbeta längre. En träl var värd ungefär lika mycket som 6 kor, och det är troligt att det bara var de något rikare familjerna som hade råd med en träl. Förmodligen var det i princip bara frälset (adelns och kyrkan) som hade trälarna. År 1335 påbjöd konung Magnus Eriksson vid ett besök i Skara, att alla barn som fått kristnan skulle vara fria. Detta beslut medförde att alla trälbarn gick fria medan de vuxna trälarna fick tjäna som trälarna livet ut. Från slutet av 1300-talet kan vi således räkna med att all trældom var borta. Trälarna blev visserligen fria juridiskt sett och fick närvara på tinget, men deras situation hade inte förbättrats märkbart. Eftersom de inte kunde äga någonting som trälarna, kunde de inte heller arrendera en gård. Inget kapital fanns för att skaffa boskap och utsäde. Om ingen var villig att bistå dem med detta, vilket skedde ibland, var de tvungna att ta anställning någonstans. Detta kunde många gånger vara en värre situation än trældomen. Inkomsten i form

av mat och husrum, kunde vara mer osäker och möjligheterna för uppehälle under ålderdomen var minimal.

Lagarna

De många gånger urgamla och hedniska lagarna kom att omformas flera gånger under medeltidens första århundraden. Den äldsta lagsamlingen vi känner till för Västergötland är lagman Lumbers flockar (900-talet eller 1000-talets början). En flock står för ett stycke eller en mindre grupp regler inom lagen. Tyvärr vet vi ingenting med säkerhet om ordalydelsen i denna landskapslag. Först på 1220-talet kom lagman Eskil (bror till Birger Jarl) att nedteckna lagen (Äldre Västgöotalagen). Det skedde då i samband med en revidering och komplettering av lagen, där många hedniska regler togs bort eller ändrades för att möta kyrkans krav på införandet av kanonisk (biblisk) rätt. Något årtionde senare utförde lagman Folke en ny revidering (Yngre Västgöotalagen).

För såväl konungen, högadeln som kyrkan, blev önskemålet allt starkare att en enhetlig landslag skulle ersätta alla landskapslagar, eftersom de många gånger ägde jord i ett flertal landskap. Konung Magnus Eriksson igångsatte utarbetandet av en landslag och en stadslag och c:a 1351 var landslagen färdig och ersatte då flera landskapslagar. Det dröjde dock länge innan hela riket hade erkänt den nya lagen. Först i slutet av 1300-talet erkändes den av västgötarna. Denna lag kom generellt sett att tillämpas fram till 1736. Lagarna innehåller en hel del som kan belysa livet under medeltiden. Nedanstående punkter är endast ett axplock.

I äldre västgöotalagen kan vi läsa att alla skulle vara kristna. Biskopen skulle viga nybyggd kyrka, och sockenborna skulle i gengäva ge biskopen med följe om 12 man mjöd för tre dagar. Biskopen skulle också viga kors, klockor, kalk och mässkläder.

Prästen skulle döpa barnet, medan gudfadern höll i det och gudmodern sade namnet.

Prästen skulle i kyrkan ansvara för ljusen vid altaret, och den som tände för ljusen bak i kyrkorummet, så att inte elden spred sig. Prästen skulle ge sista smörjelsen för bonde, hans hustru och hans äldsta son och dotter, för den tionde han uppbar. Andra skulle betala 2 öre.

Präst skulle ges 1 öre för jordfästning och begravning, och 1 örtug för en natts vaka för den döde i dennes gård.

Offer vid korset i kyrkan på långfredagen skulle gå till prästen. Om sockenborna var oeniga om något, skulle de råda som var flest.

I en annan balk om mandrån kan vi läsa att om en man blev dräpt, skulle dråpet på två ting förtäljas och på det tredje åtalas. Dråparen skulle då infinna sig, ställa sig utanför tingsplatsen och begära lejd och säkerhet för att kunna komma fram och svara. Därefter skulle ny tingsdag utses, där målet skulle dömas. Blev dråparen dömd skulle han fly fredlös. En var kunde döda honom inom landskapet utan påföljd, om inte han och hans ätt erbjöd böter. Vile då den anklagandes ätt mottaga böter, skulle den dräptes arvinge få 9 mark och den dräptes ätt 12 mark i ättarbot; varav 6 mark gick till arvingen, 3 mark till fäderneätten och 3 mark till moderneätten. Den dömdes ätt skulle på motsvarande sätt betala böterna. I båda ätterna skulle böternas givande och tagande skiftas intill 6:e man enligt arvsordningen, men för var man från den dråpte halverades beloppet. Denna lag infördes för att försöka minska släktfejden. Drån var en förolämpning mot ätten och därför skulle ätten såväl böta som mottaga böter.

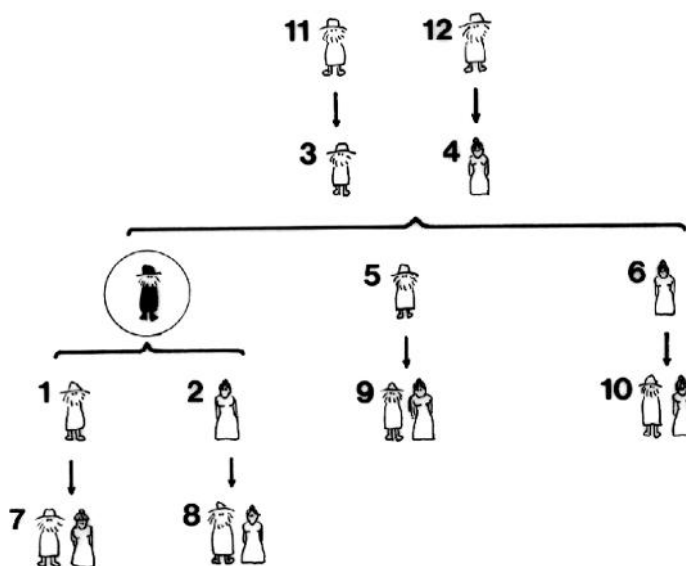
För drån på man inom riket, men som inte var västgöte, var böterna 13 mark och 8 örtugar, det vill säga 1/3 av de fulla böterna för en västgöte. För drån på dansk eller norsk man var böterna 9 mark, och på en tysk eller engelsk man 6 mark.

För drån på träl var böterna 3 mark, och böterna gick endast till ägaren. Ingen kunde åtalas för att ha slagit ihjäl sina egna trälarna.

I ärvdabalken kan vi läsa om arvsordningen. Det var bara en eller några få som erhöll arvet. Genom exemplet att en fader dör kan vi följa vem som stod närmast till för att få ära.

Fader ärvs av

1. son/söner
2. dotter/döttrar
3. fader
4. moder
5. broder/bröder
6. syster/systrar
7. sons/sönernas barn
8. dotters/döttrars barn
9. broders/bröders barn
10. systers/ systrars barn
11. farfar
12. morfar

Om en man ville gå i kloster, skulle arvet skiftas innan han gjorde det. Om han sedan valde att stanna i klostret efter prøvotiden om ett år och en dag, skulle klostret sedan ärva honom.

I giftarbalken kan vi läsa att när en bondes son ville gifte sig, skulle han framföra sin bedjan till kvinnans närmaste släkting, som i regel var fadern. Om önskemålet bifölls, bestämde han datum för fästningsstämman. Då skulle han bortlova den hemgift, i jord eller annat, som bruden skulle få med sig. Fästmannen skulle då ge 3 mark i vängåva åt den närmaste släktingen för bruden. Gåvorna hade mottagits för gott, men vängåvan återgick till friaren om inte barnsäng följde. Sedan de sammanlevt en natt skulle mannen ge sin hustru en morgongåva. Detta var hustruns ekonomiska trygghet om mannen dog. Hon fick dock inte behålla den om inte barnsäng följde.

Yngre västgöotalagen skiljer sig inte så mycket från den äldre. En viktig skillnad är att arvsordningen gjorts om, i enlighet med Birger Jarls stadgar. Dotter skulle få ärva tillsammans med son, dock fick hon endast 1 lott medan sonen fick 2 lotter. Var det många syskon, ärvde en syster alltid hälften av vad en broder fick. Ett exempel där fadern dör, visar arvsordningen.

Fader ärvs av

1. son och dotter	2 lotter mot 1 lott
2. fader och moder	2 lotter mot 1 lott
3. broder och syster	2 lotter mot 1 lott
4. sonbarn och dotterbarn	2 lotter mot 1 lott
5. brodersbarn och systersbarn	2 lotter mot 1 lott
6. farfar och morfar	2 lotter mot 1 lott

Konungen Magnus Erikssons landslag var en slags sammanslagning av de olika landskapslagarna, och som fått ett flertal kompletterande regler, varför den kom att skilja sig en hel del från de enskilda landskapslagarna. I Västergötland tycks den ha ersatt landskapslagen först i slutet av 1300-talet.

I konungabalken kan vi läsa att den som ville ha sin egendom frälse, skulle ha en så god häst att den är värd minst 40 mark, därtill sadel för stridshäst, färdig hjälm och fulla vapen både till kroppen och på benen. Den 7 juli varje år skulle vapensyn hållas. För Västergötland och Dal skulle det ske i Skara. Alla frälsemän skulle komma, en för varje familj, och varje hushåll skulle skicka den dugligaste. Om så hände att någon av bönderna ville bli frälseman, då skulle han före den dagen utrusta sig både med häst och med vapen, så att de som höll vapensyn å konungens vägnar skulle kunna pröva hans mandom och frejd, hans häst och vapen, så ock om han förmådde hålla det frälset vid makt med sin egendom. Ville någon utträda ur frälset fick det inte ske utan tillstånd från konungens män vid vapensynen. Om en frälseman dog, fick änkan

och hans barn under 15 år behålla frälset. Om en man blev tillfångatagen i konungen tjänst, då skulle konungen lösa honom och återgälda honom hans häst och vapen.

I giftermålsbalken kan vi förutom det ovannämnda från landskapslagen läsa att om en mö tog en man mot sin faders och moders vilja, hade hon förverkat sitt fädernearv och modernearv, men inget annat arv. Om föräldrarna förlät henne var hon åter berättigad till arvet. Vidare fanns bestämmelser för hur stor morgongåvan skulle vara som högst. En riddare fick ge högst 40 lödiga mark (c:a 8,4 kg silver), en vanlig frälseman 10 lödiga mark (c:a 2,1 kg silver), och en bonde 3 mark i penningar. Lödiga mark avser en vikt, och mark i penningar avser en pengavalör. Det maximala värdet för morgongåvan, kunde ges i jord, lösöre eller vad man ville.

I jordabalken kan vi läsa att all ärvd jord som ägaren ville sälja, skulle utbjudas på 3 häradsting, som hölls en gång om året, till släktingarna eller fränderna. Fädernejord till fädernefränder och modernejord till modernefränder. Efter de tre tingen fick fränderna ett år och en dag på sig att köpa jorden, och då den i första hand som stod närmast i arvsordningen. Genom detta värnade man om ättens jord. Jord som förvärvats genom köp, pant eller gåva fick man göra vad man ville med. De hårda kraven gällde bara den ärvda jorden, och det kunde ta drygt fyra år innan en försäljning av ärvd jord kunde ske om det drog ut på tiden. För alla jordaköp eller byten skulle ett köpebrev utfärdas. Denna lag har medfört att det köpebrev som finns kvar, nästan uteslutande handlar om köp/byte av frälsejord (adel, kyrka och kloster).

Vid hungersnöd fick mannen sälja sin hustrus jord upp till ett värde av 6 mark penningar per år, förutsatt att han själv saknade jord och lösöre. Annars skulle han sälja av sitt eget. 6 mark motsvarade födan för 2 personer under ett år.

Gamla eller sjuka föräldrar skulle födas och underhållas av barnen, eller de som stod närmast till i arvsordningen. De skulle dela skötsel-tiden i likhet med arvsdelningen. Skötte en dotter sina föräldrar i ett år, skulle en son sköta dem i två år o.s.v. Denna skötsel skulle motsvara 3 mark per person och år.

Kyrkorna

Från 800-talets början och framåt fick den kristna missionen, från såväl Tyskland som England, sakta men säkert fotfäste i Sverige. Konung Olof Skötkonungs dop omkring år 1000 vid Husaby betydde säkert ett stort genombrott. I början av 1100-talet var förmodligen det mesta av det hedniska motståndet borta, och de flesta i riket hade antagit kristendomen. Därmed var behovet stort av kyrkor och präster, allt i enlighet med kraven och önskemålen från den katolska gudstjänstordningen. Från slutet av 1000-talet till början av 1200-talet byggdes ett stort antal kyrkor. Till en början kanske helt i trä, och senare främst i sten. Vid mitten av 1100-talet byggdes inom riket ett flertal kloster, exempelvis Gudhems nunnekloster och Varnhems munkkloster. Kanske kom också stenarbetarna från klostren att bygga kyrkor.

Socknen och sockengränserna kan ha hedniska anor, men även om så är fallet, kan gränserna ha ändrats ett flertal gånger innan en stabilitet uppnåtts. För Gökhemms del kan man fråga sig om Björstorp verkligen tillhört Gökhemms socken ursprungligen, eftersom det rumsligt sett bättre tycks tillhöra nuvarande Ullene socken.

Kyrkorna fick i regel en form som var speciellt avsedd för den katolska gudstjänstordningen. Centrum i kyrkorummet var altaret i sten. Den ansågs vara fylld med kraft, eftersom prästen förrättade nattvarden (mässoffret) där, genom att säga orden ”Detta är min lekamen” och förtära brödet och vinet. Mässorna hölls i regel helt på latin, vilket gjorde att få om ens några förstod vad prästen sade. Vanliga predikningar var inte vanliga, och det medförde att kyrkorna inte hade predikstolar, utan prästen stod nere på golvet vid altaret. Endast en speciell kör stod för psalmsången, och det språk man sjöng på var latin. Dopfunten var placerad i kyrkorummets västra del, i närheten av ingången. Ett barn skulle döpas snarast möjligt efter födseln. Vigselakten skedde ofta vid kyrkodörren, och därefter höll man en mäsas för bruden inne i kyrkan. Före påsken skulle man bikta sig för sin präst och bekänna alla synder. Det var varje kristens plikt.

Det fanns ett flertal kyrkliga högtider. Störst var påsk, pingst, Mikael-festen (29 sep) och jul. Före dessa dagar fastade man, det vill säga man

undlät att äta kött och fläsk. Det var dock sällan några längre fastetider.

Den kanske största katastrofen för kyrkan under medeltiden var digerdöden från hösten 1349 till 1350. Omkring en tredjedel av rikets befolkning dog i pesten. Prästerna hade då, som också annars, till uppgift att ge den döende en sista smörjelse. Smittorisken var mycket stor och det medförde att ett stort antal präster blev smittade och dog. I Skara stift fanns 1349 c:a 500 präster. Endast 34 av dessa lär ha överlevt det kommande peståret. En av dem som dog var prästen Sigge i Gökhem.

Strax efter medeltidens slut kom en ny katastrof. Genom Gustav Vasas kyrkopolitiska stadgar av år 1527 och senare, kom kyrkolivet att omformas högst betydligt. Klosters och kyrkans jord lades direkt under kronan. Detta medförde att klostren förföll och till slut stängdes. En speciell klockskatt (1530) innebar att den största klockan i varje socken skulle indrivas eller lösas ut. Men den största skillnaden för sockenborna var att predikningar skulle hållas i kyrkan, vilka dessutom skulle vara på svenska, och att de skulle förkunna den protestantiska läran och inte den katolska. Själammässa och helgondyrkan försvann, vallfärder till heliga platser förbjöds, celibattvånget för präster upphävdes, biblar och psalmböcker på svenska trycktes åt prästerna, körens psalmsång ersattes av församlingstvång, stolar ersattes av slutna bänkkvarter, och ordentliga predikstolar byggdes. Först på 1610-talet var allt detta genomdrivet i hela landet.

Priser och värden

Precis som nu hade man under hela medeltiden inflation och värdesänkning, men även de reella värdena förändrades. Delvis beroende på digerdödens följder sjönk jordpriserna från 1300-talets slut och under hela 1400-talet. Själva priset (pengasumman) kunde många gånger vara detsamma under lång tid, men eftersom värdet på pengarna långsamt sjönk måste vi räkna med att det reella priset på även olika produkter och boskap sjönk successivt.

Myntsystemet var under medeltiden:

1 mark =	8 öre =	24 örtug =	192 penningar
	1 öre =	3 örtug =	24 penningar
		1 örtug =	8 penningar

Penningar präglades c:a år 1000-1520, örtugen präglades c:a 1364-1532, öret präglades 1522 och framåt, och marken präglades från 1524.

Prislista 1200-1580

	<u>1200</u>	<u>1270</u>	<u>1370</u>	<u>1470</u>	<u>1523</u>	<u>1580</u>
1 dagsverke	2 p	4 p	16 p	12 p	18 p	1 m
1 oxe			4m	4m	5m	24m
1 ko		1/2 m	2 m	2 m	2 m	14 m
1 får				1 ö		2 m
1 tunna spannmål	2/3 ö	1 ö	12 ö	2 ö	11 ö	4 m
1 lispund smör			3 ö	2 ö	6 ö	2 1/2 m
1 lispund fläsk			3 ö		4 ö	2 1/2 m
1 lispund kött			1 ö			2 m
1 lispund salt			2ö	1 ö	6ö	5ö
1 aln vadmal					2 ö	2 1/2 ö
1 arbetshäst		3 m	5 m	7 m		
1 vanlig häst			60 m			
1 stridshäst				20 m		

De ungefärliga priserna år 1200-1580.

*1 tunna = 150 liter; 1 lispund = 8,5 kg; 1 aln = 0,6 meter
p=penningar, ö=öre, m=mark.*

Priserna kunde variera men om man räknar på antalet dagsverken eller arbetsdagar, ger det följande:

1 oxe	50 dagsverken
1 ko	25 dagsverken
1 får	2 dagsverken
10 kg kött =	2 dagsverken
10 kg smör =	6 dagsverken

Värdet på pengarna sjönk under hela medeltiden. För att ha kontroll på hur stor inflationen var, jämfördes pengavärdet med silvervärdet. En lödig mark var c:a 210 gram rent silver. Ursprungligen hade detta motsvarat en mark penningar, men ju mer inflationen grep in desto mer förändrades kursen. Nedan kan vi se hur många mark penningar det gick på en lödig mark vid olika tider. Årtalsgränserna är endast ungefärliga.

1360-1410	1:6
1410-1420	1:7-8
1420-1435	1:8-9
1435-1470	1:9
1470-1500	1:10
1500-1514	1:12
1514-1516	1:16

Kyrkorna i Gökhem

I biskop Brynjolfs stadga från 1281 räknas Västergötlands härader upp, och med uppgifter om hur många kyrkor var och en av dem hade. För Vilske härad nämns 12 kyrkor, men inte vilka de var. Det nuvarande häradet skiljer sig en del från det medeltida. Vi vet t.ex. att Grolanda inte tillhörde Vilske härad, och sannolikt inte heller Jäla sn. Förmodligen utgjorde de nutida socknarna Floby, Gökhem, Göteve, Marka, Sörby, Trävattna, Ullene och Vilske-Kleva medeltidens Vilske härad. Från detta område känner vi till två ödelagda sockenkyrkor, Vist och Elin (Floby och Göteve sn:ar), och möjligen en tredje i Åsaka (Ullene sn). Det blir tillsammans 11 kyrkor. Den tolfte kan mycket väl ha varit Överkyrkas kyrkoruin, men även om så är fallet, kan vi då räkna med att den var en sockenkyrka?

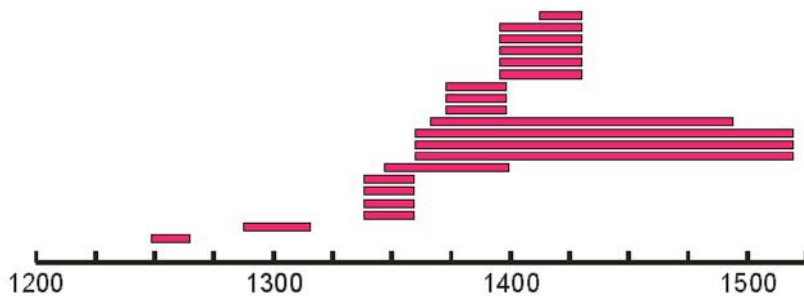
Gökhems socken kan uppvisa minst 2 kyrkor, Överkyrkas kyrkoruin och Gökhemskyrka, och därtill möjligen en tredje kyrka i Skår. Om det någonsin funnits en kyrkobyggnad i Skår på Trädgårdens ägor, vilket en sägen vill göra gällande, har det snarast varit ett kapell och inte en sockenkyrka. Det är också möjligt att sägnen åsyftar en hednisk kultplats. Endast en provgrävning skulle kunna besvara denna fråga.

Överkyrkas kyrkoruin ligger i Gökhemskyrkans by, c:a 200 m från Gökhemskyrkan. Vad kyrkan hette tidigare vet vi inte. Enda gången kyrkan nämns innan den ödelades, är i ett brev skrivet c:a 1520. Då kallades den "Öffre gökim" eller Övre Gökhem. P.g.a. denna osäkerhet vad gäller namnformen, kommer jag nedan att använda benämningen Överkyrka kyrka.

År 1955 framgrävdes kyrkoruinen. Vid undersökningen framkom en grav i mitten av långhuset, som var kraftigt omrörd och som innehöll 3 medeltida silvermynt. Det framgår inte i undersökningsrapporten hur pass gamla mynten var, och inte heller om mynten ansågs vara samtida med graven. Vi kan bara gissa oss till att den gravlagde förmodligen var en präst som tjänstgjort i Överkyrka kyrka eller en betydelsefull lokal donator som valt denna plats istället för en gravplats vid Skara domkyrka eller vid något av klostren.

Vidare hittades 22 medeltida silvermynt i den östra delen, vid partiet mellan långhuset och koret. Av dem var 10 st svenska, 1 st kom från Gotland, 5 st var danska, och 6 st var nordtyska. Alla utom två kan bedömas vara av valören 1/2 eller 1 penning. De andra två är av valören 1 örtug (från Visby) och av obestämd valör (1 st från Nordtyskland). De medeltida mynten saknar så gott som alltid årtalsangivelse. Därför kan de i regel endast dateras till en vis tidsperiod. Endast ett av mynten (från Nordtyskland) har årtal, och det visar att myntet präglats 1522.

Alla utom ett mynt kan dateras till en bestämd tidsperiod. Ofta är dessa rätt långa.

Närmast möjliga datering av de 21 daterbara mynten från långhusets östra del.

Om vi försöker ringa in minsta möjliga tid då mynten kan ha varit i omlopp, kan vi förslagsvis hamna på tidsperioden c:a 1300-1425. Men det förutsätter att vi bortser från det fragmenterade myntet från 1522. Förmodligen torde mynten visa att kyrkan använts redan på c:a 1260-talet och fram till 1520-talet.

Andra fynd vid undersökningen var 4 gravar strax utanför kyrkan. En av dessa bedömdes som hednisk, och skulle således vara äldre än kyrkan.

Kyrkan har av en del daterats till tidigt 1100-tal. Denna relativt exakta datering är förvånande, eftersom just den kyrkohistoriska byggnadsutvecklingen har många oskrivna blad. Om vi utgår från att kyrkan byggs under romanska stilens tid, vilket inte är bevisat, kan den dateras till såväl 1000-talet, 1100-talet som något årtionde in på 1200-talet. Eftersom biskop Sigfrid, som döpte Olof Skötkonung, märkte ut tre kyrkoplatsar och vigde tillhörande kyrkogårdar i början av 1000-talet, måste vi utgå ifrån att det dröjde ett flertal årtionden innan såväl kyrkoplatsar märkts ut av biskoparna eller av bygdens folk i hela Västergötland, som ett verkligt kyrkobygge kom igång. Ett relativt starkt hedniskt motstånd fanns under nästan hela 1000-talet, och det kan också ha försenat kyrkobyggen. Möjligen var många av de första sockenkyrkorna byggda helt och hållet i trä till en början, för att successivt ersättas av stenkyrkor. För Överkyrka kyrkas del finner jag ingen anledning att precisera dateringen närmare än till tiden 1000-talets slut till c:a 1200.

Kyrkan har samma utformning som de flesta medeltida kyrkorna på Falbygden och vida omkring. Långhuset har ingången på södra sidans västra parti, och koret är beläget på östra sidan om långhuset. Koret var ursprungligen platsen för kören, och senare för altaret. I långhuset satt (eller stod) besökarna. Något yngre är resterna av tornet vid den västra delen av långhuset. Denna del har inte sammanflätad byggnation med långhuset som koret har.

Den dopfunt i sandsten från 1200-talets början, som numera står i vapenhuset i Gökhem kyrka, anses allmänt ha kommit från Överkyrka kyrka. Även om det är troligt kan det inte bevisas. Om det är så, kan den inte datera kyrkan. En motsvarande dopfunt i trä kan ha funnits i stenkyrkan innan den i sandsten införskaffades, och omvänt kan kyrkan ha varit i trä när den inköptes.

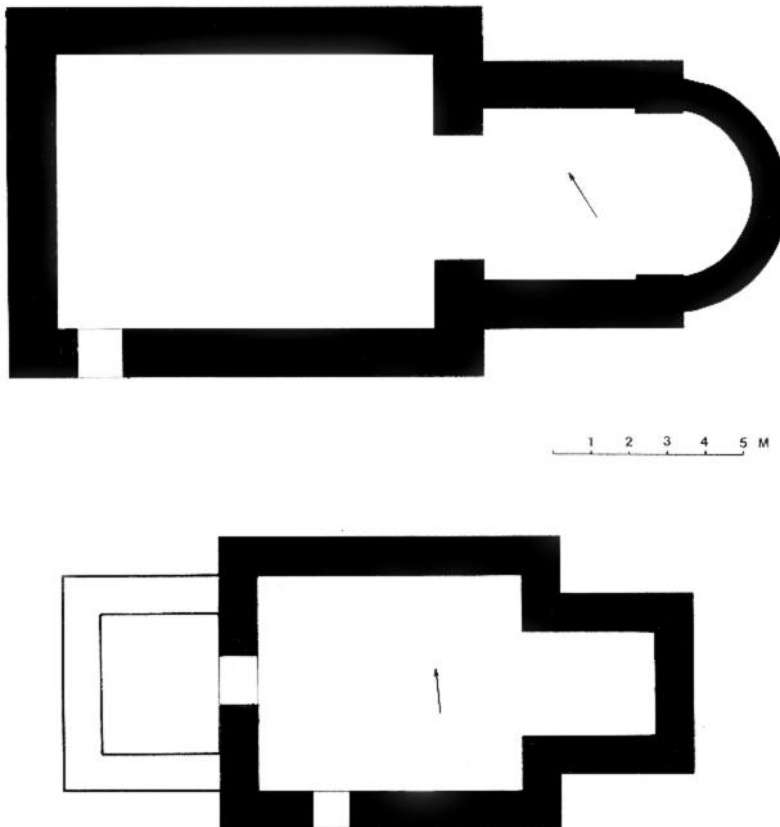
Kyrkan omnämns endast en gång under sin samtid. Det är i Knut Lindormssons (Vinge) testamente. Han dog i jan 1520, och i testamentet stod att han skänkte 1 mark (penningar) till "Öffre gökim" och 8 gram guld till prästen Jon i Gökhem. Eftersom han testamenterade pengar till 14 kyrkor runt om Sjögerås där han bodde, skulle det för oss förefalla märkligt att han kommit ihåg Överkyrka kyrka och inte Gökhem kyrka. Men kanske var det meningen att gåvan till prästen Jon skulle väga upp det hela. Som kritik mot denna tolkning kan anföras att i testamentet nämns 8 präster vars hemort inte nämns, varför de mycket väl kan ha tjänstgjort vid de kyrkor som omnämns i testamentet.

Denna möjlighet har jag inte kontrollerat, men vad som skulle kunna tala emot den är att flera präster nämns med hemort långt från Vilske härad.

Sammanfattningsvis är det troligt att kyrkan använts senast från 1200-talets början och fram till c:a 1520- eller 1530-talet. Inga belägg finns från 1540-talet, vilket skulle vara förväntat om kyrkan använts. Eftersom det förefaller troligt att åtskilliga 10-tal personer gravlagt på kyrkans forna kyrkogård, måste vi fråga oss om kyrkan varit en sockenkyrka skild från Gökhem kyrka och socken. Flera belägg finns emot detta antagande. För det första ligger Överkyrka kyrka i samma by som Gökhem kyrka. Om de två kyrkorna representerade varsin socken, skulle de ha förväntas ligga skilda från varandra. Ingen av de gårdar som numera ligger i Gökhem socken anges ligga i en numera försvunnen socken inom området. Detta hade, minst sagt, varit förväntat om Överkyrka kyrka varit en sockenkyrka. Men eftersom de medeltida källorna endast kan visa hur situationen var från c:a 1400, är det möjligt att det var annorlunda under en tidigare del av medeltiden.

Gökhem kyrka är ursprungligen byggd efter ungefär samma plan som Överkyrka kyrka innan sistnämnda fick torn, men med den skillnaden att Gökhem kyrka var större och har en absid ansluten till koret. Datering för stenkyrkan kan inte preciseras närmare än för Överkyrka kyrka. Dopfunten från 1100-talets slut kan möjligen vara samtida eller något yngre än den äldsta delen av stenkyrkan. Det som i övrigt kan datera den är förekomsten av absid som antas ha uppförts under 1100-talet, och den överdel i sandsten till ett fönster vilken numera finns i vapenhuset. Den antas ha kommit från absidens fönster, och genom den romanska stilen har den daterats till c:a 1100-talet. På kyrkogård-

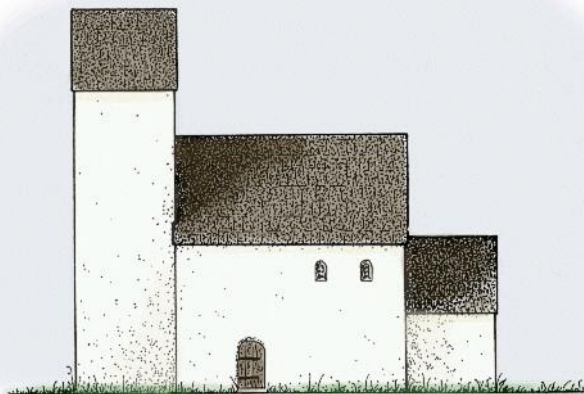
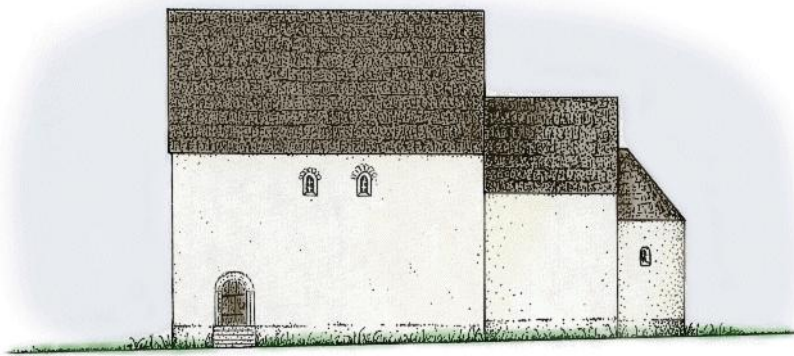
den, strax utanför den äldsta kända ingången, ligger två avlånga och bearbetade sandstenar. De är c:a 60 x 30 x 20 cm. Antingen kan de ha tillhört en mycket tidig dörrportal, men ett annat alternativ är att de kan vara rester av locket till en gravkista. Sådana gravar med sådana lock tycks undantagslöst ha haft två betydligt mycket större gavlar. Två sådana finns att betrakta vid Husaby kyrkas ingång. Den ena av dem består endast av lock och gavlar i likhet med många andra, medan den andra också har en kista i sten. Det är dock tveksamt om dessa stenrester vid Gökheims kyrka är från ett sådant gravlock. I så fall kan den dateras till c:a 1100-talet, möjligen något tidigare.

Överst: Gökheims moderkyrka

Nederst: Överkyrka kyrka, med tillbyggnadet av ett västtorn.

Den äldsta kyrkan vet vi nästan ingenting om. Först från c:a 1300 kan vi följa byggnationerna. Det enda sättet som hittills har varit möjligt att använda för att datera byggnationer på medeltida kyrkor, är genom dendrokronologisk analys. Metoden går ut på att man borrar ut små tvärsnitt av olika trästycken i en kyrka. Efter det att årsringarna mätts upp, kan årsringsserien jämföras med den årsringsserie som finns från nutid till år 831. Från taket i Gökheims kyrka har flera sådana prover tagits.

Överst: Gökhem's moderkyrka, fram till mitten av 1300-talet.
Nederst: Överkyrka kyrka (rekonstruktionsförslag), med västtorn.

Den äldsta kyrkan hade c:a 87 m² stort långhus med ett anslutande kor och därtill en absid. Ett trästycke hörande till korets tak visar en ålder något yngre än år 1280. Långhuset fick nytt tak av virke som huggits sommaren 1304, och förmodligen är taket till koret samtida. Vid denna tid var stenkyrkan förmodligen c:a 100-200 år gammal. I ett tidigare skede talar stenmurarna för att koret och absiden höjts. Kanske skedde detta omkring år 1300. Absiden har annan sockel än resten av kyrkan. Möjligen indikerar det att absiden byggts till efter det att den första stenkyrkan byggdes. Absider antas ha byggts för speciellt viktiga personer, men om de varit avsedda för ett kyrkligt överhuvud eller en betydelsefull person i socknen, vet vi inte.

Komplettering:

Fler dateringar har visat att taket till absid och kor byggdes av virke som fälldes vintern 1077-1078 och att invigningen bör ha skett hösten 1078. Detta är en av de äldsta dateringarna av en stenkyrka i Sverige. Långhusets tak däremot har byggts av virke som första gången byggdes runt 1130-talet. De senare dateringarna berör kompletteringar etc.

Slut på komplettering.

I slutet av 1300-talet byggdes kyrkan till. Långhuset förlängdes åt väster till den nuvarande längden, och taket som lades på denna del korn från träd som fällts c:a 1396. Eftersom takstolarnas inbördes avstånd i vapenhuset endast är identiskt med situationen i den förlängda delen av långhuset, är det inte osannolikt att dessa byggnationer skett ungefär samtidigt. Vapenhuset, som är ansluten till långhusets norra sida, var under katolsk tid ett biktkapell. Fönster saknades och enda ingången var från långhuset. På 1700-talet påträffades under golvet i vapenhuset ett flertal välbevarade kistor som var insvepta i svart kläde. De låg i nordsydlig riktning, och med fötterna åt norr mot det s.k. munkaltaret. Hur många de var framgår inte, men ett rekonstruktionsförsök visar att det knappast kan ha varit fler än c:a 8 st. Av allt att döma är det kvarlevorna av de c:a 5-8 sista katolska prästerna, kanske alla de som tjänstgjort som präster och dött under tiden c:a 1396-1535. En annan förändring på kyrkan var att ingången flyttades till den norra sidan. Fortfarande var den placerad på långhusets västra del.

År 1485 påbörjades nästa stora ombyggnad. Med hjälp av bl.a. timmer som fällts detta år slogs takvalven i kyrkan, och två år senare, år 1487, bemålades kyrkan av mästern Amund. Kyrkomålarna var inga bygdens barn, utan yrkesmän som reste runt och utförde sitt värv. I och med ombyggnaden murades långhusets två enda fönster, som satt på södersidan, igen och flyttades till en lägre nivå. Förmodligen placerades de inom samma område som de nuvarande fönstren, men de var betydligt mycket mindre än dessa. Sakristian, som är utbyggd från korets norra vägg, byggdes under medeltiden. Kanske var det samtidigt som byggnationerna c:a 1485, eller rent av redan c:a 1396. Därefter kom inte kyrkan att förändras nämnvärt förrän under 1700-talet.

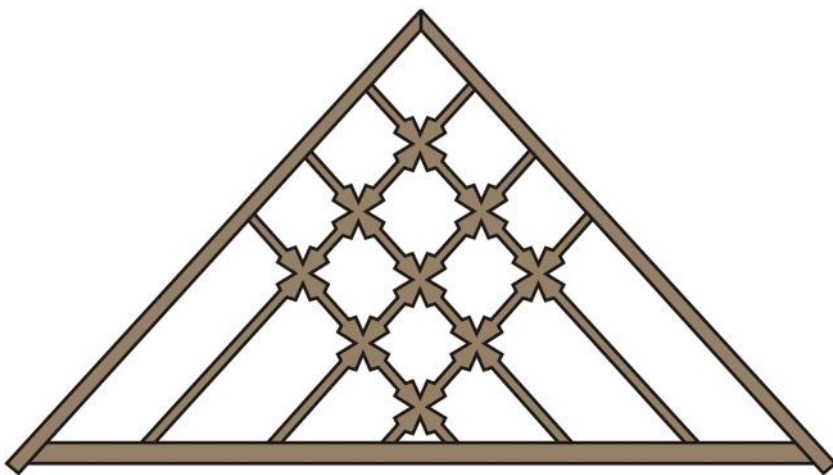
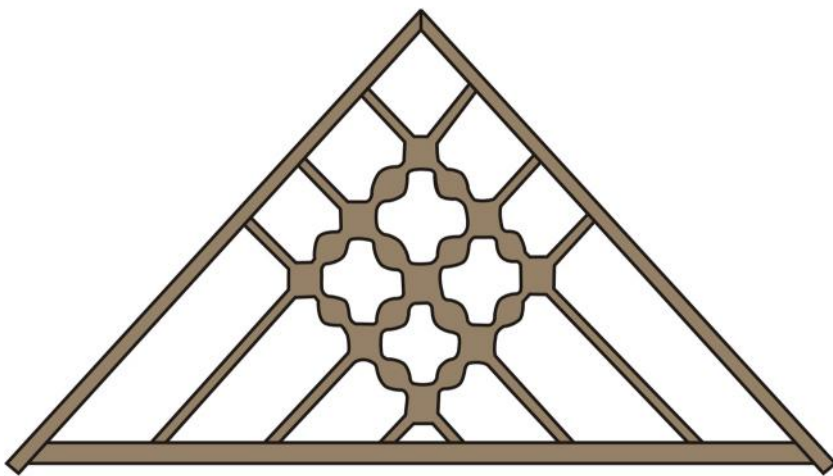
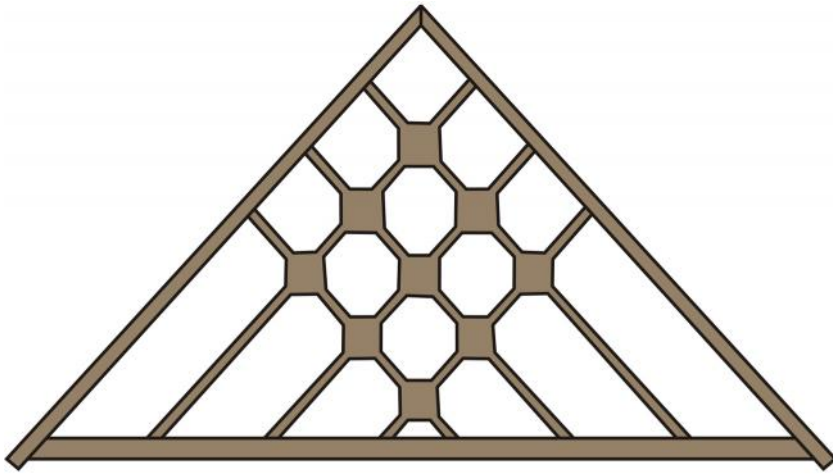
Att Gökhemms socken har två kyrkor har förbryllat många som försökt förklara detta förhållande. Av de indikationer vi har, kan vi räkna med att båda kyrkorna byggts under en 100-års period (c:a 1100-talet), och att de använts parallellt under stora delar eller hela den resterande delen av medeltiden. Teorin att Överkyrka kyrka avlösts av Gökhemms kyrka i slutet av 1100-talet kan avskrivras efter de framkomna dateringarna. En annan teori gör gällande att de två kyrkorna påverkats från varsitt missionärscentrum, dels den tyska (Gökhemms kyrka) och dels den engelska (Överkyrka kyrka). Denna teori stöds endast av mycket vaga indikationer hämtade från de små konstruktionsskillnaderna mellan kyrkorna. Än så länge vet vi alldeles för lite om missionsverksamheten i tid, rum och styrka, samt vilken byggnadsstil de egentligen förespråkade, för att kunna bedöma trovärdigheten av denna teori. Teorin kan endast förklara varför socknen har fått två ungefär samtida kyrkor, men den väcker samtidigt en lång rad obesvarade frågor, som varför de fortsatte att användas under hela medeltiden. En tredje teori utgår från en sägen som vill berätta att de uppförts av två systrar som inte kunde enas om en kyrkoplats, så de byggde varsin. Motsvarande sägner är kända från andra håll av Västergötland. Kanske innehåller de en kärna

av sanning för någon av de berörda platserna. En lämpligare plats än den i Gökhem är svår att finna för en sådan sägens uppkomstplats. Men tyvärr, en sägen är en sägen, och vi kan inte avgöra graden av en eventuell sanningshalt. Denna tolkning skulle kunna förklara varför de är ungefär samtida och varför de använts parallellt under medeltiden, men inte varför de ursprungligen var olika stora och varför en av dem fick absid.

Jämför vi kyrkorna framkommer en del svårförklarade fakta. Det är stor skillnad på de ursprungliga långhusens storlek. Gökhems kyrka hade fram till c:a 1396 en golvyta på c:a 87 m² i långhuset, medan Överkyrka kyrka under hela medeltiden hade c:a 40 m². Innebär detta att besökarantalet i Gökhems kyrka var ungefär dubbelt så stort? Om en tredjedel av Gökhems befolkning hört till Överkyrka kyrka, borde de ha utgjort en egen socken. Genom brev från 1300-talet vet vi att de mest skilda delar av Gökhems nuvarande socken verkligen tillhörde Gökhems socken under medeltiden andra hälft och ingen eventuell ”Överkyrka socken”.

Likaså om vi tänker tanken att Överkyrkas kyrka med sin begränsade storlek, byggts främst av och för en storättad familj får vi problem. Varför är i så fall absiden placerad på Gökhems kyrka och inte på Överkyrka kyrka? Om absiden var till för ett kyrkoöverhuvud, som biskopen, och inte för världsligt betydelsefulla personer, varför såg då inte den eventuella storättade familjen till att få denna värdighet på sin egen kyrka istället för på den allmänna kyrkan i socknen? Kanske hade de inte makt över biskopens, eller motsvarande persons beslut i frågan. Och varför införskaffade Överkyrka kyrka en dopfunt i sten först omkring 50 år efter det att Gökhems kyrka fått en?

Går vi fram till år 1396 inträffar något märkligt. Gökhems kyrka byggs ut så att långhusets golvyta ökar med c:a 57 m² (c:a 65% ökning), vilket var mer än golvytan i Överkyrka kyrkas långhus. Med tanke på att digerdöden rasat knappt 50 år tidigare, är det svårt att förklara utbyggnaden som ett resultat av en kontinuerlig befolkningsökning. Först i slutet av 1400-talet eller under 1500-talet kan vi räkna med att befolkningen blivit lika stor som den var före digerdöden. En möjlighet är att besökarna i Överkyrka kyrka flyttats till Gökhems kyrka, kanske som ett resultat av digerdöden, och att Gökhems kyrka byggdes ut så snart det fanns arbetskraft och pengar för att täcka upp det förväntade behovet i en snar framtid. Givetvis finns många alternativa tolkningar, men om denna tolkning är riktig är det omöjligt att bevisa den. Inte heller kan vi få besked om vilka som anslöt sig till de olika kyrkorna fram till digerdöden. Men denna tolkning kan inte besvara varför Överkyrka kyrka fortsatte att användas fram till c:a 1520-talet. Det tycks vara omöjligt att lägga pusslet på så sätt att alla bitar passar, och utan alltför mycket spekulation.

Hammarband kallas den typ av tak som förekommer i Gökhem, där det finns olika typer av utsmyckning som skulle skuggas mot nordväggen när ljuset föll in genom de små fönstren på sydsidan.

En viktig pusselbit är prästerna. I bästa fall anges endast att de varit präst i Gökhem, och inte till vilken kyrka de hört. Vi kan både tänka oss att de två kyrkorna har haft varsin präst och att de har haft samma under den andra hälften av medeltiden. Under 100-års perioden 1383-1489 finns en del problem med att utreda prästlängden för Gökhems socken. Problemet framträder bäst när man betraktar listan på de kända prästerna.

Svenung	(1382)
Sven Bengtsson	(1396,1413,1417) Efternamn endast 1413.
Svenung	(1436)
Sven	(1445)
Svenung	(1463)
Sven	(1470)
Erik Bengtsson	(1476,1487) Efternamn endast 1487.
Sven Björnsson	(1489)

Det är onekligen en märklig omständighet att varannan känd präst heter Svenung och varannan Sven under närmare 100 år. Om vi istället utgår från att de tjänstgjort i antingen Överkyrka kyrka eller Gökhems kyrka, kan Svenung (1436) och (1463) vara samma person. Detsamma kan gälla två av de nämnda namnen "Sven" genom kombinationen (1445) + (1470) eller (1470) + (1489). Förutsatt att de representerar olika kyrkor inom samma socken med ett gemensamt namn, kan de 8 namnen motsvara endast ca 6 personer. Ett annat förslag är att namnet Svenung inte var ett dopnamn, utan smeknamnet Sven-ung, där "ung" åsyftar prästens ålder i relation till en tidigare präst med namnet Sven. Eftersom liknande kombinationer med andra namn inte är kända, förefaller tolkningen som oriktig.

KÄLLOR OM GÖKHEM

När man skrev ned saker under medeltiden, använde man bläck och gåspenna. Det man skrev på var huvudsakligen pergament (ogarvat skinn). Först på 1400-talet började papper ersätta pergament, och kom då relativt snabbt att ersätta det helt. Lagar och kyrkliga skrifter för kloster och kyrkor kunde ofta bli stora samlingar av pergamentsblad, som bands in i böcker. Men de allra flesta utskrifterna var bara på en enda sida och redogjorde för att jord av en eller annan anledning bytt ägare utom ätten. Dessa kallas pergamentsbrev, och det är nästan endast genom dessa som vi kan få några uppgifter om Gökhem.

Som nämnts ovan, var det en mans skyldighet enligt landslagen att skriftligt redogöra för all jord som bytt ägare, om det inte gällde arv. Eftersom omkring hälften av Sveriges familjer bodde på den (enda) gård som de själva ägde, är det sällsynt att de sålde sin gård. En sådan försäljning skulle många gånger ha medfört att de övergått från att vara självägande skattebönder till arrenderande frälsebönder under adel, kloster eller kyrka. Det krävdes verkligt tvingande skäl för att en sådan försäljning skulle ske. Fr.o.m. 1300-talets slut var det förbjudet att omvandla skattejord till frälsejord, och därmed skulle man kunna säga att bönderna fick äga sin jord i fred. Ingen sådan försäljning som gjort skattejord till frälsejord, är känt från Gökhem. Därför vet vi inte när och hur de många och stora jordegendomarna har hamnat i frälsets ägo. Men istället kan vi känna oss rätt övertygade om att de skattebönder vi känner från de äldsta skatteböckerna från 1500-talets mitt, vanligen bodde på samma gård som deras förfäder hade bebott alltsedan 1200-talets slut, då frälset skapades, och förmodligen även långt tidigare. Istället var det adeln, kyrkan och klostren som köpte, sålde och bytte jordar med varandra.

De vanligaste ägoskiftena berör å minst ena parten det världsliga frälset eller adeln. Genom främst arv och köp kunde en person äga jord i ett flertal landskap både inom de dåtida svenska och danska rikena. Bland annat för att lättare kunna uppbära arrendeavgiften, bytte ibland adeln jord med varandra, och i enstaka fall med klostren.

Men det hände också att adelsfamiljer kom i ekonomiska kriser och tvingades sälja en eller flera gårdar. Detta var speciellt vanligt under 1400-talet. Det var vanligt att ge jord i morgongåva hos adelsfamiljerna. Brudgummen gav bruden gåvor för en relativt bestämd summa dagen efter vigseln. Morgongåvan blev dock hennes egendom först sedan hon fött barn inom äktenskapet. Om hon inte fick barn, skulle den av de sammanvigda erhålla morgongåvan som överlevde den andre. Dessa regler var viktiga för kvinnan eftersom hon inte fick ärva

något efter sin make. Arvet gick istället till hans släktingar. Dog barnen efter maken, fick dock modern ärva barnen, om dessa inte hade några egna barn.

En annan vanlig gåva var den till klostren. För själaräddning och gravplatser, skänkte adelsfamiljerna jord. Största jordägaren var Vadstena kloster i Östergötland, som ägde omkring 1000 gårdar i slutet av medeltiden. Dessa gåvor blev mindre vanliga från slutet av 1300-talet, eftersom adeln inte längre fick omvandla mer skattejord till frälsejord. Denna lag skulle skydda konungens inkomster som till stor del kom från just skattebönderna. Frälsejorden var befriad från skatt till kungen och gick istället, i form av arrenden, till ägaren.

Breven som redogör för ägoskiften är uppställda på ungefär samma sätt. Vanligen inleds breven med att den som säljer eller skänker bort jord, hälsar alla de som läser eller hör brevet, samt intygar att försäljningen etc. skett otvunget, det vill säga utan hot, och med eventuella arvingars godkännande. Fanns inte arvingarnas godkännande kunde i vissa fall köpet, gåvan eller bytet förklaras olagligt om det var ärvd jord som berördes. Därefter nämns den andra parten i ägoskiftet, samt vad skiftet omfattar från de båda parterna. Vad som ingår i jordegendomen anges nästan alltid formellt, som "hus och jord, åker och äng, skog och fiskevatten, kvarn och kvarnställe" o.s.v. beroende på vad som ingick. Därefter följer en bekräftelse på att allt som hör till gården ifråga, och allt som av ålder hört till den, medföljer. Ofta med tillägget "nära och fjärran, inom och utom gården, i vått och torrt". Därmed var man garanterad att man verkligen fått med allt som hörde till gården. Efter detta bekräftar säljaren att han/hon lämnat ifrån sig rätten över jorden och gett den till köparen. Slutligen ber säljaren om att några av de närvarande personerna ska sätta sitt sigill nedtill på brevet för att därigenom bevittna överlåtelsen. Sigillen sattes alltid fast på samma sätt under medeltiden. Den undre kanten på brevet veks in en eller ett par cm. I denna dubbelvikta del skars drygt centimeterlånga snitt rakt igenom. En smal pergamentsremsa trädde genom snittet och de båda ändarna fästes ihop med vax. På den vanligtvis runda vaxkakan tryckte man sedan in sitt sigill, förmodligen med hjälp av en svagt uppvärmd sigillstamp. Stampen var ofta gjord i silver, och det var främst adelsmän och betydande kyrkomän som hade en sådan. Ibland möter man adelsmän i texterna som inte sägs ha något sigill.

Många pergamentsbrev har gått förlorade, men en del av dessa har bevarats till vår tid genom avskrifter från främst 1600-talet. Ett mindre antal av de brev som berör Gökhem är endast kända genom sådana avskrifter.

Nedan kommer alla de kända skriftställena omnämnas i kronologisk ordning som berör Gökhemns sn. Efter numrering anges tid och plats för utskriften, och därefter en summarisk redogörelse för allt det som

kan vara av intresse för Gökhem. För medeltiden ger det 67 skrifter, och därtill har lagts 3 skrifter från tiden 1534-49. Några få brev på latin har jag inte översatt, utan de omnämns bara i uppräknigen.

Nära nog samtliga personer som nämns i registret tillhörde någon adelsfamilj, om de inte har titeln abbedissa (klosterföreståndare) eller herr (präst). De fåtaliga personer som inte tillhörde frälset omnämns i kapitlet **Personer och gårdar i Gökhem**.

a	Δ Δ Δ Δ Δ	p	Ɔ Ɔ Ɔ
b	β β β β β	q	q
c	Ɔ Ɔ	r	z z ʒ
d	δ δ δ δ	s	ʃ ʃ ʃ ʃ
e	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ss	β β β
f	Ɔ Ɔ	t	t t t
g	Ɔ Ɔ Ɔ	u	u u
h	h h	v, w	v w ʒ ʒ
i	ı ı ı ı	x	x x
j	ı ı ı ı	y	y
k	k k k	z	z z
l	l l	ö	ø ø ó
m	m	ae (ä)	æ æ
n	n n u		
o	o o		

Skriftprov från medeltida pergamentsbrev.

Brev nr 1 1257 9 april. Gökhem nämns på 11:e raden - 11:e ordet: "Göchem".

Göchem

Register på berörda skrifter

1. 1257 den 9 apr, Almastad

Stadfästelse av biskop Lars i Skara på beslut att tiondet från Gökhem socken skulle gå till en kanik i Skara.

Anm. Underförstått skulle då kaniken tjänstgöra som präst i Gökhem.

2. 1288 den 27 dec, Säckstad

Biskop Brynolf i Skara intygar ett jordabyte. Gökhem präst Folke var ett av vittnena.

3. 1290 den 15 maj, Fuldalösa

Bekräftelse av en jordagåva till Skara domkyrka. Ett av vittnena var Folke, präst i Gökhem.

4. 1320 den 28 jan, Vilske-Kleva

Biskop Bengt i Skara intygar att Thoste och hans hustru Fastrun givit deras gård i Trävattna sn till Gudhems kloster, med förbehåll av gravställe för dem och deras släkting Olaf, vartill abbedissan i Gudhems kloster lämnat åt Thoste, hans hustru och deras släkting Olaf, till begagnande på livstid, klostrets gård Svensbol i Gökhem socken, med rättighet att för gårdens behov få anlita skogen vid Trävattna.

5. c:a 1325

Västergötlands lagmanslängd, bilaga till yngre västgöotalagen. Av de 19 uppräknade lagmännen är den tredje Tore Räv i Gökhem.

Anm. Hans levnadstid bör ha infallit under 1000-talet.

6. 1342 den 8 juni, Gökhem

Biskop Sigge i Skara skriver ett brev till Böne kyrka. Brevet är skrivet i Gökhem socken.

7. 1345 den 16 aug

Intyg angående en morgongåva bestående av jordagods i Värmland.

Sigge, präst i Gökhem, var en av dem som bevittnade brevet med sitt sigill. (Sigillet finns inte kvar).

8. 1346 den 22 aug, Gökhem

Algot Näf skriver ett brev i Gökhem.

9. 1346 den 23 aug, Gökhem

Konung Magnus Eriksson skriver ett intyg till biskop Sigge i Skara.

10. 1350 den 1 febr, Säcke stad

Biskop Sigge i Skara bekräftar prästen Siggis i Gökhem och hans syster Katarinas gåvor av jordegendomar i Gärpene i Sörby sn och Valaberg i Gökhem sn till prästbordet vid Gökhem kyrka, samt förordnar att en mässa varje vecka skulle läsas i samma kyrka för deras själar.

11. 1356 den 21 aug

Kyrkoprästen Björn i Gökhem och andra sockenbor därstädes, intygar att de sålt kyrkans gård i "skythru" sn till Johan Bengtsson för 30 mark.

12. 1356 den 8 sep

Johan Bengtsson intygar att han sålt den gård som han tidigare köpt av Gökhem kyrka till Skövde kyrka för 30 mark.

13. 1382 den 19 juni, Gökhem

Arvid i Backa lämnar sin gård Backa åt Sten Bengtsson, riddare och marsk, som ersättning för ett obetalt lån. Bevittnat av bl.a. herr Svenung i Gökhem.

14. 1391 den 24 apr, Gudhem

Ingeborg Amundsdotter intygar att hon skänkt 3 gårdar till Gudhems kloster, där ibland "den stora gården" i Gökhem.

15. 1396 den 11 febr, Sjögerås

Olaf Assarsson intygar att han pantsatt en gård. Gökhemsprästen Sven var vittne.

16. 1401, Skara

Riddaren Amund Hatt och riddaren Gustav Magnusson intygar att de bytt några jordegendomar med varandra. Bl.a. bytte förstnämnda bort sin andel i Valaberg, som han ärvt av sin fader.

17. 1402 den 8 sept, Skoftaby

Sten Karlsson, hans hustru Elin och hustru Kristin (hennes syster) intygar att de bytt jordar med riddare Gustav Magnusson. Bl.a. bytte förstnämnda bort sin jord i Valaberg. En del jordar hade systrarna Elin och Kristin ärvt av sin broder Niclas Bååt, men jorden i Valaberg hade de ärvt av herr Sigge, Gökhemms präst, som i sin tur hade ärvt jordegendomen av Olaf Blacke och Mats Ketilsson.

18. 1402 den 29 sept, Stegeholms slott

Bo Jönssons änka Katarina säljer omkring 65 gårdar och byar i Södermanland, Östergötland, Västergötland, Småland och Halland till riddaren Bengt Nilsson, vilka hon erhållit dels genom arv och dels genom morgongåva, för 1800 mark. En lödig mark motsvarade 6 mark penningar. Bland gårdarna var en i Gökhemms by, som hon ärvt av sina barn Erik Bosson och Kristin Bosdotter, som ärv den av sin fader Bo Jönsson, som i sin tur ärvt den av Erik Martinsson.

19. 1402 den 14 nov, Skår

Thörne Skytte bekräftar en försäljning av en kvarn i Trävattna sn. Brevet är skrivet vid häradstinget i Skår.

20. 1405 den 23 okt, Gudhems kloster

Bengt Tomasson Pipa och hans hustru Katarina Eriksdotter intygar att de sålt 14 gårdar (eller byar) till Gudhems kloster för 1200 mark, vilka Katarina ärvt av sin fader riddaren Erik Nilsson. Bland gårdarna var Anguntorp, Trimstorp, Härstorp och Lexberg i Gökhemms sn.
Anm: Denna försäljning blev samma dag upphävd och omformad, se nedan.

21. 1405 den 23 okt, Gudhem

Riddaren Abraham Brodersson intygar att han bytt jordar med Gudhems kloster, vilka han köpt av Bengt Pipa och hans hustru för 1200 mark. Han bytte bort 14 gårdar (eller byar), bl.a. Anguntorp, Trimstorp, Härstorp och Lexberg.

22. 1405 den 25 okt, Gudhem

Bengt Tomasson Pipa intygar att han fått 1200 mark penningar av riddaren Abraham Brodersson, som betalning på 14 gårdar (eller byar) däribland Anguntorp, Trimstorp, Härstorp och Lexberg.

23. 1413 den 29 juni

Hakon Assarsson ärkedjäkne i Skara, Sven Bengtsson kyrkopräst i Gökhem, Jon Pedersson kyrkopräst i Floby och Törner Skytte häradshöv-

ding i Vilske härad, intygar att Jon Laurensso, som äktat Magnus Pederssons dotter Katrine, var rätt arvinge efter deras enda barn, efter som barnet dog efter hans hustru. Han ärvde efter barnet som ärvt efter modern, som i sin tur ärvt sin fader Magnus Pedersson och sin broder Peder Magnusson.

Anm: Jon Laurensso bodde före 1441 i Floby sn, se år 1441 nedan.

24. 1417 den 14 aug, Skara

Intyg angående en försäljning av jord till Skara biskopsstift. Ett av vitt-
nena var Gökhemsprästen Sven.

25. 1428 16 aug, Skara landsting

Mellan Arvid Gunnarsson, å sin hustrus vägnar, och lagman Gustav Magnusson i Västergötland, uppstod en tvist 9 juli 1420 om en gård i Skår, Gökhem sn. Det visade sig att Arvids hustrus frände Niklas Nabbe hade pantsatt gården till Niklas Bååt, och sistnämnde köpte sedan gården. Därefter ärvde Sten Karlsson (egentligen hans hustru) gården av Niklas Bååt, sin hustrus broder. Gustav Karlsson köpte där-
efter gården av Sten Karlsson för 34 mark. Detta intygades 1428 å Skara landsting.

26. 1434 den 21 juni, Gåsevad i Halland

Karl Hake intygar att han gett 4 gårdar till sin hustru Ingegerd Laurens-
dotter i morgongåva, varav 3 gårdar låg i Valaberg i Gökhem sn, och som årligen betalade 1 tunna smör i arrende.

27. 1436 den 20 juli

Olaf Gustavsson, bosatt i Gökhem sn, säljer en gård benämnd "Skoro" i Kålland till Harald Varg, som tidigare hade köpt den av Karl Magnus-
son. Herr Svenung, präst i Gökhem är sigillvittne. En herr Sven, utan
uppgift om var han var (eller varit) präst, var också sigillvittne.

28. 1441 den 25 jan, Gudhem

Anders Knutsson och Ragnhild Oddsdotter, änka efter Johan Larsson i Floby, intyga att då Kristina Nilsson i Kålland ingavs i Gudhems kloster gav hennes förmyndare Johan Larsson i Floby och Torsten Jonsson två gårdar i Gökhem sn, vilka var hennes fädernearv, till klostret för hennes underhåll.

29. 1445 den 18 apr, Skara

Jöns Nilsson intygar att han sålt några gårdar. Gökhemsprästen Sven var ett av vittnena.

30. 1446 den 19 dec, Dalby, Skåne

Hans Nilsson och Åke Karlsson i Skabersjö intygar att de sålt 34 gårdar i Västergötland till Åke Axelsson. Dessa gårdar hade deras fruar Elin och Ingeborg Jönsdöttrar ärvt av sin broder Örjan Jönsson, som ärvt dem av deras moder Ingeborg Torstensdotter, som i sin tur ärvt dem av

sin fader Torsten Simonsson i Kinne-Kleva. Bland gårdarna var en gård i Gökhem by som betalade 2 mark penningar årligen i arrende.

31. 1447 den 7 maj

Björn Nilsson bekräftar att han sålt en gård i Valaberg, mitt i byn i Gökhem socken, till riddaren Svarte Ture Jönsson, för 200 mark.

32. 1447 den 30 maj

Bengt Gylta, lagman i Västergötland, bekräftar att riddare Svarte Ture Jönsson och Björn Nilsson kom fram till honom vid Vilske häradsting i Floby, och att sistnämnda bjöd honom att skriva ett fastebrev på Svarte Ture Jönssons köp av en gård i Valaberg av Björn Nilsson för 200 mark.

33. 1448 den 16 juli, Lödöse

Niklas Bååt intygar att han givit 3 gårdar i Vilske härad till sin hustru Katarina Birgersdotter i morgongåva. En av gårdarna var Kråketorp ”i Marka sn”, vilket rätteligen ska vara Gökhem sn.

34. 1448 den 26 dec (Vidimering av brevet nr 1, 1257 9 apr.)

35. 1454 den 15 febr

Joar Smed intygar att han sålt 5 gårdar till sin frände Gustav Karlsson, lagman i Uppland, för 100 mark. Bland gårdarna var en vardera i Valaberg och Ravelstorp. Från 3 av gårdarna, bl.a. den i Valaberg, fick dock Joar Smed uppbära arrendet till sin död.

36. 1459 den 7 mars (Vidimering av brev nr 1, 1257 9 apr.)

37. 1461 den 16 aug (?), Skara

Jordaskifte efter de avlidna personerna biskop Bengt, Ravald Gustavsson och Kristina. Av de 73 gårdarna fick Magnus Bengtsson bl.a. 2 gårdar i Skår som betalade 8 pund smör årligen i arrende tillsammans, och en gård i Skår som Olaf Nilsson bodde på och betalade 4 pund smör årligen i arrende.

Anm: Skår finns både i Gökhem sn, i Levene sn, och enligt brev nr 27 även på Kålland (numera okänt). Oklart vart de hör.

38. 1463 den 20 nov

Knut Andersson intygar att han givit 8 gårdar i Vilske härad till sin hustru Birgitta Mårtensdotter i morgongåva. Bland gårdarna var 2 gårdar i Skogskälle. Ett av vittnena var herr Svenung, präst i Gökhem.

39. 1465 den 25 febr, Varnhem

Svarte Ture Jönsson, lagman i Västergötland, delger att han av abbedissan Christina Bengtsdotter i Gudhems kloster mottagit bl.a. ett förgyllt silverfat som vägde 5 lödiga mark i pant för sin gård i Valaberg.

40. 1465

Vadstena klostrets jordebok. I uppräknigen av klostrets jordar och hur mycket de betalade i årligt arrende, omnämns Lars i Skår, i Gökhemsn, som årligen betalade 6 pund smör och 2 pund ost till klostret i arrende.

41. 1466

Vadstena klostrets jordebok. I uppräknigen av klostrets jordar och hur mycket de betalade i årligt arrende, omnämns två gårdar i Skår i Gökhemsocken. Båda betalade vardera 6 pund smör och 2 pund ost i årligt arrende. På en av dem bodde Lars.

42. 1472 den 23 maj

Väpnare Otte Torbjörnsson dömer vid Vilske häradsrätts tingsplats, å riksföreståndaren Sten Stures vägnar, att den ihjälslagne Magnus Pedersson skulle steglas, eftersom han och hans bror överfallit, rånat och dödat "en av rikets män" som undkommit slaget vid Herrljunga (1469 28 mars), och sedan nedsänkt honom i Kamsjön (nuvarande Sjötorpasjön). Lindorm Björnsson, häradshövding i Vilske härad, hade då gripit och låtit döda Magnus Pedersson, varpå Magnus Pederssons bror och vänner anklagade Lindorm Björnsson för mord, men han friades av rätten, och Magnus Pederssons lik dömdes att brännas istället för att steglas. Två nämnder dömde i detta mål. I den första satt 17 frälsemän, varav 5 förmodligen som bisittare, från olika delar av Västergötland. I den andra, häradsnämnden, satt dessa 12: Laurens Siverdsson, Mårten Eriksson, Anders Jonsson, Ambjörn Jonsson, Nils skraddare, Per Nilsson, Bengt Siggesson, Herr Laurens, Bengt Andersson, Torkel Sverdsson, Anders Eskilsson och Jon Eriksson.

Anm: Otte Torbjörnsson blev själv genom ett överfall på två hansaskepp år 1471, dömd till döden och avrättad 1474.

Av de sistnämnda 12 personerna i häradsnämnden, synes ingen av dem vara adel, utan troligen var de skattebönder som bodde i Vilske härad, varför någon eller några av dem borde ha bott i Gökhemsocken. Den ende prästen, herr Laurens, tjänstgjorde förmodligen inte i Gökhem. Den kanske troligaste platsen för detta ting är Floby.

43. 1473 den 29 juni,

Vadstena

Laurens Andersson bekräftar att han sålt 10 gårdar av sitt modernearv till riddare Svarte Ture Jönsson för 1000 rhenska gyllen och 40 Stockholmsmarker. Han hade först utbudit gårdarna till sin måg Bengt Algotsson, som hans dotter var gift med, i Linköping för 10 år sedan, som dock inte ville köpa dem. Två av de 10 gårdarna låg i Valaberg och de skattade årligen 10 pund smör tillsammans i arrende.

44. 1475 den 13 nov, Tuna

Laurens Andersson bekräftar att han sålt 12 gårdar till Svarte Ture Jönsson för den summa som köpebrevet utvisar. Tre av de 12 gårdarna

låg i Valaberg och de skattade årligen 12 pund smör. Dessa gårdar hade han sålt med förbehållet att i sin eller sina arvingars livstid få återlösa dem, vilket rätt hade delgivits honom av riksrådet i Kalmar.

Anm: Brevet finns endast känt i en avskrift, men av de 4 avbildade remsorna för sigill har endast en remsa ett sigill och det är Laurens Anderssons. Eftersom de tre sigillvittnena som omtalas i texten, av allt att döma inte bevittnat brevet med sitt sigill, samt därtill att brevet troligen innehåller felaktiga uppgifter, och att rätten till återlösen inte omnämns i köpebrevet, förefaller brevet aldrig att ha fått laga kraft.

45. 1476 den 17 febr, Kinneved

Olaf Pedersson intygar att han sålt sin gård Kråksbolet i Valaberg i Gökhemms socken, vars årliga skatt var 4 pund smör och 4 dagsverken, och ödegården Nytorp i samma socken för 30 mark till Karl Bengtsson. Bekräftelse skulle ske inom 6 veckor.

46. 1476 den 12 mars

Bekräftelse på brevet ovan, samt med tillägget att den gård i Göteve socken som Olaf Pedersson bodde på, och som skattade 4 pund smör årligen, skulle ingå i köpet. Hela köpesumman bestämdes till 60 mark.

47. 1476 den 27 april

Ny bekräftelse på brevet ovan. Ett av vittnena var herr Erik i Gökhem.

48. 1477

Katerinas kanoniseringsprocess, innehållande de förhör angående Katerinas liv och 61 underverk i försöket att få henne helgonförklarad. Mirakel nr 11 beskrivs inte, men sägs vara nedtecknad i en bok som påbörjats år 1470 av prästen Sven i Gökhem i Skara förvaltningsområde.
Anm: Katarina Ulvsdotter (Ulvåsa-ätten) som levde 1331/32 – 1381, blev senare inte helgonförklarad. Hela processen misslyckades.

49. 1480

Vadstena klostrets jordebok. I uppräknigen av klostrets jordar och hur mycket de betalade i årligt arrende, omnämns 2 gårdar i Skår i Gökhemms socken, som betalade 6 pund smör och 2 pund ost respektive 4 pund smör.

50. 1480, Jönköping

Jönköpings stads tänkebok (juridisk protokollsbok). Här omnämns Sven i Gökhem.

Anm: Framgår inte varför han omnämns, eller om Gökhem avser byn eller socknen.

51. 1482 1 dec, Gökhem

Anm: Detta kortfattade brev på latin är mycket slarvigt skrivet och har för författaren varit oläsligt. Enda personnamnet som ingår i texten är "Brynolf". Ingen gård nämns.

52. 1486 den 29 juni, Linköping

Nils Palnasson och hans hustru Märeta intygar att de gjort ett jordabyte med Vadstena kloster, där de bytt bort den del av hennes mödernearv som låg i Skår i Gökhems socken. Hennes föräldrar var Anders Mårslev och Christin.

Anm: Detta byte måste ha skett senast 1466.

53. 1486 den 10 aug, Lödöse

Christina Jacobsdotter bekräftar att hennes moder Elin Tordsdotter i sitt testamente skänkt Bosgården i Skår i Gökhems socken, en gammal frälsegård, till Vadstena kloster för sin själs gagn.

Anm: Denna gåva måste ha kommit till Vadstena klostrets förfogande senast 1466.

54. 1486 den 15 nov, Stegeholms slott

Magdalena, konung Karl Knutsson Bondes dotter, bekräftar att hon med sin mans och systers samtycke utfört ett jordaskifte med sin morbror Gustav Karlssons änka Ingeborg Filipdotter. Magdalena fick 7 gårdar, bl.a. en gård vardera i Valaberg och Ravelstorp som skattade 6 pund smör respektive 3 pund smör årligen, och hon gav 5 gårdar till Ingeborg.

55. 1487, Gökhems kyrka

Inskrift på kyrkoväggen som meddelar att Erik Bengtsson (Ericus Benedicti) låtit bemåla kyrkan.

Anm: Målningarna utförda av mästare Amund. Texten finns inte kvar i kyrkan, bara i en avskrift.

56. 1488 den 11 jan

Peder Gunnarsson i Sandhem intygar att han sålt 2 tomter i Holöja för 40 mark till Karl Bengtsson.

57. 1489 den 13 jan, Gökhem

Sven Björnsson, prost i Vilske härad och kyrkoherde i Gökhem, bekräftar att Lindorm Björnsson betalt Gökhems församling (?) 18 mark genom Bengt Sunesson, för en gård i Gökhem, som Lindorm Björnsson hade köpt av Erik Jacobsson.

58. 1489 den 13 juli, Sjögerås

Björn Raben intygar att hans systers son Erik Jacobsson sålt en gård i Gökhem till Lindorm Björnsson. Sven, präst i Gökhems socken, var sigillvittne.

59. 1489 den 29 dec, Sjögerås

Björn Raben intygar att hans systems söner Erik och Bengt Jacobssöner sålt en gård i Gökhem till Lindorm Björnsson.

60. 1488-90

Magdalena Karlsdotter Bondes jordebok. Bl.a. ingår Sigge Arvidsson i Ravelstorp som betalade 3 pund smör i årligt arrende, och Per Bengtsson i Valaberg som årligen betalade 6 pund smör i arrende.

61. 1400-talets slut

Åke Hansson Totts jordebok. Bl.a. omnämns en gård i Valaberg som betalt 3 mark istället för 6 pund smör i arrende, och en gård i Ravelstorp som betalt 2 mark istället för 4 pund smör i arrende. I en annan del av jordeboken nämns att Jon Bryntesson i Holöja betalt 6 får, att Håkon i Äleberg betalt en ko och en tjur som var 2 år gammal, och att Lasse Andersson i Gökhem betalt en ko.

62. 1400-talets slut

En okänd persons jordebok. Bl.a. omnämns en gård i Valaberg som betalt 6 pund i årligt arrende.

63. 1502

Vadstena klostrets jordebok. Bl.a. uppräknas två gårdar i Skår i Gökhem socken. Den ena betalade 6 pund smör och 2 pund ost i årligt arrende, och till denna gård låg en liten kvarn. Den andra gården sägs vara mindre och betalade 4 pund smör i årligt arrende. Sistnämnda gård hade Niels Palnasson bytt bort (jfr 1486 29 juni).

64. 1505 den 16 jan (Vidimering av brev nr 2 1288 27 dec.)

65. 1508

Knut Lindormsson i Sjögerås bekräftar att han givit till sin hustru Margareta Månsdotter 22 gårdar i morgongåva, många i Vilske härad, bl.a. en gård i Gökhem som årligen skattade 4 pund smör och 2 gårdar i Skogskälle som årligen skattade 9 pund smör tillsammans, samt en gård i Björstorp som årligen skattade 4 pund smör. Därtill ingick 100 föl i morgongåvan.

66. 1520-25

Margareta Månsdotter bekräftar att hennes make Knut Lindormsson i sitt testamente skänkt stora värden i jord, guld- och silverföremål, samt penningar till främst ett större antal kyrkomän, kyrkor och kloster. Bland personerna finns herr Jon i Gökhem som fick en nobel (?), det vill säga 8 gram guld. De flesta berörda kyrkorna ligger i Vilske härad; Vilske-Kleva, Gökhem, Floby, Mårby, Hångers, Ullene, Marka, Sörby, Trävattna, Vists, Göteve, Elina, Jäla, och Falköpings kyrka. De fick 1 mark var, utom Floby och Falköpings kyrka som fick 2 mark och Vilske-Kleva kyrka som fick 10 mark.

Anm: Gökhemms kyrka nämns "öffre gökim", varför det troligen åsyftar Överkyrkas kyrka och inte Gökhemms nuvarande kyrka.

67. medeltidens slut

Karin Hansdotter Totts jordebok. Bl.a. omnämns en gård i Ravelstorp som betalat 4 pund smör i årligt arrende samt 1 tunna malt och 1 tunna havre i gengärd, en gård i Gökhem som beboddes av Lasse Anderson som betalat 6 pund smör i arrende samt 8 skäppor (?) (oläsbart) i gengärd, och en gård i Äleberg som beboddes av Sven Håkonsson som betalat 6 pund smör i arrende. På ett annat ställe i jordeboken nämns att en gård i Ravelstorp betalat 4 pund smör, och en gård i Gökhem som betalt 6 pund.

Efter medeltidens slut:

I. 1534 den 8 maj

Fru Anna på Vinstorp och hustru Margareta på Sjögerås tvistar om två tomter i Holöja i Gökhemms socken. Fru Anna anförde ett köpebrev som visade att hennes fader Karl Bengtsson hade köpt dessa av Per Gunnarsson i Sandhem (jfr brev nr 55, år 1488). Landssynen med nio häradshövdingar, visade att fru Annas tomter låg mellan den tomt som hustru Margareta bebyggt och de tomter fru Ingegärd på Malma hade, och på andra sidan om hustru Margaretas tomt var 3 obebyggda skatte-tomter och en kyrkotomt. Dessa tomter var genom skifte åtskilda, men fru Annas och hustru Margaretas ägor låg tillsammans oskiftat. Då vittnade Sven Gustavsson, och Jon Håkonsson i Påvelstorp, om att de och deras fäder för dem hade skiftat samman 3 tomter för hustru Margareta som lät den ena bebygga, och utgick de ägor som de hade brukat och 4 åkrar som de ännu bekände sig ha rätt till utav samma tomter. Dömdes då att fru Anna fick två delar av de 3 tomternas ägor, och två delar till hustru Margareta.

II. 1535 den 21 febr, Gökhemms prästgård

Konung Gustav Vasa skrev ett långt brev till den danske konungen Kristian, i Gökhemms prästgård.

III. 1549 den 19 jan

Konung Gustav Vasa intygar att han mottagit ett silverstop och en silverskål, som tillsammans vägde 1 lödig mark, 7 lod och 2 kvintin (=310 gram), av framlidne herr Jon i Gökhem i enlighet med hans testamente.

Ett urval skrifter

Nedan kommer ett urval av skriftställena att presenteras närmare. Kraven på urvalet har endast varit att de skulle vara i original och inte i avskrift, och att de skulle beröra skilda tider under medeltiden, samt vara lämpliga för fotostatkopiering. Därför har följande brev valts ut:

nr 14 1391 den 24 april
nr 15 1396 den 11 febr
nr 35 1454 den 15 febr
nr 44 1476 den 17 febr
nr 57 1489 den 13 juli
nr 59 1488-90

Dessa brev har nedan återgivits dels bokstavstroget gentemot originalbrevets formulering, och dels översatts till nutida svenska utifrån ordalydelsen i originalet.

Originalbrevens är skrivna på sådant sätt att de flesta bokstäverna är helt utskrivna, medan en mindre del anges genom en slags förkortning i form av bl.a. ett streck med olika riktningar eller en krökt båge, vanligen ovanför den framförvarande bokstav där de ska placeras in. En sådan förkortning kan både ange en enda och flera bokstäver. I de flesta fall avser en viss förkortning en bestämd bokstav eller kombination av bokstäver. Ett vågrätt streck kan dock översättas på flera olika sätt. Förkortade bokstäver har angetts med kursiv stil.

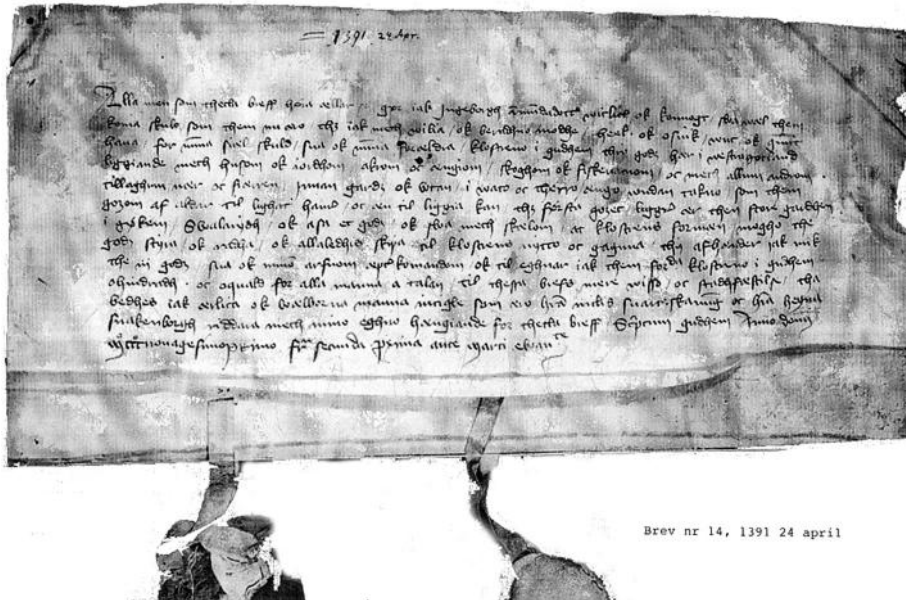
Många gånger finns två eller flera alternativa läsningar av ett enskilt ord, t.ex. ord som börjar på ”ni-, in-, ui-”, men i dessa fall utvisar meningen som helhet, samt givetvis resten av ordet, vilket alternativ som åsyftas. Eftersom jag inte är kunnig i latin, kan därför slutorden i vissa brev vara svårtydda. Dessa ord anger i regel dock endast datum för brevet, och dessa uppgifter finns att hämta från summariska register.

Förkortningar genom att slutbokstaven är skriven en aning högre upp från raden gentemot ordets första bokstäver, har inte lösts upp och skrivits ut, utan återges på samma sätt som i originalbrevet.

Genom skador, fläckar etc. är en del bokstäver oläsliga. Antalet uppskattade bokstäver har ersatts med samma antal punkter.

I vissa enstaka fall kvarstår två eller fler alternativa tolkningar av en eller flera bokstäver i ett ord. Då har den bokstav valts som förefaller troligast. Om denna osäkerhet berört en förkortning, har förkortningsmarkeringen satts ut genom ett streck ovanför samma bokstav som i originalet.

Översättningen till nutida svenska följer så långt det varit möjligt ordalydelsen i originalbrevet. Endast enstaka ord har omformats i enlighet med nutida språkbruk. Ett större antal ord har satts in i meningarna för att underlätta läsningen. Alla tillagda ord är satta inom parentes. Slutorden på latin har inte översatts, utan anges med punkter efter ett komma.

1391 24 april

Alla men som thetta breff höra aellar se gör iak jngeborgh amundadotter witlict oc konnugt swa wael them koma skulo som them nu aero thz iak meth wilia ok beraedhno modhe heel ok osiuk wur ok giuit hua for minna siael skuld sua ok minna foraeldra klostreno i gudhem thry godz haer i westra götland liggiande meth husom ok iordhom akrom oc aengiome skoghom ok fiskeuatnom oc meth allum androm tillaghvm naer oc fiaerren jnnan gardz ok wtan i wato oc thörro aengo wndan takno som them gozom af alder til lighat hauer oc aen til liggia kan thz första gozer aer then store gardhen i gökem Swalarydh ok asa et godz ok swa meth skielom at klostrens formaen mogho the godz styra ok radha ok allaledhiss skipa til klostrens nytto oc gagnna thy afhaender jak mik the iii qodz sua ok minom arfuom aepterkomandom ok til eghnar iak them for^{da} klostreno i gudhem ohindrath oc oquald for alla manna a talan til thessa breffs mere wisso oc stadhfaestilse tha bedhess iak aerlica ok waelborna manna incigle som aero herra nicliss suarte skaning oc herra heyna snakenborgh riddara meth mino eghno haengiande for thetta breff Scriptum gudhem Anno domjni mccc nonagesimoprmo frⁿ secunda px ... a ante marti elvan^{te}

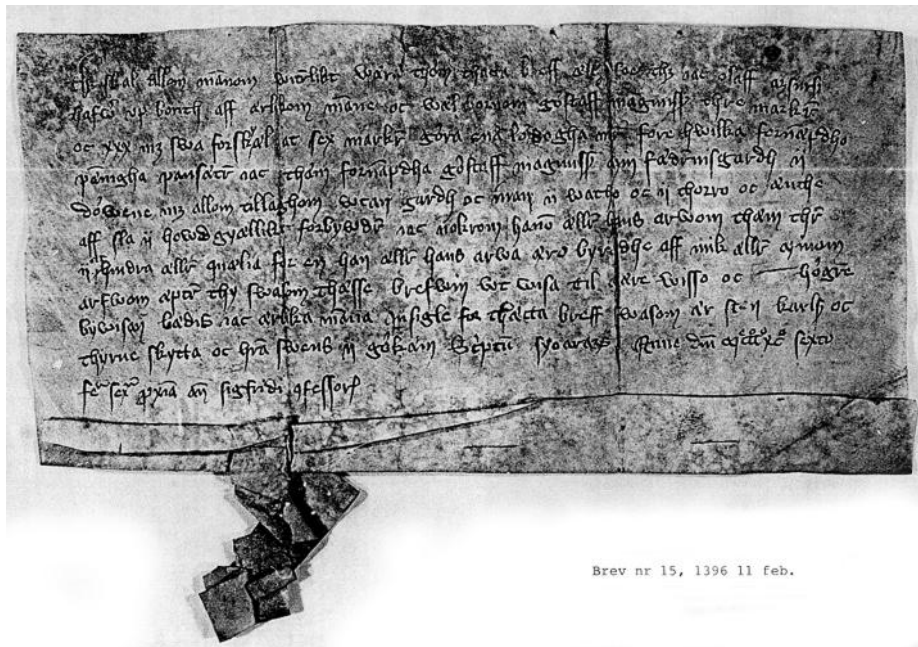
(För) alla män som detta brev hör eller ser, gör jag Ingeborg Amundsdotter veterligt och kungjort, såväl (för) de (som) kommit skulle som (för) de (som) nu är (närvarande), det (att) jag med vilja och berätt mod, hel och icke-sjuk är, givit har för min själs skull, så ock (för) mina föräldrars (själar, vilka vilar i) klostret i Gudhem, tre gods här i Västergötland liggande med hus och jord, åker och äng, skog och fiskevatten, och med alla andra tillagor när och fjärran, inom gården och utom, i vått och torrt, inget undantaget som de godsen av ålder tillegat har, och tilliaga kan. Det första godset är den stora gården i Gökhem, (det andra är) Svalaryd, och (det tredje är) Åsa ett gods, och så (lämnat) med skäl att klostrets förmän må dessa gods styra och råda (över), och allaledes skipa till klostrets nytta och gagn. Då avhänder jag mig de 3 godsen, så ock mina arvingar (och) efterkommande, och tillägnar jag dem förnämnda kloster i Gudhem, ohindrat och okvalt (= utan bråk) för alla män å tal (= alla mäns tilltal). Till detta brev mera visso och stadfästelse, då beder jag (om) ärlige och välborne männens sigill, som är herr Niklas Svarte Skåning (= namn på en adelsfamilj) och herr Heyne Snakenborg, riddare, (att) med mitt eget (sigill) hängande för detta brev. Skrivet (i) Gudhem, anno domini 1300 (och) nittioett, ...

1396 11 febr

thz skal allom mannom witerlikt waera thöm thatta breff aell see thz
aat olaff azsurson hafwer vp borith aff aerlikom manne oc wael
bornom göstaff magnusson thre mark v oc xxx mz swa forskuael at sex
marker göra enae lödogha marker fore hwilka fornaempdho paeningha
pansaetvm iac thaem fornampdha göstaff magnusson min
faedernisgardh ij döwene mz allom tillaghom wtan gardh oc innan ii
watho oc ij thorro oc aenthe aff sla ij howa gyaellike forbywder iac
nokrom hanom aeller hanss arwom thaem ther ij at hindra aeller
quaelia for en han aeller hanss arwa aero byr.dhe aff mik aeller minom
arfwom aepter thy swasom thaesse brefwin wt wisa til maere wisso oc
högre bywisan baediss iac aerlika manna jnsigle for thaetta breff
swasom aer sten karlson oc thyrne skytta oc hera swenss ij gökaem
Scriptum syoarazss Anno domini mcccxc sexto fe^r sex^{er} pxia sigfridi
gfessor

Det skall alla män veterligt vara, dem (som) detta brev (hör läsas) eller se, det att Olof Assarsson har uppburit av ärlig man och välborne Gustaf Magnusson, tre mark (betalt i myntslaget) örtug och (därtill) 30 (mark), med så förskilt (eller sådan valutakurs) att sex mark gör en lödig mark (det vill säga c:a 210 gram silver), för vilka förnämnda penningar pantsatte jag dem förnämnda Gustav Magnusson min fädernegård i Dövene med alla tillagor, utom gården och innan, i vått och torrt, och inte av ... (?) ... förbjuder jag någon, honom eller hans arvingar, dem däri (för rätten att bruka gården) att hindra eller gnälla

förrän han eller hans arvingar är återbetalda (?) av mig eller mina arvingar efter det såsom detta brev utvisar. Till mera visso och högre bevis, beder jag ärliga män (sätta sitt) sigill för detta brev, vilka är Sten Karlsson och Törne Skytte och herr Sven i Gökhem. Skrivet (i) Sjögerås. Anno Domini (= året efter Herren) 1396, ...

1454 15 febr

fför allom mannom theza breff höra eller ssee bekenniss jach jowar smaeth J klemstorpp a wapn och gör witerlegit mz theza mith oppno breff ath jach mz goduika oc berodno mode haffuer saalt oc opplatit mynom frenda welbornorn man her göstaff karlson j ekholm riddare och lagman i vppland thena epterscripna myna godz som först aer klemstorpp liggid j wanga sokn j skanungx haerad som rentar aarlega viij pd smör jth j walabergh en gard som boo twe men oppo liggid j gökeme sokn wilska haerad som rentar aarlega vj pd smör jth en gard j ragualtorpp som liger mith j bynotn j sama sokn oc haerad som rentar iij pd smör jth en gard j gunolffs torpp j falakaepung sokn j wartoffta haerad som skyllar viij pd smör jth en gard j höög som ligger össtrast j byn och skyller iij pd smör mz en qwerna ström ther sama stadz ffor hundrada swenska mark sua got mith oc ix mark göra ena lödiga mark sölfss Och kaenriss iach mik thenae for^{da} paeninga summo haffua opp burith raedeliga alla vti ene sommo sa ath mik fullelica wael ath nöger och aera fornemda godz all laggbodorn och lagstonden badha for kerkyo sokn oc a tinge Thy affhender iach mik och minom arffunga alla tessa forscrinez godz oc tilliggilsae oc till egnar jach for^{da} her göstaff karlsson och hanss arffunga til aeuerdeliga aego mz huss jord aker och engh skog och fisskae watn qwern och qwaerna stada naer by

och fierren enga vndan tagnae som tessom godzom aff allder tilligat haffuer och en mz retta tilliggia kan och takkar jach ödmyklica min kaera frenda her göstaff karlson ath han haffuer vnt mik opp ath baera land skyllena aff thöm for^{da} gadzom mik til oppe helde föda och fordenskopp saa lengae jach liffuer som aer gunolffss torpp höög och walabergh och tesse twa epterscriffna garda som aer klemstorpp och ragualdz torpp thenae skaal for^{da} her gösstaff strax til sik anama och them styra och rada epter synom egnom vilia och thz andra alth Anama epter min död och nw strax alt samma anama j sit baskermilsae och forswar och giffuer jach haerad höffdingomin hwarion j syno haerad som godzsin j liggia mina fulla makt lyst och fast att giffua for^{da} her gösstaff ellQr hanss embaetzmanne ae nar han eller thae thz haffua wilia Thil mere visso henger jach mit insigle for theza breff til witinsbyrdh och baed jach waelbördoga manna insiglae ssom aer her erik eriksson her erik axulson her g ... matson riddare ath hengiass ffor theza breff ssom giaeth Aer arom eppter gudz byrd mccliij die ssankti sigfredi epi.

För alla män (som) detta brev hör eller ser, bekänner jag Joar Smed i Klementstorp, en väpnare, och gör veterligt med detta mitt öppna brev att jag med gott och berätt mod har sålt och upplåtit (till) min frände, välborne man herr Gustav Karlsson i Ekholm, riddare och lagman i Uppland, dessa efterskrivna mina gods, som först är Klementstorp liggande i Vånga socken i Skånings härad (och) som räntar (=skattar) årligen 8 pund smör, vidare i Valaberg en gård som (det) bor två män uppå liggande i Gökheims socken i Vilske härad (och) som räntar årligen 6 pund smör, vidare en gård i Ragvaldstorp som ligger mitt i byn i samma socken och härad (och) som räntar 3 pund smör, vidare en gård i Gunolfstorp i Falköpings socken i Vartofta härad som skyldar (=skattar) 8 pund smör, vidare en gård i Hög som ligger "österst" (=längst öster ut) i byn och skyldar 4 pund smör med en kvarnström där sammastädes. (Allt detta) för hundra svenska mark, så (som) gått (till) mig. Och 9 mark gör en lödig mark sliver. Och bekänner jag mig denna förnämnda peningasumma ha uppburit rätteligen, alla uti ensamma, så att mig fulleligen väl åtnöjer, och (nu) äro förnämnda gods alla lagbudna och lagståndna både för kyrkosocknen och å tinget. Då avhänder jag mig och mina arvingar alla dessa förskrivna gods och tilliggande (ägor), och tillägnar jag (dem) förnämnda herr Gustav Karlsson och hans arvingar till evärdelig ägo, med hus, jord, åker och äng, skog och fiskevatten, kvarn och kvarnställe, nära by och fjärran (ifrån), inget undantaget som dessa gods av ålder tillegat har och än med rätta tilligga kan. Och tackar jag ödmjukligen min kära frände herr Gustav Karlsson att han har unnat mig at uopbara landsskatterna av de förnämnda godsens, mig till uppehälle, föda och fordrenskap, så länge jag lever, som är Gunolfstorp, Hög och Valaberg, och dessa två efterskrivna gårdar som är Klementstorp och Ragvaldstorp, dessa skall förnämnda herr Gustav strax till sig anamma, och dem styra och råda (över) efter sin egen vilja, och de andra allt (att) anamma efter min

död, och nu strax alltsammans anamma i sin beskärkelse och (i sitt) försvar och giver jag härads hövdingarna, var i sina härader, som gods en ligger i, min fulla makt, utlyst och fast, att giva förnämnda herr Gustav eller hans ämbetsmän, när han eller då de har vilja. Till mera visso hänger jag mitt sigill för detta brev till vittnesbörd, och beder jag välbördiga män (att sätta sitt) sigill (nedan), som är herr Erik Eriksson, herr Erik Axelsson, herr Gustav (?) Matsson riddare, att hängas för detta brev, som givet är året efter guds börd 1454, S:t Sigfrids dag.

1476 17 febr

Alle the men theza breff höra heller see helsar iach olaff pederson a vapn kerlika mz gudh kkungörand jach mz theza mith vpna breff mich haffwa vplatith och salth mz minna Barna samtykke och godhom vilia Erlikom och velbyrdoghom manne karl benctson a vapn min gardh kroxbodhet i valaberg i vilkaherradh i gökömma songhn lydand som skyllae arlika iiii pundh smör oc iiii daxuerke och ith ödigerdhe ligiand

i sammo songhn som hether nytorp mz aker och engh skoghom och
fyskavatnom torpom och torpastadhom vthan gardz och innan i vatho
och thorro och alt thz ther thil ligger och aff aller thil lyghat haffuer
som baetre er ath aegha en mystha fför xxx mark swenska i sölff och
redha peningha hulka peningha han haffuer mich vel bethalath thil
godha redho swa alt mik vel ath nöier Thy affhender jach mich oc
minom arffwngom for^{da} gardh kroxbodhet oc fornempda ödögerdhe
nytorp och thil engnar jach for^{da} karll benctson och hanss arffwom thil
ewertde^{ca} egho vthan alt hynder och hielpa redher then for^{da} gardh oc
ödegardhe hembra och thil tha för hwarss manom thyltal Jth ware thz
och swa som gudh forbivdhe ath for^{da} karl benctson for^{da} gardh och
ödegerde aff gynghe mz vakon lagh hellom reth tha beplictar jach mik
for^{da} olaff pederson thil och mynom arffwngom for^{da} karl benctson och
hanss arffwngom Swa goth gooz i geen ath leggja innan vi vikor i swa
godho laeghe vidh myna godho tro och saningh Thil ythermere visso
och baetre forwaringh och stadfesthise bed jach hederlika manna
jnsigle Som era her siggae erke diengnen i faleköpingh her olaffss
kyrkioherra i blisberg oc p gustha i redwegh oc her nygilsa kyrkioherra
i kindeffwe och el erlix och velbardiss manss jnsigle gunna prkx a .. a
... mith en jnsigle haffwandhe hehershöffdingho i fiökenherad ath
hengia naedhan för theza breff Scripturn kindeffwe Anno Domini
mcdlxxvi Sabtom primo p.t festum st... uiliane ... g

Alla de män (som) detta brev hör eller ser, hälsar jag Olof Pedersson,
väpnare, käriligen med Gud kungörande (att) jag med detta mitt öppna
brev mig har upplåtit och sålt, med mina barns samtycke och goda vilja,
(till) ärlige och välbördige mannen Karl Bengtsson, väpnare, min gård
Kråksbolet i Valaberg i Vilske härad i Gökhemms socken ligger (den),
(och) som skyldar (=skattar) årligen 4 pund smör och 4 dagsverken (i
arrende), och item (=därtill) (ett) ödegärde i samma socken, som heter
Nyatorp. (Detta säljs) med åker och äng, skog och fiskevatten, torp och
torpställen, utom gården och inom, i vått och torrt, och allt det (som)
därtill ligger och av ålder tillegat har, som bättre är att äga än (att)
mista. (Allt detta säljs) för 30 mark (i) svenska (pengar) i silver och reda
penningar, vilka penningar han har mig väl betalat till godo (och) redo
så att mig väl åtnöjer. Då avhänder jag mig och mina arvingar
förmämnda gård Kråksbolet och förmämnda ödegärde Nyatorp, och
tillägnar jag förmämnda Karl Bengtsson och hans arvingar, till evärdelig
ägo, utan allt hinder och hjälpa (?), rådande (över) den förmämnda gård
och ödegärde, hemul (=garanti för äganderätt) och tillstå för var mans
tilltal. Item (=därtill) vare det ock så som Gud förebjuder (=tillstår) att
(om) förmämnda Karl Bengtsson förmämnda gård och ödegärde avgingo
(=frångår; egentligen fråntvingas) med veckolagen eller rätten, då
bepliktar jag mig, förmämnda Olof Pedersson (att gå) till, och mina
arvingar. Förmämnda Karl Bengtsson och hans arvingar (ska i så fall få)
så gott gods (=motsvarande gods) igen att lägga (till sitt) innan 6
veckor, i så gott läge, vid min goda tro och sanning. Till yttermera

visso och bättre förvaring och stadfästelse, beder jag hederliga män (om att sätta sitt) sigill, som är herr Sigge ärke-djåkne i Falköping, herr Olof kyrkoherde i Blidsberg, och prosten Gustav i Redväg, och herr Nygisle kyrkoherde i Kinneved, och ärlig och välbördige mannens sigill Gunnar ”prkx” (?),, med sitt sigill havande häradshövdingen i Frökinds härad att hänga nedan för detta brev. Skrivet (i) Kinneved. Anno Domini 1476,...

Brev nr 45, 1476 17 feb

1489 13 juli

Jag biörn raben a wapn bekenness medh mit opne breff ath iak haffwer t...latit oc wnth erligh och welboren man lindorm biörnsson myn byrdh i een gardh liggiand i gökem swa som han köpte aff myn syster son erik iacobsson huilke byrdh iak aff hender mek myne arffuinge och epterkommande och till aegnar lindorm biörnsson och hanss arffuinge till aewerdelighe ae.go och geffuer iak haeredzhöffdingen i samma haeradhe eller then then för raetta sitiand worder fulla makt ath göra honom skapt och skeell ther pa epter suergiss Lagh Thiill tess breffss ytermera förwaring och stadfestilse hengger iak mit jnsigle nedan fore the.za breff oc bed iak hedrligh manss her swen i gökem oc erligh oc welbyrdugh manss hanss swensson haeredzhöffdingh i gwdemss herat om thers insigle mz myne aegno henggiand och neden fore theza breff screffuit pa siöaerraas Anno Domini mcdlxxxix synnedagen nesth epter prestemotlss

biörn raben her suen hanss suensson

Jag Björn Raben, väpnare, bekänner med (detta) mitt öppna brev, att jag har upplåtit och unnat (den) ärlige och välborne mannen Lindorm Björnsson min bordsrätt i en gård liggande i Gökhem, som han köpte av min systers son Erik Jacobsson, vilken bordsrätt jag avhänder mig (och) mina arvingar och efterkommande, och tillägnar Lindorm

Björnsson och hans arvingar till evärdelig ägo, och giver jag (därtill) häradshövdingen i samma härad, eller den (som) för rätten sittande varder, full makt att göra honom ”skaft och skäl” därpå, efter Sveriges lag. Till detta brev yttermera (värde för) förvaring och stadfästelse, hänger jag mitt sigill nedanför detta brev och beder jag (den) hederlige mannen herr Sven i Gökhem och ärlige och välborne mannen Hans Svensson, häradshövding i Gudhems härad, om deras sigill med mitt eget hängandes ock nedanför detta brev. Skrivet på Sjögerås, anno domini 1489, söndagen näst efter prästemötet (i Skara).

Björn Raben herr Sven Hans Svensson

Anm: Personnamnen nederst i brevet får inte uppfattas som underskrifter, utan de anger endast vems sigill det är som hänger strax nedanför.

1488-90

(Högerspalten, 3-6:e raden:)

Wilsko herat

Gögeme sokn

Sigge arwidzson i rawaldztorp --- iij pd smör
per benktzsson i walbergh --- vj pd smör

Översättning till nutida svenska:

Vilске härad

Gökhems socken

Sigge Arvidsson i Ravelstorp --- 3 pund smör

Per Bengtsson i Valaberg --- 6 pund smör

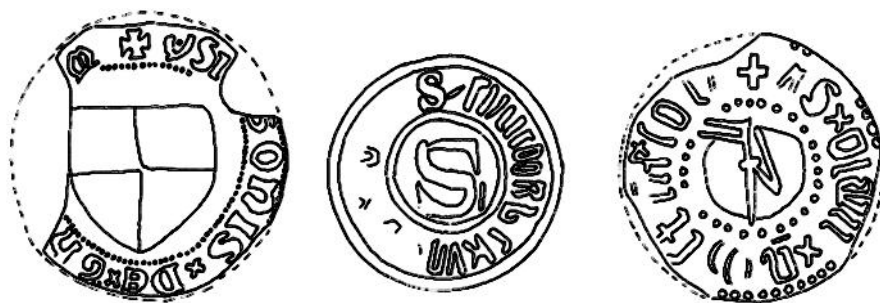
Sigillen

Alla ägoskiften av jord skulle enligt lag sättas på pränt. För adel och kyrka/kloster var det regel att bevittna breven med sigill. Sigillstampen trycktes då på en kaka av vax som var fäst vid en pergamentsremsa som hängde ner från brevet. Dessa vaxsigill är relativt ofta skadade, om de inte saknas helt.

Sigill från personer som bott i Gökhem är sällsynta. Endast en enda adelsman, Olaf Gustavsson, har bevisligen bott i Gökhem (år 1436) och hans sigill finns kvar.

Förmodligen hade många av Gökhem's präster en sigillstamp. Endast tre sigill finns dock kvar från de medeltida prästerna. Det är prästen Sigges sigill (1345), prästen Svenungs sigill (1436) och prosten Sven Björnssons sigill (1489).

Där utöver finns ett flertal sigill kvar från de personer som ägt jord i Gökhem's socken, men som aldrig tycks ha bott här.

1. Prästen Sigges sigill (1345) med ett adligt vapen (fyrdelad sköld).

Omskriften möjligen ursprungligen:

” + V SIGGONIS x DE x GHÖCKHEM ”.

2. Prästen Svenungs sigill (1436) med ett stort S i centrum. Omskriften möjligen ” S (=sigill) suuenonGskvn....”

3. Frälsemannen Olaf Gustavssons sigill (1436) med ett bomärke i centrum. Omskriften möjligen ” + S x olaw x gwstafson”.

Blandade uppgifter

Under den långa tidsperiod som medeltiden utgör, har en del högättade personer besökt eller bott i socknen. Även om de omnämns i andra kapitel kan det vara lämpligt att samla dem i ett eget kapitel.

Lagmannen från Gökhem

I den lagmanslängd som ingår som bilaga till Yngre Västgötalagen, uppräknas 19 lagmän. Den tredje var Tore Räv från Gökhem. Endast de två första sägs uttryckligen ha fått en hednisk begravning, vilket innebär att de aldrig tog kristnan. Efter det att Olof Skötkonung döpte sig vid Husaby omkring år 1000, kom säkerligen andra betydelsefulla personer i landskapet att döpa sig inom kort för att följa konungens exempel. Om detta var fallet med lagmännen, är det möjligt att det var just Tore Räv som var lagman under Olof Skötkonungs tid, och kanske blev han döpt ungefär samtidigt. Men det kan också vara så att kungalängden, biskopslängden och lagmanslängden börjar sin uppräknings vid samma tidpunkt. Det skulle ha inneburit att lagmännen gick emot kungens kristna religion, och kanske sympatiserat med de hedniska personer som senare skulle uppröra under Blot-Svens ledning på 1080-talet. I så fall bör Tore Räv ha varit lagman över Västergötland någon gång under den senare delen av 1000-talet. Det enda vi med säkerhet kan säga om hans tjänstgöringstid är att den tidigast kan ha infallit omkring år 1000, och senast under de sista årtiondena på 1000-talet.

Lagmannen var en av de absolut mäktigaste personerna i landskapet, och förmodligen bland de rikaste. Makt fick man främst genom släktskap med den sociala skikt som uppbar makten. En cirkelgång som tryggade makten hos ett begränsat antal familjer eller ätter. Vill man spekulera, kanske Tore Räv och hans förfäder var stora jordägare, som under vikingatiden (800-1050) deltagit i lönande vikingatåg mot t.ex. England. Och kanske var han efter många generationers giftermål, nära släkt med de närmast föregående lagmännen och andra betydelsefulla personer i landskapet. Om dessa gissningar är riktiga, dyker genast frågan upp vem det är som gravlagts i Holöja skans c:a 400-800 e.Kr, en av Västergötlands största högar. Kanske var det en av Tore Rävs förfäder. Tyvärr är allt detta, som sagt, bara gissningar, och vi vet inte ens var i socknen som han bodde.

Det är inte omöjligt att ett flertal av de adelsfamiljer som bodde i Vilske härad, räknade Tore Räv som en av sina förfäder. En annan tanke är att resterna efter den gravkista som finns på Gökhem kyr-

kogård från c:a 1100-talet, kan ha legat över Tore Räv eller någon av hans närmaste ättlingar. Men åter igen är detta bara gissningar.

Besök av biskopen i Skara och av lagmannen

Vid flera tillfällen kom biskopen på besök i Gökhemms socken. Förmodligen besökte han då främst Gökhemms kyrka/-or och prästgård. Biskop Sigge kom t.ex. dit år 1342 och 1346.

Lagmannen skulle enligt lag bevista varje häradsting en gång om året. Vilske härads tingsplats tycks ha flyttats flera gånger under medeltiden. År 1402 var den i Skår. När lagmannen var närvarande kallades tinget ”alla götars ting” oavsett var det hölls någonstans i landskapet och vilket ting det berörde.

Konung Magnus Erikssons kontrasigill, framsidan.

Konungabesöket 1346

Den 22-23 aug 1346 var konung Magnus Eriksson med flera högättade adelsmän på besök i Gökhemms prästgård. Där var också biskop Sigge i Skara. Bland adelsmännen nämns:

- Algot Bengtsson (griphuvud), lagman i Västergötland.
- Gustav Tunason (vingätten), lagman i Värmland.
- Anund Sture (sjöblad), häradshövding i Gäsene härad.
- Karl till Valstad (bjälke).
- Algot Näf (gumsehuvud).
- Johan Christinason (Bengt Hafridssons ätt?)

Konungen hade vid denna tid precis påbörjat arbetet med att skriva en landslag som skulle ersätta alla rikets landskapslagar. Två av de tre personer som fått detta viktiga uppdrag var med i sällskapet, nämligen Algot Bengtsson och Gustav Tunason. Ett par år senare skulle landslagen vara färdig – samtidigt som digerdöden härjade. Det brev som Magnus Eriksson skrev i Gökhemms prästgård, bevittnade han med sitt stora kontrasigill (bild på båda sidorna). Det finns med på bild på nästa sida.

En adelsman i Gökhemms socken

Med tanke på att Gökhem ibland tycks ha haft en särställning gentemot ett flertal av de omliggande socknarna i häradet, kunde vi förvänta oss att en sätesgård för någon adelsfamilj funnits här. Men det är snarast motsatsen. Endast en person, väpnaren Olaf Gustavsson, sägs uttryckligen ha bott i Gökhemms socken (1436), men inte var någonstans inom socknen. Vi vet inte heller vilka jordegendomar han ägt, eller vilken släkt han tillhörde. Istället känner vi till att sätesgårdar för adelsfamiljer funnits, ofta under ganska lång tid, i Vilske-Kleva socken (Sjögerås), Marka socken (Sjötorp), Göteve och Floby socknar.

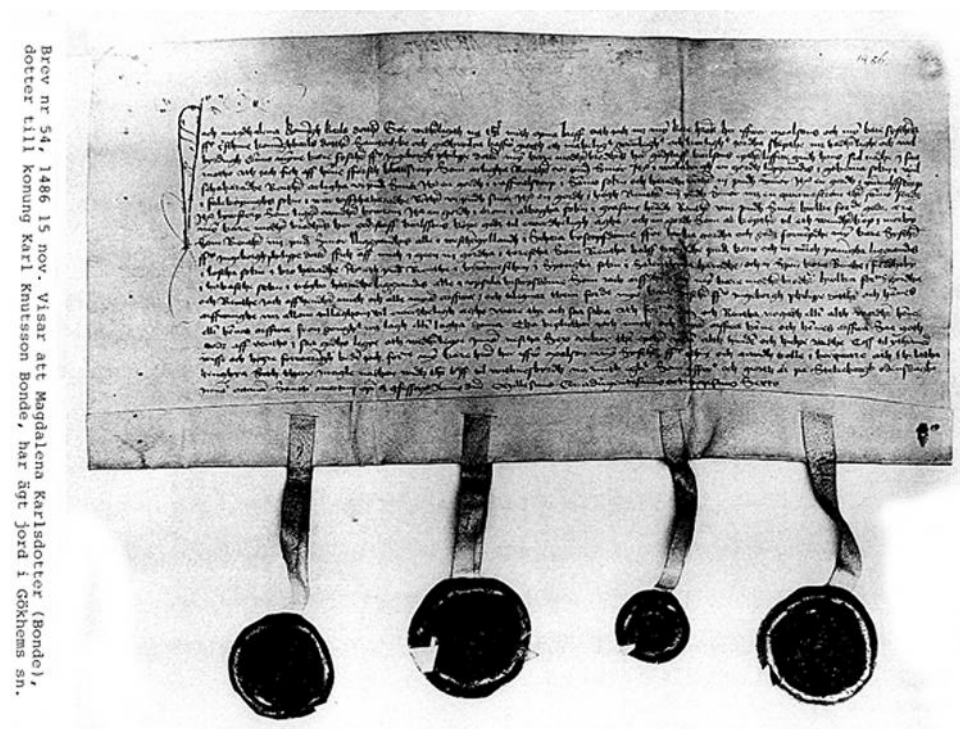
200-marks gården i Valaberg

Den mest svårförklarade försäljningen av en gård i Gökhemms sn, är den år 1447 då Björn Nilsson (Forstenaätten) till Sjötorp, sålde en gård i Valaberg till Svarte Ture Jönsson (Svarte Skåning) för 200 mark penningar. Gården sägs ha legat mitt i byn. De två breven från detta år som intygar denna försäljning, är visserligen inte i original utan är endast kända genom ordagranna avskrifter från 1600-talet. Formuleringen är dock sådan att en missuppfattning vid avskrivandet knappast kan ha varit möjligt. Priset är ungefär 5-10 gånger högre än vad som är förväntat, och kan knappast förklaras som att jordegendomarna var så många gånger större. Istället måste andra värden ha ingått i köpet. En möjlighet är att själva gården varit av sådan art och storlek att den betingade det höga priset. En obekräftad tolkning är att gården under 1400-talet, och kanske tidigare, varit en sätesgård för någon adelsfamilj. Om denna tanke är riktig, kanske väpnaren Olaf Gustavsson bodde här omkring år 1436, och sedan ärvts av Björn Nilsson. Men det är bara spekulationer. Det som försvårar tolkningarna är att Svarte Ture Jönsson pantsatte en gård i Valaberg år 1465 till Gudhems kloster för ett förgyllt silverfat som vägde 5 lödiga mark, och några andra smärre silverföremål. Silvervärdet var c:a 45-50 mark penningar, vilket kan ses som ett mer normalt pris för en gård. Han hade rätt att få återlösa

gården för nämnda silvermängd, vilket visar att gården inte var värd mer än högst 50 mark år 1465. Eftersom allting tyder på att Svarte Ture Jönsson endast ägde en enda gård i Valaberg åren 1447-65, kan det inte vara fråga om någon förväxling, och knappast heller en avstyckning till flera gårdar av den ovannämnda gården. Det höga priset år 1447 är fortfarande ett mysterium.

Prinsessan som ägde jord i Gökhemns sn

År 1486 bytte Gustav Karlssons (Gumsehuvud) änka Ingeborg Filipsdotter (Tott) en del jordar med makens systerdotter Magdalena Knutsdotter (Bonde). Magdalena fick då bl.a. en gård vardera i Valaberg och Ravelstorp. Magdalena var dotter till Karl Knutsson Bonde som var Sveriges konung 1448-57, 1464-65, 1467-70. Enligt nutida språkbruk skulle hon ha titulerats prinsessa, men den titeln tycks hon aldrig ha använt själv.

Gustav Vasas besök och Gökhemsprästen Jon

Denna historia handlar egentligen om tiden efter medeltiden, men eftersom den siste medeltidsprästen är inblandad har den medtagits. Som bekant reste inte bara Gustav Vasa till Dalarna, utan bl.a. besökte han Gökhemns prästgård. Det hände den 21 febr 1535. Han skrev då ett långt brev till den danske konungen Kristian. Gustav Vasa hade några

år tidigare indragit all kyrko- och klosterjord till kronan, eller rätteligen till honom själv, samt krävt in den största klockan från varje kyrka i landet i skatt, den s.k. klockskatten. Dessutom hade han fordrat och drivit på övergivandet av den katolska läran och kyrkoordningen till förmån för den protestantiska.

Inget av detta tycks ha misshagat Gökhem's präst Jon. Han blev präst i Gökhem senast c:a 1520 och var således upplärd i enlighet med den katolska kyrkoordningen. Jon fick uppleva alla påbud för kyrkan som Gustav Vasa gav, samt hans personliga besök på prästgården. Vi kan tänka oss att Jon accepterat alla förändringar och inom kort upptagit den protestantiska kyrkoordningen, kanske för att han blivit påverkad och uppmuntrad av Gustav Vasa, för i hans testamente så skänkte han ovanligt nog ett silverstop och en silverskål till Gustav Vasa. Denna gåva bekräftades av Gustav Vasa den 19 jan 1549, varför Jon borde ha dött året innan.

Personer och gårdar

Som nämnts ovan är de medeltida handlingarna mest ägnade åt frälsets (adel/kyrka/kloster) förehavanden. Endast ett mindre antal personer som inte tillhörde frälset är kända till namn och var de bodde.

Äldst är Thoste, hans hustru Fastrun och deras släkting Olaf, som bodde på sin gård i Trävattna sn ' början av 1300-talet. De skänkte senast 1320 sin gård till Gudhems kloster, med förbehåll att de fick bo på klostrets gård Svensbol i Gökheims socken under resten av sitt liv. Var denna gård legat är obekant, men genom uteslutningsmetoden, utifrån den kända situationen under medeltiden och 1500-talets skattelängder, är det mycket som talar för att den legat i Gökheims by. Denna familj tycks endast ha ägt denna gård, vilket gör att de inte kan ha tillhört adeln. Istället bör de ses som självägande bönder (skattebönder) som efter gåvan blev frälsebönder (arrenderande bönder). För gåvan fick de gravplatser vid Gudhems kloster, och underförstått tycks de även ha sluppit betala arrende för Svensbol. 24 års arrende skulle ungefär motsvara priset för en gård. Det gör att vi kan tänka oss att de antingen var medelålders och att den gård de skänkte var betydligt mycket större än Svensbol, eller kanske snarare att de var till åren komna och att gården i Trävattna i varje fall inte var mindre än Svensbol.

Övriga kända bönder var frälsebönder. I Skår nämns en Lasse år 1466, och möjligen bodde den Olaf Nilsson, som nämns i Skår 1461, i Gökheims sn och inte i Levene sn. År 1488-90 bodde Per Bengtsson på en gård i Valaberg, och Sigge Arvidsson på en gård i Ravelstorp. I Gökheims by bodde Lasse Andersson i slutet av 1400-talet och möjligen också i början av 1500-talet. I Äleberg bodde Håkon i slutet av 1400-talet, och Sven Håkonsson något senare, möjligen i början av 1500-talet. Jon Bryntesson anges ha bott i Holöja i slutet av 1400-talet. Denna uppgift ter sig en aning märklig, eftersom alla gårdarna i Holöja borde ha varit öde vid denna tid. Antingen var alla gårdar utom en öde, eller också så arrenderade nämnde Jon en ödegård i Holöja medan han egentligen bodde någon annanstans.

År 1480 nämns en Sven i Gökhem. Det är dock oklart om han bodde i Gökheims by eller endast inom Gökheims socken. Inte heller vet vi om han var skatte- eller frälsebonde.

Prästerna

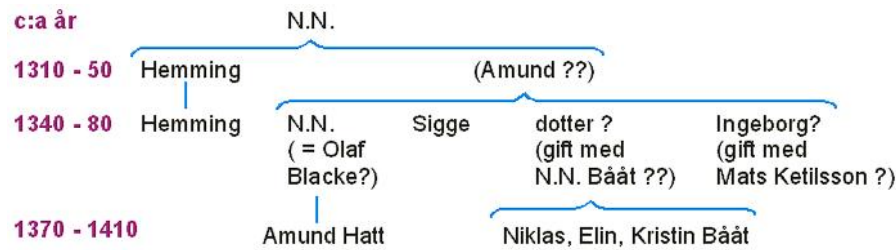
Prästerna i Gökhem har säkerligen alla bott på någon av de två prästgårdarna i Gökhem under hela medeltiden. När en präst dog eller inte orkade fullgöra sina plikter längre, flyttade nästa präst in i gården. Eftersom celibat ålågs prästerna från tidig medeltid fram till mitten av 1500-talet, förekom inga hemlösa barn när en präst avgick, eller borde i varje fall inte ha förekommit. Ett problem i detta sammanhang är "prästgården" till Överkyrkas kyrka, som kan anas i skattelängderna från 1500-talet och framåt. Detta problem kommer dock inte att behandlas i detta sammanhang.

När fick då Gökhem en sockenpräst för första gången? Frågan kan tyvärr inte besvaras, vi får istället gissa oss till svaret. I och med Olof Skötkonungs dop omkring år 1000 var vägen öppen för att kristna landets befolkning, men kraftiga motreaktioner fanns under hela 1000-talet. Först i mitten av 1100-talet kan vi räkna med att den kristna organisationen var helt genomförd i Västergötland. Det förefaller därför troligt att Gökhem fick sin första präst i slutet av 1000-talet eller i början av 1100-talet. De första prästerna är okända för oss. Den äldste kände är Folke, som omnämns 1288 och 1290. Hur många präster som tjänstgjort före honom vet vi inte, men om vi gör ett litet tankeexperiment där vi tänker oss att den förste prästen tillträdde år 1080 och att prästerna i genomsnitt tjänstgjorde i 30 år, då var de minst 55 år gamla, så skulle Folke ha varit den 7:e prästen i Gökhem.

År 1257 bestämdes att Gökhems socken skulle ge tionde till ett prebende (=tjänare) vid Skara domkyrka. Detta beslut innebar samtidigt att prebenden skulle vara präst (eller prost?) i Gökhems socken. Detta beslut återintygades åren 1448 och 1459. Att beslutet endast gällt vid prästtillträden 1257, 1448 och 1459, och kanske för andra år där breven gått förlorade, verkar osannolikt. Istället har säkert beslutet gällt från 1257 och under hela medeltiden. Men har beslutet gällt för Gökhems kyrka eller Överkyrka kyrka? Kanske är det troligast att det gällt för Gökhems kyrka. En annan fråga som väcks i detta sammanhang är om hela socknens tionde gick till Gökhems kyrka, eller om Överkyrka kyrka fick en del av inkomsterna. Om tiondeinkomsten delades mellan kyrkorna borde det ha funnits omnämnt i något av breven, likaså om kyrkorna ursprungligen varit två sockenkyrkor som slagits ihop efter t.ex. digerdöden. Om nu tiondeinkomsterna inte delades mellan kyrkorna, vem betalade då alla utgifter för Överkyrka kyrka?

Efter Folke är Sigge den äldste kände prästen. Han var verksam senast från år 1345 och han dog under digerdöden, som förmodligen kom till Gökhem redan på hösten-vintern 1349. Han och hans syster Katarina ägde jord i Valaberg och i Sörby socken. De var av adlig börd och han hade en fyrdelad sköld i sitt sigill. Den ovannämnda jorden skänkte de till Gökhems prästgård innan de båda dog i pesten, men den måste inom kort ha återlösts av släktingarna, för det uppges i ett brev från 1402 att en adlig släkt med efternamnet Bååt ärvt gården av Sigge. Samma adliga vapen med en fyrdelad sköld hade lagmannen i Värmland, Amund Hatt, omkring år 1400, som också ägde jord i Valaberg. Jorden hade han ärvt av sin till namnet okände fader. Av någon anledning var Sigge i Värmland år 1345 och bevittnade en morgongåva rörande gårdar i Värmland. Det var knappast en tillfällighet, utan förmodligen var han släkt med den nygifte maken Hemming Hemmingsson (fyrstyckad sköld), och genom sitt bevittnande visade han förmodligen att han inte hade några arvsanspråk på den jord som ingick i morgongåvan. Hemmings fyrstyckade sköld gentemot Sigges fyrdelade sköld, kan antyda

ett släktskap. Utifrån detta, samt de dunkla släktskapsrelationer som nämns i brevet från 1402, kan vi upprätta en hypotetisk släkttavla.

Ovanstående släkttavla är endast en av flera tänkbara. Den utgår också ifrån att ”den store gården” (1391) legat i Valaberg och att donatorn Ingeborg Amundsdotter var släkt med de andra, vilket mycket vagt antyds dels genom ägandet av jord i Valaberg, och dels genom släktnamnet Amund.

Hela prästlängden, så långt den är känd, ser ut på följande sätt:

Folke	1288, 1290
Sigge	1345, dog 1349/50
Björn	1356
Svenung	1382
Sven Bengtsson	1396, 1413, 1417 (efternamn endast 1413)
Svenung	1436
Sven	1445
Svenung	1463
Sven	1470
Erik Bengtsson	1476, 1487 (efternamn endast 1487)
Sven Björnsson	1489
Jon	c:a 1520 (och senare)

Endast en av dessa kan vi föra till en bestämd kyrka i Gökhem, och det är Erik Bengtsson som fick sitt namn inskrivet på kyrkoväggen i Gökhems kyrka när den målades 1487.

De Sven och Svenung som förekommer varannan gång under nästan 100 år (1382-1470) kan mycket väl indikera att det inte är 6 olika personer utan endast 4 som äntligen tjänstgjort i Gökhems kyrka eller Överkyrka kyrka. Eller ska man kanske inte tolka Svenung som ett riktigt personnamn, utan som smeknamnet Sven-ung som kan visa att personen just tillträtt och var yngre än en tidigare präst med namnet Sven.

Förutom luckan i prästlängden före Folke, och med all sannolikhet mellan Folke och Sigge, saknar vi troligen ett namn mellan Sven Björnsson och Jon runt år 1500-15. Jon nämns i Knut Lindormssons

testamente. Knut dog i jan 1520, varför Jon måste ha tillträtt senast 1519. Han dog c:a 1548.

Men om vi utgår från att de ovannämnda prästerna har tjänstgjort i antingen Gökhem kyrka eller Överkyrka kyrka, saknas åtskilliga präster och vi känner i så fall endast till knappt hälften.

Gårdarna

Anguntorp ägdes tillsammans med bl.a. Trimstorp, Härstorp och Lexberg av riddaren Erik Nilsson i slutet av 1300-talet. Dessa gårdar plus minst 10 gårdar till ärvdes av hans dotter Katarina Eriksdotter. År 1405 var hon gift med Bengt Tomasson Pipa, och hon sålde då gårdarna till Abraham Brodersson för 1200 mark (14 gårdar), som sedan i sin tur bytte bort dem till Gudhems kloster samma år. Gudhems kloster kom att behålla gårdarna till Gustav Vasas reduktion c:a 1530, då de tillföll Kronan.

Bium omnämns inte förrän efter medeltidens slut.

Björstorp ägdes 1508 av väpnaren Knut Lindormsson (Vinge) i Sjögerås, som detta år skänkte denna gård tillsammans med 21 andra gårdar (bl.a. i Gökhem by och Skogskälle) till sin hustru Margareta Månsdotter (Natt och Dag) i morgongåva. Björstorp hade vid denna tid ett årligt arrende om 4 pund smör.

Gunnareviken omnämns inte förrän efter medeltiden.

Gökhem (byn) bestod av flera gårdar under medeltiden. Det är inte omöjligt att gården Svensbol som ägdes av Gudhems kloster år 1320 låg i Gökhem by.

En av gårdarna i byn ägdes under 1300-talet av Erik Martinsson. Denna gård ingick i det arv som Bo Jonsson uppbar i slutet av 1300-talet. Hur de var släkt med varandra är oklart. När han dog ärvdes bl.a. denna gård av barnen Erik och Kristin. De dog uppenbarligen unga, och arvet gick vidare till deras moder Katarina, Bo Jonssons änka. Hon sålde år 1402 c:a 65 gårdar, bl.a. gården i Gökhem by, till riddaren Bengt Nilsson för 1800 mark.

Äganderätten till en gård i Gökhem by kan spåras från c:a 1400 till 1446. Sannolikt är det en annan gård än den närmast ovan. Torsten Simonsson (vapenbild: Schackspelsrutad spets nerifrån) i Kinne-Kleva är den första kända ägaren. Han finns omnämnd under 1400-talets första år. Efter hans död ärvdes 34 gårdar av dottern Ingeborg Torstensdotter, som var gift med Jens Gagge. De fick tre barn; Örjan,

Helena och Ingeborg. De 34 gårdarna ärvdes av Örjan, och efter hans död av systrarna Helena och Ingeborg, som gift sig med skånska adelsmän. Deras män sålde 1446 de 34 gårdarna till Åke Axelsson (Tott) för en okänd summa pengar. En gård i Gökhem by ingick i ätten Totts ägo i slutet av 1400-talet, och förmodligen är det samma gård. Denna gård betalade omkring år 1500 6 pund smör i årligt arrende och arrenderades av Lasse Andersson. År 1446 betalade gården 2 mark, vilket på ett ungefär motsvarar 6 pund smör.

Mellan omkring 1450 och 1500-talets början kan äganderätten spåras för en gård i Gökhem by. Det är oklart om det är samma gård som Bengt Nilsson köpte år 1402. Senast i mitten av 1400-talet ägde en till namnet okänd person en gård i Gökhem by, och som ärvdes av Björn Raben och hans till namnet okända syster. När systemen dog ärvdes bl.a. gården i Gökhem av hennes söner Erik och Bengt Jacobssöner. De sålde sedan gården, senast år 1489, till Lindorm Björnsson (Vinge) för 18 mark. År 1489 intygade Björn Raben att han inte hade några arvsanspråk på gården. C:a 1499 ärvde Lindorms son, Knut Lindormsson (Vinge) bl.a. denna gård, och år 1508 gav Knut Lindormsson till sin hustru Margareta Månsdotter (Natt och Dag) 22 gårdar i morgongåva. Däribland fanns gården i Gökhem by med, samt i Skogskälle och i Björstorp. Gården i Gökhem betalade då 4 pund i årligt arrende.

Holöja tycks efter digerdöden ha varit ödelagt. I slutet av 1400-talet eller möjligen omkring år 1500 arrenderade Jon Bryntesson en gård i Holöja. Det går dock inte att avgöra om han verkligen bodde i Holöja eller om han bara arrenderade ägorna och bodde någon annanstans.

Den äldsta kända personen som ägde jord i Holöja är Peder Gunnarsson i Sandhem. Han sålde år 1488 två tomter i Holöja till Karl Bengtsson för 40 mark. Eftersom det uttryckligen talas om tomter och inte om gårdar eller gods, är det ytterst tveksamt om jordegendomarna var bebyggda. Priset visar att det inte endast var fråga om obebyggda gårds- tomter, utan om jordegendomar som hörde till två av de ödelagda gårdstomterna.

År 1534 uppstod en tvist om dessa två tomter, mellan fru Anna Karlsdotter (Vinstorpaätten) på Vinstorp och hustru Margareta Månsdotter (Natt och Dag) på Sjögerås. Fru Anna visade upp fader Karl Bengtssons köpebrev (från år 1488) men tvisten avgjordes först efter en landssyn. Landssynen utfördes av nio häradshövdingar, och utvisade att fru Annas tomter låg mellan den tomt som hustru Margareta bebyggt och de tomter som fru Ingegerd Haraldsdotter (Lake) i Malma ägde. Vidare omtalas att på andra sidan om Margaretas tomt låg tre obebyggda skattetomter och en kyrkotomt. Dessa tomter låg åtskilda, efter ett skifte som utförts något tidigare, förutom fru Annas och hustru Margaretas ägor som låg tillsammans oskiftade. Målet dömdes som så att fru Anna

och hustru Margareta fick hälften var av de tre tomterna. Denna tvist visar att Holöja bestod av:

ägd av		
1 frälsetomt	fru Ingegerd	öde (?)
1 frälsetomt	hustru Margareta	bebyggd på 1500-t.
1 frälsetomt	Anna och hustru Margareta	öde (?)
1 frälsetomt	fru Anna	öde (?)
1 skattetomt	?	öde
1 skattetomt	?	öde
1 skattetomt	?	öde
1 kyrkotomt	?	(öde?)

Tydligt hade byn ursprungligen bestått av 8 gårdar varav endast en säkert kan sägas vara bebyggd i början av 1500-talet. Genom att andelarna i byn benämns tomter och inte gårdar, är det sannolikt att de andra gårdarna var öde. Det enklaste sättet att förklara hur hela byn kunde vara öde i slutet av 1400-talet, är att byn drabbades hårt av digerdöden och ödelagts redan 1350.

Härstorp – Se under Anguntorp.

Kråketorp (nuvarande Odensberg) ägdes i mitten av 1400-talet av Nils Bååt, som år 1448 skänkte 3 gårdar till sin hustru Katarina Birgersdotter i morgongåva, däribland en gård Kråketorp.

Lexberg – Se under Anguntorp.

Nyatorp ägdes år 1476 av Olaf Pedersson, som samma år sålde ödegården Nyatorp och en gård i Valaberg till Karl Bengtsson (Vinstorpaätten) för 30 mark.

Plomsåsen omnämns inte förrän efter medeltiden.

Ravelstorp bestod förmodligen av två gårdar. En gård ägdes av Joar Smed i mitten av 1400-talet. Han sålde 5 gårdar, bl.a. gården i Ravelstorp och en gård i Valaberg, år 1454 till sin frände Gustav Karlsson för 100 mark. Hur de var släkt är okänt. Gården i Ravelstorp betalade årligen 3 pund smör i arrende. Efter Gustav Karlssons död ärvdes bl.a. dessa 5 gårdar av hans änka Ingeborg Filipdotter (Tott), som bytte bort dem år 1486 till makens systerdotter Magdalena Knutsdotter (Bonde), som var dotter till konung Karl Knutsson Bonde. I hennes jordebok (1488-90) står Sigge Arvidsson för gården, och han betalade 3 pund smör i arrende. Senare under 1400-talet ingår gården i Åke Hanssons (Tott) jordebok och då betalade gården 2 mark istället för 4 pund smör i årligt arrende. Ytterligare något senare under medeltiden (1500-talets början?) ingår gården i Karin Hansdotters (Tott) jordebok, och

den betalade då 4 pund smör i årligt arrende, samt 1 tunna malt och 1 tunna havre i någon annan form av skatt.

Remmen omnämns inte förrän efter medeltiden.

Rogestorp omnämns inte förrän efter medeltiden.

Skogskälle. Förste kände ägaren är Knut Andersson (Öra) som år 1463 ägde båda gårdarna i Skogskälle. Detta år gav han till sin hustru Birgitta Mårtensdotter (Svan) i morgongåva 8 gårdar, bl.a. de två i Skogskälle. Han dog något år senare och år 1467 gifte hon om sig med Lindorm Björnsson (Vinge). Deras barn Knut Lindormsson (Vinge) ärvde sedan gårdarna, och år 1508 gav han 22 gårdar till sin hustru Margareta Månsdotter (Natt och Dag) i morgongåva. Bl.a. ingick de två gårdarna i Skogskälle, som tillsammans betalade 9 pund smör i årligt arrende, och en gård i Björstorp och en i Gökhemns by.

Skår bestod under medeltiden av flera gårdar. Första gången Skår nämns är år 1401 då häradstinget hölls vid byn. Förmodligen hölls häradstinget i Skår ett flertal gånger, men andra platser är också kända under medeltiden. En ägotvist avslutades år 1428, och meddelar en del ägoförhållanden. I slutet av 1300-talet (eller omkring år 1400) pantsatte Niklas Nabbe en gård i Skår till Niklas Bååt, och det slutade med att Niklas Bååt köpte gården. Gården gick sedan i arv till hans syster Elin, senast år 1402, vars man Sten Karlsson i början av 1400-talet sålde gården till Gustav Magnusson (Tre rosor) för 34 mark. I tvisten gjorde Arvid Gunnarsson anspråk på gården, å sin hustrus vägnar, eftersom hon hade fått ärva sin frände Niklas Nabbe. Vad hon hette eller hur de var släkt är okänt. Gustav Magnusson kunde dock bevisa att han ägde gården.

År 1461 ägde ett arvsskifte rum, troligen efter Gustav Magnussons (Tre rosor) barn, nämligen biskop Bengt och Ravalld Gustavsson, och då fick Magnus Bengtsson bl.a. gods i Skår på sin lott. Var Magnus Bengtsson ska placeras in i släkttavlan är okänt. Inte heller kan vi klarlägga vad för något han fick i Skår. Två gods "Skår" ingår i hans lott: två gårdar i Skår med 8 pund smör i arrende.

Olaf Nilsson i Skår med 4 pund smör i årligt arrende. Ortnamnet Skår är känt från minst 3 platser i Västergötland, ett i Gökhemns sn, ett i Levene sn, och ett numera försvunnet på Kålland. Det enda man kan säga är att minst ett av dessa gods låg i Gökhemns sn. En annan gård i Skår ägdes i mitten av 1400-talet av Christin. Hon ärvdes av dottern Märeta Andersdotter, och hennes make Nils Palnasson bytte bort gården i Skår till Vadstena kloster senast år 1466. Först år 1486 intygades detta jordabyte. Gården betalade 6 pund smör och 2 pund ost i årligt arrende år 1466 och 1480, men endast 4 pund smör år 1502.

En tredje gård ägdes i mitten av 1400-talet av Elin Tordsdotter. Gården kallades Bosgården, men detta gårdsnamn är numera okänt. Förmodligen var det samma gård som senare kom att kallas Åsen eller Ödegården. År 1486 intygade hennes dotter Christina Jacobsdotter att modern skänkt gården till Vadstena kloster, vilket måste ha skett senast 1466. År 1466 betalade gården 6 pund smör och 2 pund ost i årligt arrende till Vadstena kloster. Samma arrende gällde både 1480 och 1502. Under de sistnämnda åren hörde också en liten kvarn till gården.

På någon av de två gårdarna som Vadstena kloster ägde år 1466, bodde en person vid namn Lasse.

Trimstorp – Se under Anguntorp.

Valaberg är känt från 1300-talets början. Gökhemms präst Sigge och hans syster Katarina ägde en gård i Valaberg och en gård i Sörby sn. Dessa gårdar skänkte de till prästgården under Gökhemms kyrka innan de dog i slutet av år 1349, eller möjligen i jan 1350. Gården kom inte att stanna i prästgårdens ägor, utan måste ha lösts ut relativt snart därefter av deras släktingar. Hur gården gått i arv är något oklart. Antingen ärvdes den av Olaf Blacke, Mats Ketilsson och systrarna Elin och Kristin (Bååt) efter prästen Sigge, och därefter kommit enbart i systrarnas ägo. Eller kanske troligast så ärvde prästen Sigge gården av Olaf Blacke och Mats Ketilsson, som i sin tur ärvdes av systrarna Elin och Kristin. Hur som helst var systrarna Elin och Kristin släkt med prästen Sigge i Gökhem, och Elins man Sten Karlsson sålde gården år 1402 till Gustav Magnusson (Tre rosor).

En annan gård i Valaberg ärvde riddare Amund Hatt i slutet av 1300-talet efter sin till namnet okände fader. År 1401 bytte han bort gården till riddare Gustav Magnusson (Tre rosor).

År 1434 ägde Karl Hake 3 gårdar i Valaberg. Dessa gårdar plus en gård till i en annan socken, gav han till sin hustru Ingegerd Laurensdotter i morgongåva år 1434; gårdarna i Valaberg betalade 1 tunna smör i årligt arrende. Denna uppgift är märklig så till vida att fler än 3 gårdar inte kan beläggas för Valaberg under 1500-talet och början av 1600-talet. Inte heller tycks han ha varit släkt med Gustav Magnusson (Tre rosor), vars arvsskifte vi dessutom endast delvis känner till. Antingen har han köpt alla de tre gårdarna i Valaberg strax före 1434, men det förutsätter att han dog senast i början av 1440-talet och att hans hustru sålt gårdarna till olika personer strax efter hans död. Eller också så låg endast en gård i det nuvarande Valaberg och de andra två utgjort de nuvarande Gunnareviken och Nyatorp, möjligen alternativt en gård i Ravelstorp. Det finns också ett tredje alternativ. I mitten av 1460-talet ägde Laurens Andersson 2 gårdar i Valaberg. Han skulle kunna vara brorson till Ingegerd Laurensdotter, med tanke på hans namn, och kan ha ärvt henne. Han bjöd ut 10 gårdar, bl.a. 2 gårdar i Valaberg, till sin

till namnet okända dotter, som var gift med häradshövding Bengt Algotsson i Fly(-hov), men de avböjde erbjudandet. Då sålde Laurens Andersson gårdarna år 1473 till Svarte Ture Jönsson (Svarte Skåning). Dessa två gårdar i Valaberg betalade ett årligt arrende på 10 pund smör, vilket torde ha varit mindre än de ovannämnda 1 tunna smör. Laurens tycks ha ångrat sig sedan han fått rekommendationer av riksrådet i Kalmar. Ett nytt köpebrev skrevs, men med en formulering som gav Laurens rätt att få återlösa gårdarna. I detta brev med flera brister och felaktigheter, nämns märkligt nog 3 gårdar i Valaberg som hade ett årligt arrende av 12 pund smör. Detta köpebrev fick av allt att döma aldrig laga kraft.

Svarte Ture Jönsson hade tidigare ägt en annan gård i Valaberg. År 1447 köpte han den av Björn Nilsson (Forstenaätten) i Sjötorp för 200 mark. Denna summa är c:a 5-10 gånger större än för en normalstor gård, och är oförklarlig. År 1465 pantsatte han gården till Gudhems kloster för ett förgyllt silverfat som vägde 5 lödiga mark samt några smärre silverföremål. Översatt skulle det innebära ett pengavärde av c:a 45-50 mark. Ett pris som skulle kunna vara fullt möjligt för gården i Valaberg. Vid okänd tidpunkt därefter måste Svarte Ture Jönsson eller hans arvingar ha löst tillbaka gården, för den ingick inte i Gudhems klostrets ägo under 1500-talet.

Ungefär samtidigt med detta skedde ett annat ägoskifte för en gård i Valaberg. År 1454 sålde Joar Smed 5 gårdar till sin frände Gustav Karlsson (Gumsehuvud) för 100 mark. Bl.a. ingick en gård i Valaberg som tydligen utgjorde 2 hushåll, för det nämns att två män bodde på gården, och tillsammans betalade de 6 pund smör i årligt arrende. En annan gård som ingick låg i Ravelstorp. Gustav Karlsson lät Joar Smed få uppbära arrendet på bl.a. gården i Valaberg till sin död. Hur de två var släkt med varandra är okänt. Efter Gustav Karlssons död ärvdes år 1486 bl.a. gårdarna i Valaberg och Ravelstorp av hans änka Ingeborg Filipdotter (Tott), som bytte bort dem samma år till makens systerdotter Magdalena Knutsdotter (Bonde), dotter till konung Karl Knutsson Bonde. I Magdalenas jordebok från 1488-90 står det att gården i Valaberg betalade 6 pund smör i årligt arrende, vilket var detsamma som år 1486, samt att Per Bengtsson bodde på gården. I slutet av 1400-talet ingår gården i Åke Hanssons (Tott) jordebok och då betalade gården 3 mark istället för 6 pund smör.

År 1476 ägde Olaf Pedersson, boende i Göteve, gården Kråksbolet i Valaberg och ödegården Nyatorp. Han sålde detta år gårdarna till Karl Bengtsson (Vinstorpaätten) för 30 mark. Namnet Kråksbolet finns numera inte kvar och det är okänt vilket sentida gård som åsyftas. Kråksbolets årliga arrende var 4 pund smör och 4 dagsverken.

Från slutet av 1300-talet och de första åren på 1400-talet visar handlingarna att det fanns minst 2 gårdar i Valaberg. Från 1460-talet och

framåt, framträder 4 olika gårdar. Eftersom endast 3 gårdar är kända under 1500-talet, torde en av dessa ligga i närheten av Valaberg, och senare räknats som en fristående gård skild från Valaberg. Varken Ravelstorp eller Nyatorp kan komma ifråga, och knappast heller Kråketorp. Enda förklaringen är att den fjärde gården är Gunnareviken, vilken var frälsegård i mitten av 1500-talet. Om uppgiften från 1434 är riktig, och inga gårdssammanslagningar har skett, kan den femte gården i Valaberg vara Nyatorp.

Äleberg. En gård ägdes av Åke Hansson (Tott) i slutet av 1490-talet. På den bodde Håkon, och han betalade vid ett tillfälle en ko och en tjur som var 2 år gammal. Kanske gällde betalningen flera års arrende. I början av 1500-talet arrenderades gården av Sven Håkonsson, förmodligen Håkons son, och han betalade 6 pund smör i årligt arrende. Detta omnämns i ägarens, Karin Hansdotters (Tott), jordebok.

Försvunna gårdar:

Kråksbolet i Valaberg – se Valaberg

Bosgården i Skår – se Skår

Svensbol, ”den stora gården i Gökhem”, och ”två gårdar i Gökhemsn” ägdes av Gudhems kloster år 1320, 1391 och 1441 i nämnd ordning. Det hörde till ovanligheten att ett kloster sålde eller ens bytte bort sina gårdar. År 1402 bytte Gudhems kloster bort några gårdar, men dessa låg i Danmark. Vi kan förvänta oss att de fyra ovannämnda gårdarna fanns kvar i klostrets ägo vid Gustav Vasas reduktion på 1530-talet, då de övergick till Kronans ägo. Förutom gårdarna Anguntorp, Härstorp, Lexberg och Trimstorp, som vi vet ägdes av klostret, får vi genom skattelängderna på 1500-talet uppgiften att klostret även ägt en gård i Gökhemsn by och 4 gårdar i Remmen. Dessa uppgifter får inte ses som fullständiga, klostret kan ha ägt mer jord. Det förefaller vara en rimlig gissning att Svensbol legat i Gökhemsn by, och att de ”två gårdarna” varit dåtidens Remmen, eller i varje fall en del av Remmen.

Uttrycket ”den stora gården i Gökhem” förutsätter snarare att gården hade en avvikande storlek, än att det fanns en gård som kallades ”Storegården”. Vore sistnämnda riktigt skulle gårdsnamn anges vid många av försäljningarna av gårdar i byar, vilket inte är fallet. I de två fall som gårdsnamnet finns med (Kråksbolet i Valaberg; Bosgården i Skår) anges även byns namn. Att endast nämna Storegården utan bynamn, riskeras att bli förväxlad, speciellt numera då Storegården finns både i Valaberg och Skår. Inte heller är dessa två gårdar större än somliga andra i byn. Den rimligaste förklaringen är att ”den store gården” hade en avvikande storlek. Den gård som man genast tänker på, är gården i Valaberg som år 1447 såldes av Björn Nilsson för 200 mark.

Möjligen har gården i så fall, inte skänkts med laga kraft, och kunnat återlösas eller inbytt av släktingarna. ”Gökhem” kan också åsyfta byn och inte socknen.

Personerna

Gustav Karlsson (Gumsehuvud) son till Karl Ormsson (Gumsehuvud) till Bjurum (*prepositionen används för att markera att det är en sätesgård*). Riddare 1441, riksråd 1452. Var först fogde på Kastellholms slott, Åland (1441), sedan hövitsman på Västerås slott (1448), Kalmar slott (1452-57), Stegeholms slott (-1463) och Almarästakets slott (-1465). Lagman i Uppland (1452-84). Ägde jord i minst 34 häradar runt om i landet, dock mest i Västergötland och Uppland, bl.a. i VALABERG och RAVELSTORP. Dog 1486. Gift för tredje gången 1474 med Ingeborg Filipdotter (Tott). Hans syster Katarina Karlsdotter kröntes till drottning i sitt äktenskap med konung Karl Knutsson Bonde.

Magdalena Karlsdotter (Bonde) dotter till konung Karl Knutsson Bonde. Var Gustav Karlssons (Gumsehuvud) systerdotter. Ägde jord i VALABERG och RAVELSTORP. Hennes sätesgård var Bjurum. Dog 1495.

Svarte Ture Jönsson (Svarte Skåning) riddare, lagman i Västergötland under senare delen av 1400-talet. Hövitsman på Axevalla slott runt 1457. Ägde bl.a. jord i VALABERG.

Amund Hatt (Fyrdelad sköld) riddare, lagman i Värmland runt år 1400. Hövitsman i Värmland runt år 1400. Sätesgården var Gillberga i Värmland. Ägde bl.a. jord i VALABERG, som han ärvt av sin fader.

Åke Axelsson (Tott af Skedebo) riddare 1449, riksråd 1449. Hövitsman på Örebro slott 1432, Falkenbergens slott från 1434 fram till dess att det brändes ner av Engelbrekts trupper samma år. Hade livstidsförläning av Varbergs slott. Dog 1477. Ägde bl.a. jord i GÖKHEMs by. Hans dotter Ingeborg var gift med riksföreståndaren Sten Sture d.ä.

Bengt Nilsson (Lejonansikte) riddare 1389. Innehade Stegeholms slott med underlydande län, häradshövding i Tjust 1411. Ägde jord i minst 24 häradar, främst Östergötland och Småland, men bl.a. i GÖKHEMs by. Var en av dåtidens största jordägare i Sverige. Dog 1423. Gifte sig i slutet av 1300-talet med Margareta Lambrektsdotter, änka efter Bo Jonsson Grip Sveriges största jordinnehavare.

Ingegerd Haraldsdotter (Lake) dotter till Harald Karlsson (Lake) och Ingrid Nilsdotter (Pil). Gift två gånger, 1. c:a 1497 med Axel Gregersson (Högnalövssläkten), 2. c:a 1510 med Nils Olofsson (Vinge; brorson till Lindorm Björnsson) som avrättades 1529 efter Västgötaherrarnas uppror. Hon ägde jord i Västergötland, Dalsland, Halland och Småland som hon ärvt efter sina föräldrar. Den tomt i HOLÖJA som hon ägde kom inte från föräldraarvet. Möjligen ägdes den tidigare av Nils Olofsson (Vinge).

Gustav Magnusson (Tre rosor) riddare och riksråd. Lagman i Västergötland under 1400-talets första hälft. Ägde jord i bl.a. SKAR och VALABERG. Sättegården var bl.a. Sjögerås. Dog omkring 1430-talet. Barn: bl.a. biskop Bengt i Skara, och en dotter som gifte sig med Anders Knutsson (Öra) i Sjögerås. Hur gårdarna i Skår och Valaberg ärvt eller köpts av Gustav Magnusson, är okänt. I andra led ärvde Magnus Bengtsson gården/-arna i Skår år 1461.

Anders Knutsson (Öra) Sättegården var Sjögerås. Gift med en dotter till Gustav Magnusson (Tre rosor). Någon av de två kan ha ägt de 2 gårdarna i SKOGSKÄLLE, som deras son Knut Andersson ägde i mitten av 1400-talet.

Knut Andersson (Öra) ägde bl.a. jord i SKOGSKÄLLE (2 gårdar) som han gav till sin hustru Birgitta Mårtensdotter (Svan) i morgongåva år 1463. Han dog åren därpå och hon gifte om sig år 1467 med Lindorm Björnsson (Vinge).

Lindorm Björnsson (Vinge) Var häradshövding i Vilske härad (1469-89), lagman i Västergötland (1483-98). Hövitsman på Örestens slott, Västergötland (1486-89). Ägde jord i minst 12 härader i Västergötland och 2 härader i Värmland, bl.a. en gård i GÖKHEM by. Hans sättegård var Sjögerås. Friades år 1472 för anklagelse om mord, eftersom den dräpte var en stor brottsling. Han dog 1498/99 och då troligen vid Borgholms slott, Öland, där hans sigillstamp jämte några mynt påträffades i en pung i jorden invid skelettet av en man och en häst. Gifte sig 1467 med Birgitta Mårtensdotter (Svan), som tidigare varit gift med Knut Andersson (Öra). Hon dog före 1478.

Knut Lindormsson (Vinge) son till Lindorm Björnsson (Vinge) och Birgitta Mårtensdotter (Svan). Riksråd 1517. Ägde jord i minst 11 härader runt om i landet, bl.a. i GÖKHEM by och SKOGSKÄLLE som han ärvt efter föräldrarna, samt en gård i BJÖRSTORP. Dessa gårdar i Gökhem sn ingick i morgongåvan om 22 gårdar till hustrun Margareta Månsdotter (Natt och Dag) år 1508. Han dog i slaget vid Åsunden 19/20 jan 1520, där även riksföreståndaren Sten Sture d.y. blev dödligt sårad.

Margareta Månsdotter (Natt och Dag) dotter till Måns Bengtsson (Natt och Dag) som var lagman i Närke och den som 1436 dödade upprorsledaren Engelbrekt. Hon ägde jord i 33 häradar runt om i landet, bl.a. i GÖKHEM by, SKOGSKÄLLE och BJÖRSTORP vilka ingick i morgongåvan år 1508 från hennes make Knut Lindormsson (Vinge), samt i HOLÖJA. Dog 1534-38. Vid arvskiftet efter henne gick gårdarna i Gökhems sn till Erik Abrahamssons (Leijonhufvud) dotter Märta Eriksdotter. Han var riksmarsk och överståthållare över Västergötland, samt avrättades i Stockholms blodbad 1520. Han var Margaretas systerson.

Märta Eriksdotter (Leijonhufvud) Levde 1520-83. Dotter till riksmarsken Erik Abrahamsson (Leijonhufvud). Ägde bl.a. en gård i SKAR och 2 gårdar i SKOGSKÄLLE som hon ärvt av sin farmors syster Margareta Månsdotter (Natt och Dag). Uppgiften att Margareta skulle ha ägt jord i Skår kan inte bekräftas under hennes egen livstid. Märta var gift med greve Svante Sture (d.y.) som blev mördad på Uppsala slott. 1567.

Erik Nilsson (Bielke af Åkerö) Född 1350-61, dog 1400-02. Riddare 1396. Ägde ANGUNTORP, HÄRSTORP, LEXBERG och TRIMSTORP, plus säkerligen en stor mängd andra gårdar. Gift med Sigrid Udormsdotter (Flygande skäkta). Enda kända barnet är Katarina som gifte sig med Bengt Tomasson Pipa. Om teorin är riktig att Erik Nilssons släkt köpt upp gårdarna i Gökhems sn strax efter digerdöden, borde det ha varit hans fader som köpt dem. Fadern var: Nils Dannes Turesson (Bielke af Åkerö), riddare 1336. Jordbesittningar runt om i landet. Dog 1357-61. Gift 2:a ggn 1350 eller något senare med Katarina Pedersdotter, som blev moder till Erik Nilsson. Hon dog 1404.

Björn Nilsson (Forstenaätten) son till Nils Skytte och släkt med häradshövdingen Törne Skytte i Vilske härad som levde omkring år 1400. Han ägde jord i bl.a. VALABERG. Sätessgården var Sjötorp i Marka sn. Karl Bengtsson (Vinstorpaätten) riksråd 1473. Ägde jord i minst 23 häradar i södra och västra Sverige, varav minst 14 häradar i Västergötland, bl.a. i VALABERG, NYATORP och HOLÖJA. Sätessgården var Glaskulla i Vårkumla sn. Dog c:a 1495. Fick en dotter vid namn Anna Karlsdotter.

Anna Karlsdotter (Vinstorpaätten) Dotter till Karl Bengtsson (Vinstorpaätten). Ärvde bl.a. en tomt i HOLÖJA. Gift två gånger; 1. år 1488 med riksrådet Erik Karlsson (Vasa) som blev ihjälskjuten 1491, 2. år 1493 med Erik Eriksson (Gyllenstierna) som blev ihjälslagen 1502.

Joar Smed Troligen nära släkt med Peder Smed som var häradshövding i Vilske härad i början av 1400-talet. Joar Smed ägde bl.a. jord i VALABERG. Sätessgården var Slättestorp i N.Vånga sn.

Bååt

Den släkt med namnet Bååt som ägt jord i Gökhemns sn, är möjligen men inte bevisligen släkt med den adliga ätten Bååt som fortlevde under 1500-talet.

Niklas Bååt levde i slutet av 1300-talet. Han hade inga barn när han dog i slutet av 1300-talet. Han köpte en gård i SKAR av Niklas Nabbe. Denna gård med flera andra ärvdes av systern Elin som var gift med Sten Karlsson, som sålde gården i början av 1400-talet till Gustav Magnusson (Tre rosor). Elin och hennes syster ägde också en gård i VALABERG, som de ärvt efter prästen Sigge i Gökhem. Hur de var släkt är okänt. Möjligen var Sigge deras morbror eller farbror, som närmast.

En annan Niklas Bååt gifte sig 1448 med Katarina Birgersdotter, och gav henne bl.a. KRAKETORP i morgongåva. Han var säkerligen släkt med den ovannämnde Niklas Bååt, men hur är oklart.

Gustav Karlssons (Gumsehuvud)
sigill.

Svarte Ture Jönssons
(Svarte Skåning) sigill

Lindorm Björnssons sigillstamp
i profil.

Lindorm Björnssons (Vinge)
sigill

Jordpriser och arrenden

Priserna på gårdarna ökade inte i takt med inflationen. Digerdöden medförde att såväl jordpriserna som arrendena sjönk. Från senare delen av 1400-talet tycks en stabilisering ha skett. Från Gökhem's sn känner vi till följande priser och arrenden på enstaka gårdar.

Gård/-ar	år	pris	årligt arrende
Björstorp	1508		4 pund smör
Gökhem	1446		2 mark
Gökhem	1489,1508	18 mark	4 pund smör
Holöja	1488	40 mark(2)	
Skogskälle	1508		9 pund smör(2)
Skår	omkr. 1410	34 mark	
Skår	1461		(4 eller 8 pund smör)
Skår	(1466-1502)		6 pund smör, 2 pund ost
Skår	(1466-1480)		6 pund smör, 2 pund ost*
Valaberg	1434		1 tunna smör(3)
Valaberg	1447	200 mark	
Valaberg	1454	100 mark	6 pund smör**
Ravelstorp	1454		3 pund smör***
Valaberg	1473		10 pund smör(2)
Valaberg, Kråksbolet	1476	30 mark	4 pund smör, 4 dagsverken
Nyatorp (öde)	1476		

(2) = 2 gårdar; (3) = 3 gårdar

* År 1502 endast 4 pund smör.

** Även år 1486 och omkr. år 1500.

*** Även år 1486. Omkr. år 1500 ökat till 4 pund smör.

Anm: Uppgiften för Valaberg och Ravelstorp i slutet av 1400-talet att 4 resp. 6 pund smör skulle betalas med 2 resp. 3 mark torde inte avse ett enda år, utan 2 års arrende, eftersom smöret var värt dubbelt så mycket som pengasumman.

Priserna kunde variera högst betydligt. Jämför man priset med gårdens årliga arrende finns också variationer.

Plats	Priset motsvarar
Gökhem	4,5 pund smör årligen per mark
Valaberg-Ravelstorp	4,5 pund smör årligen per mark
Valaberg, Kråksbolet	4,5 pund smör årligen per mark

1 pund smör (c:a 8,5 kg) var värt omkring 2 öre (=6 örtug) i slutet av 1400-talet, 4 dagsverken var värt c:a 2 örtug. Det ger följande relation mellan pris och arrende:

	pris	arrende	<u>pris</u> arrende
Gökhem	432 örtug	24 örtug	18 år
Valaberg-Ravelstorp	2400 örtug	54 örtug	44 år
Valaberg, Kråksbolet	720 örtug*	26 örtug	28 år
	600 örtug**	26 örtug	23 år
	480 örtug***	6 örtug	19 år

* Räknat på förhållandet att Kråksbolet kostade 30 mark och att Nyatorp ingått "gratis" i köpet.

** Om Kråksbolet kostade 25 mark och Nyatorp 5 mark.

*** Om Kråksbolet kostade 20 mark och Nyatorp 10 mark.

Utifrån detta verkar det rimligt att den årliga arrendeavgiften var c:a 1/18 – 1/23 av priset. Eftersom jag inte har gjort några större prisjämförelser med andra orter, är överpriset på Valaberg-Ravelstorp år 1454 svårförklarad. 1:24 tolkas som vanligt i landet.

Jämfört med andra landskapslagar och landslagen och hur de efterlevts, verkar det som om arrendet var fast fram till digerdöden 1349-50, och då med 1 mark lödig silver per markland (= 12 tunnors utsäde) i Uppland. Summan skulle motsvara 9 mark penningar eller 216 örtug i mitten av 1400-talet. Med försiktighet skulle det kunna jämföras med skattelängderna för Gökhemns sn i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Under denna tid hade skattegårdarna och frälsegårdarna samma genomsnittliga avkastning både på boskap och säd. Antalet gårdar var c:a 50 och utsädet omkring 280 tunnor, vilket ger ett genomsnitt på 5,5 tunnor per gård. Arrendet i Gökhemns sn var i genomsnitt, för de gårdar vi har uppgifter om, 5 pund smör (1 1/4 mark). Om arrendegårdarna under medeltiden var lika stora som omkring år 1600 i genomsnitt, skulle det endast ge ett årligt arrende på 65 örtug per genomsnittsgård, till skillnad mot de 99 örtug som var förväntat före digerdöden.

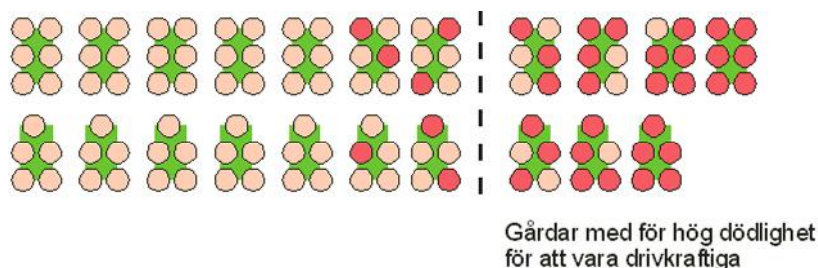
Digerdöden

Digerdöden är en av de största kända pestepidemier som dragit fram. Den är känd från bl.a. hela Europa och stora delar av Asien. Till Sverige kom den i slutet av år 1349 och först ett år senare tycks den ha upp-

hört i vårt land. Uppskattningsvis dog 1/3 av landets befolkning under detta år. Mest utsatta var givetvis prästerna, som hade till uppgift att ge den sista smörjelsen till en person på dödsbädden. Men även de som bodde på en gård där pesten slagit ned, levde i största fara. De flesta som insjuknade dog efter några få dagar.

Digerdöden kom till Gökhemms socken förmodligen i slutet av år 1349 och prästen Sigge i Gökhem dog senast i jan 1350, förmodligen redan under hösten-vintern 1349, och sannolikt i pesten. Mer än 90% av prästerna i Skara biskopstift dog i pesten. Tyvärr vet vi inte om lands-siffran 1/3 är representativ för Västergötland, och än mindre om den är det för Gökhemms socken, men det ger ändå en uppfattning hur pass förödande den var. Vi kan trots denna osäkerhet konstatera att det inte bara var prästen i Gökhem som dog i socknen. År 1476 var Nyatorp öde, och troligen hade den varit det sedan digerdöden. Även Holöja tycks ha blivit fullständigt ödelagt. År 1534 omtalas 8 tomter varav endast en sägs vara bebyggd, vilket skett något årtionde tidigare. Det är fullt möjligt, och kanske t.o.m. sannolikt, att Holöja ödelades 1350 och börjat bebyggas först i början av 1500-talet.

Om man är villig att spekulera kan man komma längre än så. Vi kan gissa oss till att i genomsnitt 5-6 personer bodde på varje gård. Och om man utgår från att pestens koncentration varierat från gård till gård, kan man upprätta en modell för hur många gårdar som hypotetiskt har ödelagts.

Modell med 9 alternativt 11 familjer, och med 5 respektive 6 personer per gård, där 1/3 dött i pesten och där pestens koncentration varierat.

Enligt båda alternativen 5 respektive 6 personer per gård, är det troligt att omkring 45% av gårdarna klarade sig helt undan från pesten, medan minst 25-35% av gårdarna blev för avfolkade för att kunna drivas vidare.

Under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet, fanns det c:a 50 gårdar i Gökhemms sn. Ett flertal av dem bestod av 2 eller i enstaka fall 3 hushåll. Vi kan troligen räkna med att antalet gårdar var minst 40-45 i början av 1300-talet, vilket skulle innebära en mycket stor befolkning om över 200 personer. Enligt modellen ovan skulle man rent hypote-

tiskt kunna göra en uppskattning att omkring 20 gårdar klarade sig helt, och att 10-15 gårdar ödelades. Eftersom lagen om köpeförbud av skattejord för adeln ännu inte existerade, är det möjligt att många av dessa gårdar köpts upp av adel och kloster/kyrka, såvida de inte redan ägdes av frälset.

En i detta sammanhang intressant försäljning är den år 1402 då Anguntorp, Härstorp, Lexberg och Trimstorp såldes av en och samma person. Förmodligen utgjordes de av en enda gård vardera. Normalt ägde inte en adelsfamilj eller ett kloster alla gårdar i en by eller i ett avgränsbart område. De köpte upp spridda gårdar så fort de hade tillfälle och ansåg sig ha råd med det. Ägostrukturen var mycket splittrad. De ovannämnda 4 egendomarna utgjorde ett sammanhängande område. Det skulle kunna ses som en slump att en enda person lyckats köpa 4 gårdar som låg intill varandra i en och samma socken. Men kanske är det troligare att tolka det som ett resultat av digerdöden, på så vis att gårdarna ödelagts inom samma år 1349-50 och köpts upp strax efter digerdöden av en köpstark person. Riddaren Erik Nilsson (Bielke) ägde gårdarna under 1300-talet, och om denna teori är riktig är det inte långsökt att tänka sig att hans fader riddare Nils Dannes Turesson (Bielke) köpte gårdarna före sin död (1357-61) och sedan lämnat dem i arv till sonen. I så fall skulle vi kunna peka ut ett flertal gårdar, kanske de flesta, som ödelades under digerdöden, nämligen Anguntorp, Holöja, Härstorp, Lexberg, Nyatorp och Trimstorp. Här borde c:a 13 gårdar ha funnits, c:a 8 gårdar i Holöja och en gård vardera på de övriga. Kanske är det en tillfällighet att denna siffra stämmer med modellen.

En diskussion runt Gökhemskartan

Att försöka förstå ägoförhållanden i Gökhem sn under medeltiden är svårt utifrån de samtida handlingarna. Enda möjligheten är att utgå delvis från skattelängderna från 1500-talets andra hälft och 1600-talets början. En översikt av dessa ger följande ungefärliga ägoförhållanden för tiden strax efter medeltiden.

Det finns flera uppgifter i denna tabell som framstår som märkliga eller som kan ge ytterligare information om situationen under medeltiden.

För det första finns ingen uppgift om att Vadstena kloster ägt jord i Skår. Förmodligen har dessa sorterats in under Kyrkans landbor. Men vilka kyrka kan ha ägt dem; Skara, Gökhem eller någon annan Kyrka? Och när har detta ägoskifte ägt rum? Det måste i varje fall ha skett inom tiden c:a 1502-30.

	skattegårdar	Landbor under					Gårdar	
		Kronan	Kyrka	Varnhems kloster	Gudhems kloster	Frälse	summa	1600-tals karta
Anguntorp	2						2	3
Björstorp						1	1	1
Gunnareviken						1	1	1
Gökhem	1		1		1	5	8	13
Holöja	1					2	3	6
Härstorp					2		2	1
Kråketorp				1			1	1
Lexberg					2		2	2
Nyatorp						1	1	1
Plomsåsen		1					1	1
Ravelstorp	1					1	2	3
Remmen					4		4	5
Rogestorp						2	2	2
Skogskälle						2	2	2
Skår	1		3			4	8	8
Trimstorp					1		1	1
Valaberg						3	3	3
Äleberg						2	2	2
summa:	6	1	4	1	10	24	46	56
totalsumma:	8	1	4	1	11	25	50	

Anm: Landbor = arrendatorer. Frälse avser endast adeln. Kråketorp är nuvarande Odensberg. Totalsumman anger även de 4 gårdar som inte kan placeras till viss by; troligen hör de främst till Gökhem by och/eller Holöja.

För det andra kan inte Anguntorp ha ägts av Gudhems kloster vid Gustav Vasas reduktion strax efter 1527, då de uppges som skattehemman. Anguntorp måste ha friköpts, eller kanske snarare tillbytt under tiden 1405-c:a 1530. Om en person inom adeln förvärvat jorden skulle den ha räknats som frälsejord, såvida inte denna adelsperson kommit på obestånd och lämnat frälset för att bli skattebonde. Denna förändring i ägandet är minst sagt märklig.

För det tredje skatteskrevs endast 3 gårdar i Holöja, trots att 8 skilda ägotter omtalas 1534. Det kan innebära att de andra jordägarna varit obebyggda och att skatten inräknats hos de personer på andra gårdar som kan ha använt jorden, ägt eller arrenderat den. Det kan också vara en kombination av detta och att några av de oplacerbara gårdarna legat i Holöja, det vill säga de gårdar där endast skattebetalarens namn står men inte hemmanet.

För det fjärde att Valaberg endast består av 3 gårdar, fastän 4-5 gårdar är kända under 1400-talet. Som nämnts ovan förefaller det troligt att

Gunnareviken och kanske Nyatorp ingått i Valaberg, vilka varit frälsejord så långt tillbaka som vi kan spåra dem.

För det femte att endast 8 gårdar är kända under 1500-talet medan det var 13 en bit in på 1600-talet. Det skulle kunna innebära att delningar av hemman ägt rum, men även att vissa gårdar som prästgårdar utesluts i skattelängden.

Därtill får vi uppgiften att Kråketorp tillhörde Varnhems kloster på 1520-talet. År 1448 utgjorde gården den morgongåva som en viss adelsdam fick. Kanske var det hon eller hennes barn som sålde, skänkte eller bytte bort gården till klostret i slutet av 1400-talet eller i början av 1500-talet.

En annan uppgift som saknas i de medeltida handlingarna är att Rogestorp ägdes av adeln, i varje fall i mitten av 1500-talet, och förmodligen under lång tid dessförinnan. Kanske har gården gått i arv under lång tid, eller också så har alla köpebrev gått förlorade. Detsamma gäller för flera gårdar i Gökheims by och i viss mån för någon frälsejord i Skår, där vi dock känner till flera ägare till minst 2 gårdar.

Förhållandet, som nämnts inledningsvis, att skattebönderna ägde 52% av jorden i Sverige, adeln 22%, kyrka/kloster 21% och kronan 5%, stämmer inte i Gökheims sn. Här var förhållandet helt annorlunda. Den relation som gällde under medeltidens slutskede, torde också i stort sett ha gällt under hela 1400-talet, men med den skillnaden att det världsliga frälset (adeln) ägt jord som senare kommit i klostrens ägo.

Ägostrukturen i Gökheims sn under medeltidens slutskede:

Skatte	16%	(c:a 8 gårdar)
Frälse	50%	(c:a 25 gårdar)
Kyrka/Kloster	32%	(c:a 16 gårdar)
Krono	2%	(1 gård)

Med andra ord var det bara drygt var tionde bonde som ägde sin gård och jord. Alla andra arrenderade av adeln, klostren, kyrkan eller kronan.

Jorden som ägdes av kloster/kyrka kom huvudsakligen från adeln genom gåva, försäljning eller byte. Adeln hade i sin tur förvärvat mer jord till frälset främst genom att köpa upp skattejord när någon skattebonde kommit på obestånd. Ett sådant obestånd kunde uppkomma på flera sätt, missväxt och boskapssjukdomar, manfall i krig eller pest, som några exempel.

Före år 1400, det vill säga före den tid då adeln förbjöds köpa skattejord, vet vi inte hur ägostrukturen varit. Vi kan bara gissa oss till att adelns uppköpande av jord skett undan för undan, under lång tid. Vid

medeltidens början i slutet av 1000-talet, är det möjligt att det fanns ett flertal stora jordägare inom varje bygd. Om Gökhem bestod av 40-50 gårdar i slutet av 1000-talet, kan man försiktigt gissa sig till att de ägts av betydligt färre ätter.

Vill man försöka rekonstruera hur gårdar och byar vuxit fram under forntiden och medeltiden, råkar man på stora svårigheter. För det första vet vi inte hur många gårdar det fanns vid skilda tidsperioder. Dock är en ungefärlig uppskattning möjlig fr.o.m. 1300-talet. För det andra vet vi att skiften ägt rum långt före de kända skiftena på 1700- och 1800-talet. Ibland tycks de ha varit omfattande och ibland endast marginella. Skiftet som ägde rum i Holöja omkring år 1500, var säkerligen begränsat till endast denna by. Andra för oss okända skiften, kan ha förändrat by och gårdsgränserna radikalt. En ledtråd för att kunna rekonstruera vilka gårdar som hört ihop och haft gemensamma utmarker är dels sentida kartor men även vilka gårdar som legat tillsammans i byar. Ett exempel är att frälsegården i Ravelstorp år 1454 sägs ligga mitt i byn i Gökhems sn. Det ger onekligen en känsla av att det bara fanns en by i socknen, vilket omöjligen kan ha varit fallet. Istället är det rimligt att gården ingått i en av socknens byar. Med denna uppgift, samt utifrån de sentida kartorna, kan man spekulera i hur många byar som fanns i Gökhems sn under medeltiden. Utgångspunkten är således att Gökhems sn hypotetiskt skulle utgöra ett begränsat antal byar, och inga friliggande gårdar, och att dessa möjligen kan ha ett ursprung i olika ätters egendom. Ett förslag till indelning är följande:

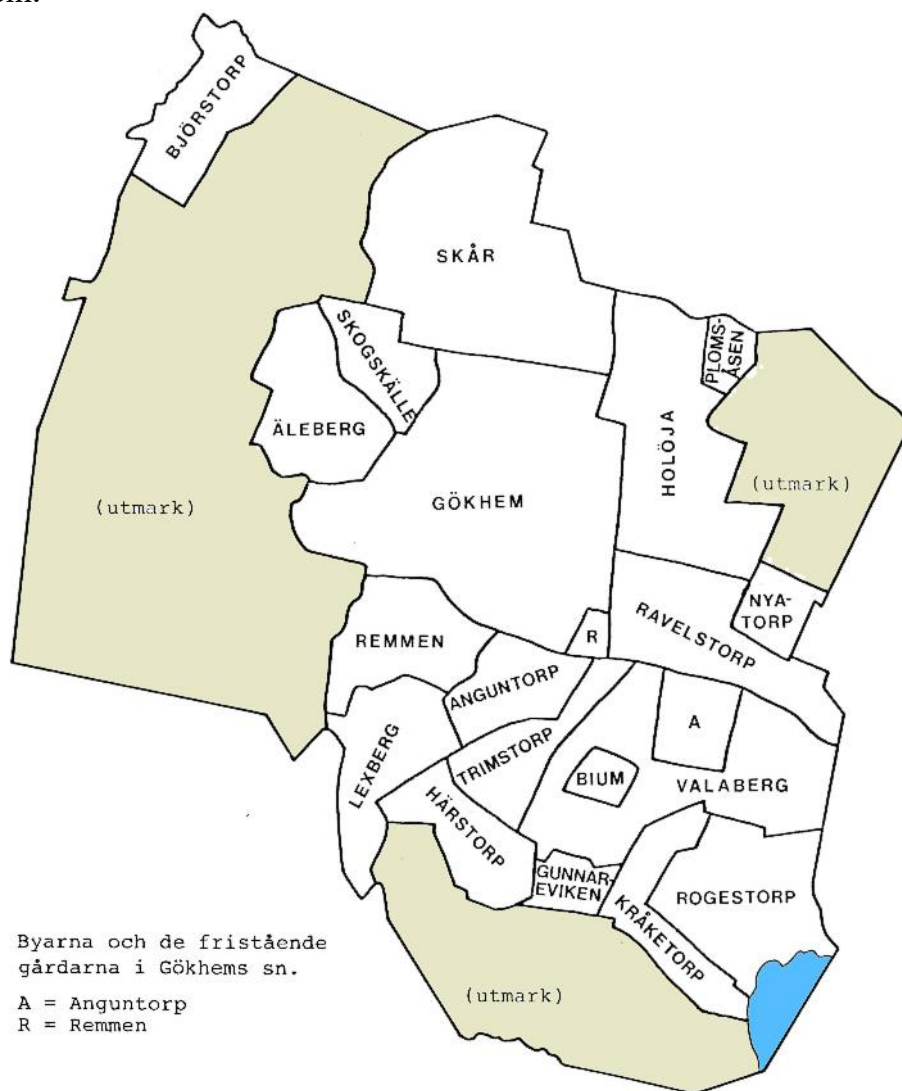
1. Gökhem, Skogskälle, Äleberg.
2. Skår.
3. Holöja, Plomsåsen, Ravelstorp, Nyatorp.
4. Remmen, Anguntorp, Lexberg, Trimstorp, Härstorp.
5. Valaberg, Bium, Gunnareviken, Kråketorp, Rogestorp.

Men många alternativa indelningar är möjliga. Ett av många förslag är att slå ihop nr 4 och 5, eller att flytta t.ex. Ravelstorp och Nyatorp till nr 5, eller Remmen till nr 1.

Tyvärr ger inte fornlämningarnas utbredning några belegg för en hypotetisk indelning i byar, som skett ovan. Istället följer järnåldersgravarna ett brett stråk från Ravelstorp, via Gökhem till Skår. Gravarna behöver inte ha anlagts i närheten av de samtida gårdarna, utan de kan mycket väl ha lagts längs ett numera försvunnet vägstråk. Det finns många exempel på en sådan slags placering.

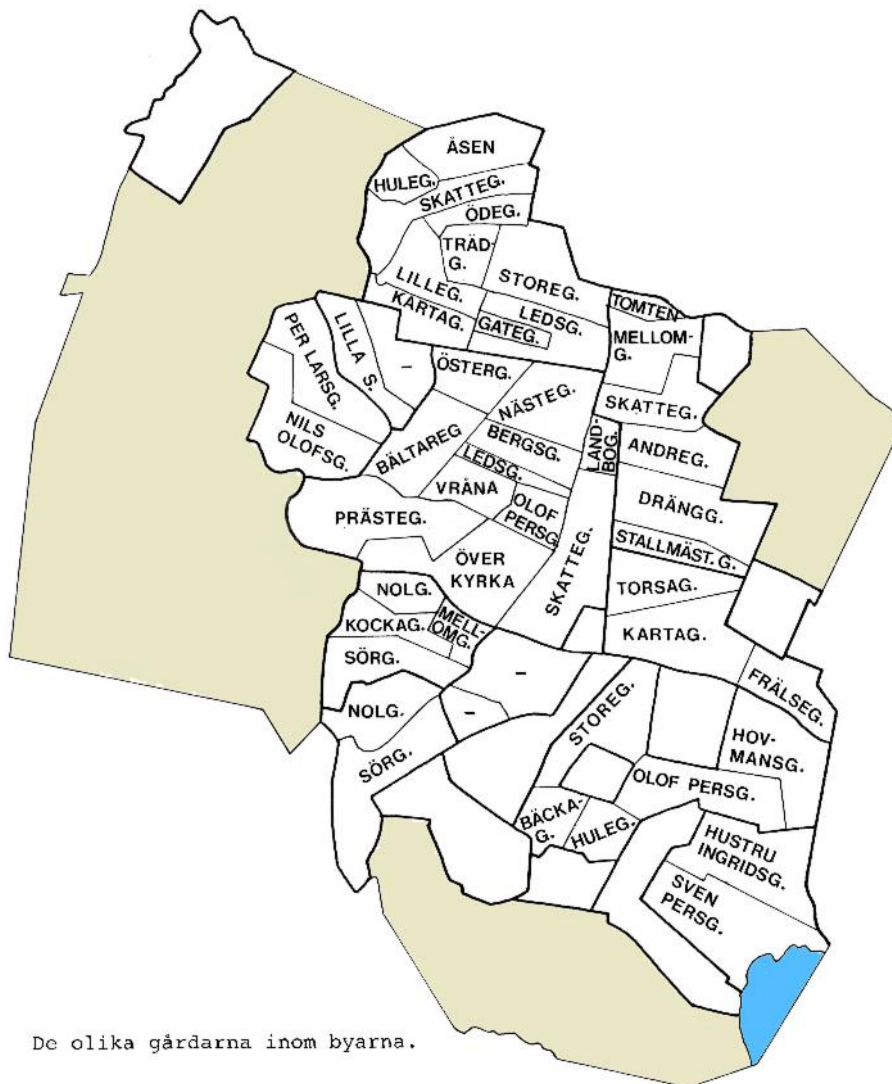
Ser man till ortnamnen, kan de endast ge en blygsam ledning. Dess användbarhet är beroende på hur man tolkar namnen. Och dateringen av ortnamnen är många gånger beroende på hur ortnamnet tolkas. Nedanstående diskussion kommer endast att följa vissa tolkningar av flera möjliga.

Ändelsen **-hem** (i Gökhem) tillhör hednisk tid och kan mycket väl vara ett av de äldsta namnen i socknen. Ändelsen finner vi också i Bium. Tidigare förmodligen Bidhem. Att Bium som namn skulle ha uppkommit under 1600-talet genom en felskrivning i skattelängderna är rent nonsens. Istället är det inte omöjligt att Gökhem och Bidhem, möjligen tillsammans med några andra namn, är de allra äldsta i socknen. Det är frestande att se Gökhem och Bidhem som namn på de två största, och kanske enda, jordegendomarerna i socknen för var sin ätt under förslagsvis bronsåldern. Namnen Holöja och Skår kan också vara mycket gamla, och det är inte otänkbart att betydelsen på namnet gått förlorade på grund av ljudförändringar. Detsamma kan gälla för Gökhem och Bidhem.

Ortnamn med ändelsen **-torp** uppkom i socknen troligen under en bestämd tidsperiod under järnåldern, liksom namnen på **-berg**. Varför en del fick ändelsen **-torp** och andra **-berg** beror sannolikt på när, vid vilken tidpunkt, de namngivits, och inte på t.ex. var de legat. Även om namnen skulle kunna dateras till en kort tidsperiod, kan själva gårdarna vara betydligt mycket äldre. En tanke är att gårdarna har fått (nya?)

namn vid ett omfattande i övrigt okänt skifte. Eftersom -torp saknas i Gökhem (exklusive Björstorp), kan ett sådant hypotetiskt skifte ha berört endast det hypotetiska stor-Bidhem. Och funderar vi vidare kan namnet på -berg ha uppkommit vid ett annat skifte som varit av mindre omfattning. Det finns många möjligheter som man kan fundera över och kanske kan vi i framtiden pröva om någon av de ovanstående hypoteserna eller andra hypoteser, kan vara riktiga. Tills vidare är de endast spekulationer.

De olika gårdarna inom byarna.

Ortnamnen

Ortnamnsforskningen har sedan dess begynnelse använt sig av samma metod. Forskarna utgår ifrån att ortnamnens äldre stavningar och det dialektala uttalet är den absolut ursprungliga formen, istället för att enbart se dem som tidiga former. Genom den fornsvenska eller nysvenska som de anser är jämgammal med ortnamnet, förklaras innebörden i ortnamnen, och med förkärlek till betydelser som natur- och

terrängbeskrivningar. I regel presenteras endast en tolkning, även om ett flertal tolkningar är möjliga som kan anses vara lika sannolika. Eftersom ortnamnsforskningen i hög grad präglas av ovetenskapliga metoder som alltför ofta ger uttryck i självgott önsketänkande, vill jag nedan diskutera en del ortnamn utifrån I.Lundahls bok om bland annat Gökheims ortnamn. Efter varje gård anges året för äldsta kända belägg.

Anguntorp (1405) har tolkats som sammansatt av de två orden Arngun (kvinnonamn) och torp. Ljudmässigt verkar valet av personnamn långsökt. Ett alternativ är att det istället kan vara fråga om (mans- ?) namnet Angun eller Angund. Ordet torp översätts som ”nybygge”, men kan utifrån flera andra ortnamn påvisas ha en annan betydelse än nybygge. Ordet har sina rötter i det indoeuropeiska urspråket, som talats i södra Sverige i tusentals år (trol. 4000-5000 år), och som sedan har utvecklats till den nutida svenskan. Ursprungligen var betydelsen ”en plats där man vistas”. Sannolikt åsyftas bl.a. boplatsen med detta ord. De namn som ingår i förleden till ortnamnen med -torp, tycks ofta kunna jämföras med namn vi känner från yngre järnåldern, och kanske bör dessa ortnamn dateras till denna tid. En datering gäller dock endast hur gammalt ortnamnet är och inte hur gammal gården är. En gård kan mycket väl ha bytt namn flera gånger under forntiden och framåt.

Bium (omkr. 1600) För detta ortnamn finns två tolkningar. Båda är lika långsökta. De bygger på att Bium som ortnamn uppkommit i slutet av 1600-talet, vilket är fel. Bium finns med i betydligt äldre skattelängder, och vid en tid då ordningsföljden inte permanentats (*det vill säga skattelängderna gårdsordning varierade. Motsatsen förutsätts av ortnamnsforskningen*). Som tidigast stavas det bl.a. Bydom. Vad Byd- kan betyda låter jag vara osagt. Kanske är det en hopdragning eller förvrängning av ett äldre ord, med -um var ursprungligen sannolikt det -hem som betyder bygd, boplats. En del av ortnamnen med -hem har ansetts vara från äldre järnålder och möjligen från bronsålder. I förledet verkar aldrig personnamn ingå, i varje fall inga nu kända personnamn. Kanske är de främst namn på olika ätter.

Björstorp (1508) har förklarats som bestående av de två orden Birger och torp. Mansnamnet Birger framträder 1508 då namnet stavas ”Birgrstorp”. Några alternativ synes inte vara rimliga. Angående -torp, se Anguntorp.

Gunnareviken (1500-talets mitt) har förklarats som bestående av de två orden Gunnar (kvinnonamn) och veke. Gunnar kan knappast ses som ett kvinnonamn, utan som ett mansnamn. Veke har tolkats som kröken på en å, eller en landtunga vid en sådan plats. Någon å finns inte på denna plats varför betydelsen måste vara en annan. Veke kan tolkas på många olika sätt, och ingen förefaller vara mer sannolik än någon annan.

Gökhem (1257) Byn har fått ge namn åt socknen. Den allmänna tolkningen av ortnamnet är "hemvistet där göken höres" eller "trakten där det är gott om gökar". Att just gökar skulle ha varit vanligare i byn Gökhem än på många andra platser förefaller osannolikt. Gök- betyder säkerligen någonting helt annat. Ett förslag är att det varit namnet på den ätt, eller något motsvarande, som ägt hela byn ursprungligen. Gökkan också vara en förkortning eller förvrängning av ett för oss okänt ord. Angående -hem, se under Bium. Ortnamnen inom Gökheims by torde alla ha uppstått under medeltiden eller senast på 1600-talet. Gårdsnamnen är Prästegården, Skattegården/Gästgivaregården, Vråna, Olof Persgården, Överkyrka, Östergården, Nästegården och Landbogården, samt nedanstående. Bältaregården kommer troligen från Lars Bältare som bodde i byn, eller någon annan som var bältare till yrket, det vill säga gördel- eller sadelmakare. Ledsgården skiljer sig från de övriga i och med att det är svårt att förklara. Förledet Led- tolkas ofta som gårdsgårdsgrind. Det förefaller märkligt att endast gårdar med denna förled haft gårdsgårdsgrind. Om alla haft det, borde alla ha hetat Ledsgården. Förmodligen syftar Led- på något för oss okänt som karakteriserat gården.

Holöja (1488) lär ha fått namnet efter gravkullen "Holöja skans" som ansetts ha haft ett tidigare namn - Hulhög, med betydelsen "den ihåliga högen". Detta skulle syfta på sänkan i högens topp. Denna tolkning bör ses som en av flera möjliga, och kanske den minst troliga. Namnet kan vara mycket gammalt, och kan därmed ha förändrats och förkortats med tiden. Gårdsnamnen i Holöja by (Skattegården, Erik Persgården / Stallmästargården, Tomten, Sven Larsgården/Andregården, Mellomgården, Dränggården) är av samma slag och ålder som i Gökheims by.

Hälde (1825) Betydelsen är oklar enligt ortnamnsforskarna, vilket är märkligt eftersom namnet tycks vara mycket ungt.

Härstorp (1405) Gården hette tidigare Haraldstorp. Förledet kan knappast vara någonting annat än mansnamnet Harald, ett namn som är känt från yngre järnålder. Angående -torp, se under Anguntorp.

Kättilsbacken (1874) Förledet är tydligen mansnamnet Kettel. Vem denne Kettel var och när han levde är oklart.

Lexberg (1405) har tolkats som bestående av de två orden "lek" och "berg". Lek anses i detta fall betyda "skogsfågeln's parningslek". Berg anses betyda höjd. Förledet "lek" kommer från ett indoeuropeiskt ord med ursprungsbetydelsen springa, hoppa. Eftersom hela ortnamnet kan vara mycket gammalt är det svårt att bedöma ifall "lek" syftar på något som utförts på platsen, och då säkerligen av människor och inte fåglar, eller om det kommer från mansnamnet Lek. Eftersom det inte finns någon direkt höjd i närheten som gärna kan ha namngett gården, kan -

berg jämföras med "birk" (som i Birka) och "borg", som på ett ungefär kan översättas "inhägnat område", det vill säga ett annat ord för gård. Det är inte omöjligt att -berg använts under en viss tid istället för -hem, -torp, och -gård, för att beteckna ett hemman. Gårdarna inom Lexberg (Sörgården och Nolgården) är av motsvarande slag och ålder som i t.ex. Gökhem by.

Nyatorp (1476) betyder enligt ortnamnsforskarna "det nya nybygget". Utifrån denna skarpsinniga tolkning måste man fråga sig om inte alla nybyggen är just nya. Argument emot denna tolkning behövs inte, den säger emot sig själv. Även om vi reviderar tolkningen av -torp (se under Anguntorp) förefaller en eventuell betydelse "den nya gården" som märklig. Kanske är Nya- en förkortning och förvanskning av ett personnamn.

Odensberg (1874) / **Kråketorp** (1448) År 1874 ändrades namnet Kråketorp till Odensberg. Kråketorp har ansetts bestå av de två orden "kraka" och "torp". Med kraka åsyftas fågeln kråka. Förledet kan också tolkas på andra sätt. Ett exempel är som binamn (smeknamn) på en man eller kvinna. Exempel på detta finns från yngre järnåldern. Namnet Odensberg är hämtat från höjden Odens kulle. Odens kulle är ett av många namn på platser som av okänd anledning uppkallats efter guden Odin. Om Odin existerat som historisk person bör han ha levt omkring 100-200 e.Kr.

Plomsåsen (1500-talets mitt) Förledet har av ortnamnsforskarna ansetts vara dunkelt. Kan det kanske vara en okänd persons binamn?

Ravelstorp (1454) stavas i det tidigast fallet Ragualdztorpp, och förledet kan knappast vara någonting annat än mansnamnet Ragnvald / Ragvald. Gårdarna inom Ravelstorp (Kartagården, Torsagården, Frälsegården) är av samma slag och datering som i t.ex. Gökhem by. Förledet till Kartagården har ansetts betyda "ojämnhet i terrängen". Det är svårt att förstå hur en av gårdarna skulle ha fått; detta namn. Kart kan också betyda omogen frukt, grov björknäver och bark. Kan det kanske vara så att Kart- åsyftar en förekommen näverslöjd? (Jfr Bältaregården, Gökhem). Omkring år 1620 bodde Hakon Kartt i socknen, förmodligen i Skår. Han kan ha fått binamnet efter utövad näverslöjd, men det kan också vara så att Kartagårdarna i Ravelstorp och Skår fått namn efter honom och eventuella släktingar som kan ha hetat Kart som efternamn.

Remmen (1500-talets mitt) anses kunna härledas ur ordet "rem" som tolkas som "långsträckt förhöjning". Det är dock inte förhöjningen som är långsträckt, utan krönet och sluttningen. Kanske syftar namnet på byn istället, en långsträckt by, eller att Remmen betraktats som en utlöpare till en större i by i dess närhet. Om gårdarnas och byarnas placering under medeltiden vet vi alldeles för lite, för att bättre kunna be-

döma namnet eventuella betydelse. Gårdarna inom Remmen (Mellumgården, Nolgården, Sörgården, Kockagården) är av samma slag och datering som i t.ex. Gökhem by.

Rogestorp (1500-talets mitt) hette tidigare ungefär Rovestorp/ Rogistorp. Förledet har tolkats som mansnamnet Roar. Här kan man gå ett steg längre. Roar kommer förmodligen från ett annat mansnamn - Rodger. Detta passar bättre med ortnamnet.

Gårdarna inom Rogestorp (Sven Persgården, Hustru Ingridsgården) är av samma slag och datering som i t.ex. Gökhem by. En Ingrid stod för skatten för en gård i Rogestorp på 1560-talet. Troligen har gården uppkallats efter henne.

Skogskälle (1463) har ansetts bestå av de två orden Skog och källa. Eftersom den äldsta stavningen är "skookello", är innebörden oviss. Det är fullt möjligt att det betyder någonting helt annat. Grimskälle i Marka sn, är det närmaste motsvarande ortnamnet. Förledet Grim- står sannolikt för mansnamnet Grim. Kan kanske Sko ha varit ett namn under forntiden eller tidig medeltid?

Skår (1402) anses betyda "inskränning" eller "klyfta i ett fjäll". En sådan plats är dock inte möjlig att påträffa i Skår, varför namnet torde ha en helt annan innebörd, eller syfta på någonting helt annat än terrängen. Det är inte omöjligt att namnet både förkortats och förvanskats från sin ursprungliga form. Namnet är i varje fall troligen från hednisk tid.

Gårdarna inom Skårs by (Skattegården, Gategården, Hulegården, Olof Persgården/Kartagården, Ödegården, Ledsgården, Trädgården, Lillegården, Storegården) är av samma slag och ungefär samma ålder som i Gökhem by. Trädgården har bl.a. tolkats som en stavgård, det vill säga en hednisk kultplats. Denna tolkning är intressant eftersom det enligt en sägen ska ha legat en kyrka på dess ägor. Kanske har istället denna "kyrka" varit ett hedniskt tempel. Ödegården nämns för första gången omkr. år 1600. Det behöver inte betyda att gården legat öde under en lång tid, utan endast att gården haft skattelindring ett flertal år omkr. 1600. Det kunde man erhålla om t.ex. gården drabbats av ekonomisk katastrof vid exempelvis krigshärjningar eller vådaeld, men även vid anläggandet av en helt ny gård på tidigare obebyggda marker. De kallas ibland för Ödegårdar i skattelängderna, och bytte i regel namn när skattelindringen upphävdes. Angående Kartagården och Ledsgården, se Ravelstorp respektive Gökhem.

Trimstorp (1405) anses bestå av de två orden Thrim (mansnamn) och torp, vilket verkar rimligt. Angående -torp, se Anguntorp.

Valaberg (1350) anses bestå av de två orden Valr och Berg. Ordet "valr" kan betyda falk och rund. Som alternativ till detta kan man

föreslå att förledet består av mansnamnet Vale, eller från ordet vala som betyder spåkvinna. Även namnet Vale har i viss mån en kultisk prägel. Guden Odins bror sägs ha hetat Vale, och han är fortfarande ihågkommen i uttrycket "Tvi Vale". Val- ingår också i Valhall, Odins hem. Är det en tillfällighet att Valaberg ligger vid Odens kulle, eller finns det en orsak bakom dessa likheter? Svaret lär vi nog aldrig få. Gårdarna inom Valaberg (Hovmansgården, Hulegården, Bäckagården, Olof Svensgården/Bängelsgården/Bengt Nilsgården, Storegården) är av samma slag och ålder som i t.ex. Gökhem by.

Äleberg (1400-talets slut) anses bestå av de två orden Äle och berg, där "äle" tolkas som "bestånd av al" och "berg" som "höjd". Alternativt finns till denna tolkning. Förledet kan mycket väl komma från mansnamnet Ale, men det kan också jämföras med namnet Älleberg som tolkats som bl.a. "den heliga ekens berg". Förslagen till namnets ursprung är onekligen många. Angående -berg, se under Lexberg. Gårdsnamnen inom Äleberg (Per Larsgården och Nils Olofsgården) är av samma slag som i Gökhem by och torde ha uppkommit under 1500- eller 1600-talet.

* * * * *

LITTERATURFÖRTECKNING

- Alin,O. 1889 Sveriges hist.oria. Sveriges nydaningstid, från år 1521 till år 1611. (Stockholm)
- Blomberg,A. 1920 Socknarna Gökhem, Marka och Sörby. (Falköping) Bråthen,A. 1982 Dendrokronologisk serie från västra Sverige 831-1975. Carlsson,S. & Rosén,J. 1978-79 Den svenska historien, bd 2-4. (Sthlm)
- Christensen,W.(ed) 1928-38 Repertorium diplomaticum regni danici mediaevalis (Series secunda; Köpenhamn)
- Collijn,I. 1943 Processus seu negocium canonizacionis B.Katarine de Vadstenis (Svenska fornskriftssällskapets samlingar II:3)
- Ekbom,C.A. 1974 Viennetionde och hundaresindelning. Studier rörande Sveriges äldsta politiska indelning. (Rättshistoriskt bibliotek, bQ 23.)
- Elgenstierna, . 1925-36 Den introducerade svenska adelns ättartavlor. bd I-IX. (Stockholm)
- Hernfjäll,V. 1987 Gökhems kyrka. (Skara stifts kyrkobeskrivningar, 6)
- Holmbäck,Å. & Wessén,E. 1962 Magnus Erikssons landslag. (Rättshistoriskt bibliotek, bd 6.)
- Kjellberg,C.M. 1918 Jönköpings stads tänkebok. Klingspor,C.A. & Schlegel,B. 1877 Engso. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 1956-78 bd 1-22.
- Lagerqvist,L.O. 1977 Sverige och dess regenter under 1000 år. (Norrtälje)
- Leijonhufvud,K.K. 1918 Drottning Margareta Leijonhufvuds och hennes syskons fädernearfvegods i Västergötland (VFFT bd 3, h.9-10)
- Lindqvist,I. 1941 Västgöotalagens litterära bilagor. (Skrifter utgivna av vetenskaps – societeten i Lund, 26)
- Lundahl,I. 1957 Ortnamnen i Skaraborgs län, del XIV Vilske härad. (Uppsala)
- Montelius,O. 1888 Sveriges historia. Sveriges hednatid samt medeltid, bd I. (Stockholm)
- Ohlmarks,A. 1976 De svenska landskapslagarna. (Stockholm)
- Silfverstolpe,C. Vadstena klostets jordebok 1500 (Historiska handlingar 16:1)
- Styffe,C.G. 1911 Skandinavien under unionstiden. (Stockholm)
- Svenskt diplomatarium (1829-1954) Liljegren,J.G. 1829,1837 bd I,II Hildebrand,B.E. 1842-50,1858-65 bd III,V
- Svenskt diplomatarium, ny serie. Silfverstolpe,C. 1875-84 del 1 åren 1401-07.
- Tunberg,S. 1937 Svenska medeltidsregister 1434-41.(Stockholm) Wernstedt,F.(ed) 1957,1965 Äldre svenska frälseläcker, h.1-2.(Sthlm)
- Ödberg,F.(ed) 1897 Äldre handlingar rörande Vestergötland (VFFT,del 1 h.8 – 9)
- Ödberg,F.(ed) 1897 Om släkten Gylta (VFFT, del 1 h.8-9)
- Övrigt: otryckta pergamentbrev, skatteböcker, privata jordeböcker i riksarkivet, Stockholm och Uppsala Universitetsbibliotek, A.T.A. vid Riksantikvarieämbetet.

Komplettering:

FOTOGRAFIER

Gökhems kyrkor – 1. Moderkyrkan

Från norr

Från nordost

Med klockstapel

Från öster

Absiden

Från söder

De igenmurade medeltidsfönstren

Skarven mellan det ursprungliga långhuset och tillbyggnaden

Från sydväst

Den nuvarande ingången på nordsidan via Mariakapellet / vapenhuset

Absiden

Valvet in till koret

Målningar i långhuset

Målningar i långhuset

Målningar i långhuset

Målningar i långhuset

Målningar i Mariakapellet

Målningar i Mariakapellet

Mariakapellet som senare blev vapenhus

Dopfunten

Gökhems kyrkor – 2. Överkyrka kyrka

Från öster

Från sydväst

Koret

Från koret i öster

Västtornet

Västtornet